

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

БІБЛІОТЕЧНИЙ МЕРКУРІЙ

LIBRARY MERCURY

Науковий журнал

Scientific journal

Виходить 2 рази на рік

Published twice a year

Заснований у жовтні 2007 р.

Founded in October, 2007

Випуск 1(25) 2021

Одеса
ОНУ
2021

Засновник та видавець – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія журналу:

Д. В. Кіосак, канд. іст. наук (головний редактор); М. О. Подрезова, директор Наукової бібліотеки ОНУ (заступник головного редактора); О. В. Полевщикова, канд. іст. наук (відповідальний секретар); П. Бьяджі, д-р філософії; Н. М. Діанова, д-р іст. наук; С. В. Іванова, д-р іст. наук; Т. О. Колесникова, канд. наук із соц. комунікацій; В. В. Левченко, канд. іст. наук; М. Д. Руссєв, д-р габіл. історії; О. В. Сминтина, д-р іст. наук; П. С. Шидловський, канд. іст. наук.

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial Boarg of the journal:

D. V. Kiosak, CandSc (History); M. O. Podrezova, Director of the Scientific Library ONU (Deputy Editor-in-Chief); O. V. Polevshchikova, CandSc (History) (Executive Secretary); P. Biadzhi, DrSc (Philosophy); N. M. Dianova, DrSc (History); S. V. Ivanova, DrSc (History); T. O. Kolesnykova, CandSc (Social Communications); V. V. Levchenko, CandSc (History); M. D. Russiev, Dr habil. (History); O. V. Smyn-tyna, DrSc (History) (Editor-in-Chief); O. S. Shydlovskiyi, CandSc (History).

«Бібліотечний Меркурій»

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
Серія KB № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Відповідно до наказу МОН України № 1188 від 24.09.2020 р.
науковий журнал «Бібліотечний Меркурій» входить
до Переліку наукових фахових видань України
(категорія «Б»; історичні науки)

Затверджено до друку вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Протокол № 11 від 14.05.2021 р.

ЗМІСТ

З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ, БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Соколов В. Ю. ГЕНЕЗИС ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗАКІНЧЕННЯ)	7
--	---

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бикова Т. М., Купріянова Н. М. ОСОБИСТЕ КНИЖКОВЕ ЗІБРАННЯ ІСТОРИКА, АРХЕОЛОГА, НУМІЗМАТА, ПРОФЕСОРА ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТА ПЕТРА ЙОСИПОВИЧА КАРИШКОВСЬКОГО-ІКАРА У ФОНДАХ НБ ОНУ	25
Левченко В. В. «...ИНТЕРЕСНО ВАШЕ МНЕНИЕ..., КАК МНЕНИЕ ПОДЛИННОГО УЧЕНОГО»: ЕПІСТОЛИ Б. С. БОДНАРСЬКОГО С. І.-Я. БОРОВОМУ	35
Музичко О. Є. ЗАПОЧАТКУВАННЯ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКОЇ ПЕРІОДИКИ В ОДЕСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.	58

КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ

Шершун Т. М. АРХІВНА СПАДЩИНА ПЕТРА ЙОСИПОВИЧА КАРИШКОВСЬКОГО- ІКАРА (1921–1988) У ФОНДАХ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО	73
---	----

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

Holcer D., Horban Yu., Mašina D. D., Skachenko O. LIBRARY ONLINE SERVICES DURING COVID-19: THE EXPERIENCE OF LIBRARIES IN CROATIA AND UKRAINE	81
---	----

РЕЦЕНЗІЇ

Грєбцова І. С. ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА СЬОГОДНІ: ДОРОГУ ОСИЛИТЬ ТОЙ, ХТО ЙДЕ	101
--	-----

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ	104
------------------------------	-----

CONTENTS

ON THE HISTORY OF LIBRARY, BIBLIOGRAPHIC AND PUBLISHING ACTIVITY

Sokolov V. Yu., GENESIS AND FEATURES OF THE FUNCTIONING OF ILLEGAL LIBRARIES IN UKRAINE: HISTORICAL AND SOCIO-POLITICAL FACTORS OF ACTIVITY.....	7
---	---

INFORMATIONAL AND BIBLIOGRAPHIC STUDIES

Bykova T. M., Kupriyanova N. M. PERSONAL BOOK COLLECTION OF THE HISTORIAN, ARCHAEOLOGIST, NUMISMAT, PROFESSOR OF THE ODESSA UNIVERSITY P. KARYSHKOVSKY-IKAR IN THE STOCKS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY	25
Levchenko V. V. «...YOUR OPINION IS INTERESTING..., AS THE OPINION OF A TRUE SCIENTIST»: EPISTOLS B. S. BODNARSKY TO S. I.-Y. BOROVY	35
Muzychko O. THE BEGINNING OF HISTORICAL AND ARTISTIC PERIODIC IN ODESSA AT THE END OF THE XIX CENTURY	58

PRIVATE BOOK COLLECTIONS, EARLY PRINTED AND RARE EDITIONS

Shershun T. M. ARCHIVAL HERITAGE OF P. KARYSHKOVSKY-IKAR (1921–1988) IN THE FUNDS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: TO THE 100-TH ANNIVERSARY FROM BIRTHDAY	73
--	----

INNOVATIVE PROCESSES AND LIBRARY STUDIES

Holcer D., Horban Yu., Mašina D. D., Skachenko O. LIBRARY ONLINE SERVICES DURING COVID-19: THE EXPERIENCE OF LIBRARIES IN CROATIA AND UKRAINE	81
---	----

REVIEWS

Grebtsova I. S. ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY TODAY: THE ROAD IS MADE BY WALKING	101
---	-----

INFORMATION FOR AUTHORS.....	104
------------------------------	-----

**З ІСТОРІЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ,
БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ТА ВИДАВНИЧОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ**

УДК 026-027.583:[021.1+021.8](477)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231467](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231467)

Соколов Віктор Юрійович,

кандидат історичних наук, доцент, головний бібліотекар

Національної парламентської бібліотеки України

вул. М. Грушевського, 1, м. Київ, 01008, Україна

тел.: (044) 278 85 12

e-mail: socolv@i.ua

ГЕНЕЗИС ТА ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НЕЛЕГАЛЬНИХ БІБЛІОТЕК В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ДІЯЛЬНОСТІ

Досліджено історичні фактори виникнення та особливості функціонування нелегальних бібліотек в Україні у XIX–XX ст. Виявлено та охарактеризовано основні види і специфіку їх культурно-просвітницької та бібліотечної діяльності. Проаналізовано своєрідність організаційної роботи нелегальних бібліотек в умовах підпільного існування, соціально-політичні чинники їх розвитку у загальному контексті історичних подій та особливостей політичного та культурно-освітнього життя суспільства. Висвітлено суспільне значення функціонування нелегальних бібліотек, місце і роль їх бібліотечної та культурно-просвітницької діяльності у поширенні читання, знань, просвітництва та у піднесенні загального рівня свідомості та політичної культури соціально активних, переважно нижчих, прошарків населення, а також у розвитку бібліотечної справи країни в цілому.

Ключові слова: історія бібліотечної справи, історія бібліотек, види бібліотек, бібліотечна діяльність, функціонування бібліотек, нелегальні бібліотеки.

Закінчення. Початок див. «Бібліотечний Меркурій», 2020, вип. 2.

Однією з найбільш важливих і значущих була нелегальна бібліотека «Союзу боротьби за визволення робітничого класу», заснована з ініціативи В. Леніна, що діяла у 1895–1898 рр. Члени «Союзу боротьби за визволення робітничого класу» відкривали нелегальні бібліотеки в різних містах країни і розсилали комплекти літератури для книгозбірень міських організацій у Київ, Катеринослав, Одесу та в інші міста України. На місцях відповідальні особи розподіляли цю літературу серед інших нелегальних книгозбірень певного району [4, с. 91; 5; 22, с. 56–64]. Така діяльність продовжувалася і після створення РСДРП (1898) та РСДРП(б) (1903). На поч. XX ст. партійні комітети РСДРП почали створювати мережу своїх нелегальних і напівлегальних бібліотек у Києві, Катеринославі, Харкові, Одесі та в інших містах. Мережа таких бібліотек зазвичай складалася з центральної бібліотеки при міському комітеті та з книгозбірень при місцевих осередках, а також при гуртках самоосвіти на фабриках

і заводах. Функцію методичного центру виконувала центральна партійна бібліотека, що була створена разом з архівом у Женеві у 1904 р. (у 1906 р. її фонд становив майже 10 тис. тт.).

Наприклад, у період революції 1905–1907 рр. у Катеринославі книжковий фонд центральної нелегальної бібліотеки соціал-демократичної організації налічував 10 тис. примірників книг, політичних брошур та прокламацій (наприклад: Е. Вандервельд «Промышленное развитие и общественный строй», «Законодательные акты Франции», «Декларация прав человека и гражданина», «Конституции 1791, 1793, 1848, 1875 годов», листівки «Во что обходится русскому народу война», «Ко всему пролетариату», «Кризис, безработица и война», «Кому быть самодержавцем Всероссийским» та ін.). До складу фонду входили також такі періодичні видання, як газета «Искра» (за 1904–1905 рр.), журнали «Освобождение», «Рассвет» та ін. [17, с. 95]. У результаті обшуків, проведених катеринославською поліцією, були виявлені такі видання: «Всеобщая стачка на юге», «Две Европы», брошура «Организационный вопрос» з передмовою Л. Мартова, «Принципы труда в современном обществе» Ф. Лассалья, праці К. Маркса, Ф. Енгельса, В. Леніна, Г. Плеханова, К. Каутського, які були в більшості нелегальних бібліотек соціал-демократів Катеринослава та інших міст країни. Також у фондах цих книгозбірень зберігалися такі твори, як «Капитал» та «К критике политической экономии» К. Маркса, «К вопросу о развитии монистического взгляда на историю» Г. Плеханова, «Система приобретенных прав» Ф. Лассалья, «Что делать?» М. Чернишевського, «Рефлексы головного мозга» І. Сеченова, «Происхождение видов» Ч. Дарвіна, «Жизнь растений» К. Тімірязєва, журнали «Современник», «Отечественные записки», «Слово» тощо. Видання були, переважно, російською, українською та єврейською мовами [20, с. 77].

Діяльність бібліотекаря розглядалася як важливе партійне доручення марксистських соціал-демократичних організацій, мережа нелегальних книгозбірень яких почала розгортатися ще до 1905 р. Ознаками діяльності мережі нелегальних бібліотек, яку, наприклад, розбудовували соціал-демократичні організації більшовиків, були: організація книгозбірень за адміністративно-територіальною ознакою згідно з структурою партійних організацій; наявність книгообміну між бібліотеками; існування в місті і на селі, так званих, пересувних бібліотек та ін. В марксистських організаціях існували навіть окремі «книжкові групи», які займалися забезпеченням легальних і нелегальних бібліотек книгами і періодикою [15, с. 71]. Так, наприклад, у Катеринославі, у період революції 1905–1907 рр., функціонували нелегальні бібліотеки, робота яких була тісно пов'язана з діяльністю таких діячів місцевої соціал-демократичної організації як З. Щап, А. Жмудін, М. Кирилова. Зокрема, З. Щап займався доставкою нелегальної літератури до бібліотек та забезпеченням робітників Катеринослава зверненнями та листівками [17, с. 95].

Мережа нелегальних бібліотек РСДРП(б) на теренах України створювалася також і для селян (після 1917 р. їх книжкові фонди ставали основою для волосних, повітових і пересувних партійних книгозбірень). Також було багато спроб влаштувати подібні нелегальні бібліотеки в армії [19, с. 120–122]. Зокрема, під час Першої світової війни представники різних революційних організацій завозили заборонену літературу в армійські частини, переважно, з прифронтових міст, де діяли нелегальні та напівлегальні бібліотеки, на базі яких утворювали нелегальні книгозбірні в армії [8, с. 99]. Окрім книг і брошур, в армійські нелегальні бібліотеки доставляли заборонені періодичні видання такі як «Звезда», «Пролетарий», «Социал-демократ», «Окопная правда», «Солдатская жизнь» та ін.

До 1917 р. РСДРП(б) мала широку мережу нелегальних бібліотек різних видів: центральні книгозбірні, що збирали видання, рукописи та архівні матеріали; нелегальні фабричні та заводські бібліотеки; книгозбірні територіальних гуртків; пропагандистські бібліотеки для поширення нелегальних видань; нелегальні студентські та учнівські бібліотеки; книгозбірні при профспілкових, кооперативних та інших громадських організацій. На думку російського бібліотекознавця, професора Ю. Столярова, перемога більшовиків у Жовтневій революції 1917 р. була б неможливою без активної діяльності нелегальних бібліотек [23, с. 130–131]. Після 1917 р. деякі партійні нелегальні бібліотеки, перейшовши на легальне положення, виявилися здатні відразу цілеспрямовано обслуговувати населення у межах певної місцевості. Найбільші центральні нелегальні бібліотеки РСДРП(б) ставали основою губернських та повітових партійних бібліотек. На початку 1920-х рр. губернські партійні бібліотеки мали книжкові фонди від 5 до 13 тис. тт. (3–9 тисяч назв), а повітові – від 900 до 2500 тт. (500–1,5 тис. назв) [10, с. 48].

На рубежі XIX–XX ст. в різних регіонах України, нелегальні бібліотеки політичних організацій і гуртків самоосвіти ставали своєрідними центрами суспільно-політичного життя та поширення культурно-просвітницьких знань у межах певної місцевості. Їх фонди складалися як з документів тимчасового зберігання (листівки, брошури, прокламації), так і постійного зберігання (журнали, газети, видання політичної літератури тощо) [16, с. 14].

На поч. XX ст. внаслідок посилення суспільно-політичного та революційного руху, з появою нових політичних партій, активізувалося створення та поширення діяльності нелегальних бібліотек, що підштовхувало владу, з одного боку, до необхідності посилення репресивних дій, а з іншого – до запровадження більш демократичних норм і правил бібліотечного обслуговування та до необхідності внесення корінних перетворень у бібліотечній справі в цілому (поширення громадських, народних та інших бібліотек). У цей час у Російській імперії поступово сформувався комплекс заходів щодо державної регламентації читання, вдосконалення якого стало окремим напрямом внутрішньої політики країни. Втім, з розвитком індустріалізації вже сформувалася об'єктивна

потреба у функціонуванні системи публічних бібліотек, тому посилення контролю над діяльністю бібліотек призвело до зворотного результату – до своєрідного бібліотечного буму на початку XX ст., коли тисячами створювалися масові книгозбірні різного виду. Складалася парадоксальна ситуація, коли система заборон і обмежень призводила до зворотних результатів, зокрема до поширення нелегальних бібліотек [21, с. 65–66].

Під впливом Першої російської революції 1905–1907 рр., постало питання про усунення реакційних законів, які обмежували розвиток суспільного користування книгою. Під тиском революційного руху, з поширенням діяльності нелегальних бібліотек, розповсюдженням заборонених книжкових та періодичних видань дедалі більше розвивалися демократичні та прогресивні тенденції у розвитку не тільки бібліотечної справи, а й бібліотечної думки. Втім, з поразкою революції та перемогою реакції у 1907 р. посилювався контроль державної влади за діяльністю публічних бібліотек. Звичайно, деякі демократичні завоювання залишалися, надалі також приймалися окремі нові прогресивні закони та постанови, наприклад, циркуляр Міністра внутрішніх справ від 6 лютого 1907 р. дозволяв комплектувати публічні бібліотеки будь-якими виданнями не забороненими цензурою. Однак, діяльність публічних книгозбірень все більше привертала до себе пильну увагу поліцейських установ, оскільки в цей час активно розповсюджувалися заборонені видання та почали частіше створюватися нелегальні народні бібліотеки. Наприклад, у м. Брусилів у 1907–1908 рр. поліцією було порушено «Дело по обвинению жителей г. Брусилова Куна Г., Ваксмана М. и других в организации нелегальной «Брусиловской народной библиотеки» [9].

З 1908 р. контроль за діяльністю бібліотек знову посилювався. З фондів багатьох публічних бібліотек вилучалися небажані для влади видання, а деякі книгозбірні закривали. Наприклад, у 1910 р. в Російській імперії було ліквідовано приблизно 200 робітничих бібліотек, при багатьох з яких діяли і нелегальні бібліотеки, що мали, наприклад, такі заборонені для публічних бібліотек видання як «Царь-голод» О. Баха, «Кто чем живет?» С. Дікштейна, «Социалистическое общество» А. Бебеля, «Классовые интересы» К. Каутського, «Манифест Коммунистической партии» К. Маркса і Ф. Енгельса, «Революция и контрреволюция» К. Маркса та ін. [8, с. 98]. Проте, не зважаючи на репресії зі сторони влади, нелегальні бібліотеки політичних організацій та гуртків продовжували залишатися місцем для влаштування різних зборів; партконференцій, дискусій; обговорень книг, подій, доповідей; конспіративних побачень та явочних зустрічей. Вони ставали справжніми центрами політичної, культурно-просвітницької та революційної діяльності. Наприклад, при великих (центральных) нелегальних бібліотеках культурно-освітня робота членів гуртків переростала у своєрідну партійну школу з вивчення філософії, політекономії, іноземних мов, історії політичних вчень та інших дисциплін. На засіданнях таких гуртків систематично

читали лекції, обговорювали реферати, доповіді, проводили семінари, дискусії тощо.

У 1912 р. були видані нові правила з нагляду за народними бібліотеками і читальнями, які істотно обмежували можливості впливу революційних ідей на робітників та селян. Ці правила набули особливої актуальності у роки Першої світової війни, коли зросла співпраця різних заборонених партій, у тому числі у бібліотечній справі. Так, наприклад, більшовики в умовах реакції іноді швидко блокувалися з меншовиками, есерами, що також призводило до сумісного користування фондами їх нелегальних бібліотек. Загалом, у 1914 р. в Російській імперії діяло майже 76 тис. бібліотек різних типів і видів із загальним фондом 46 млн примірників (з них публічних було лише 18%) [6, с. 60].

У 1914 р. уряд вкотре видав «Алфавитный список запрещенных произведений печати», що мав вже 450 найменувань книг і брошур антихристиянського, політичного, революційного спрямування, які заборонялося тримати у публічних бібліотеках [8, с. 104]. Втім, у період Першої світової війни та революційного підйому бібліотекарі дотримувалися цього списку досить формально. У травні 1915 р. після офіційних дебатів у Державній Думі нові правила нагляду за народними бібліотеками (1912 року) було скасовано.

Різні «списки заборонених книг для публічних бібліотек» слугували орієнтиром для комплектування фондів більшості нелегальних бібліотек. Більшість членів гуртків вважало, що, якщо уряд забороняє певні книги, значить, їх слід читати. Так, «списки заборонених книг» перетворювалися в свою протилежність – на «списки рекомендованих книг». Контингент читачів складався майже з усіх місцевих членів партії, особливо тих, хто займався в пропагандистських гуртках та з тих безпартійних, хто допомагав партійній роботі. В якості читачів нелегальних бібліотек політичних організацій і гуртків могли бути представники різних політичних течій: есери, меншовики, анархісти, бундівці тощо. Отже, в Російській імперії нелегальні бібліотеки політичних організацій ставили собі за головну мету – політичне виховання робітників, селян, різночинців та студентської молоді для боротьби з самодержавством і буржуазією шляхом поширення читання заборонених видань, підвищення рівня політичних, економічних та інших знань, а також завдяки проведенню різних бібліотечних заходів з керівництва читанням, які допомагали читачам, розвивати самосвідомість, звільнятися від політичних, ідеалістичних та інших дрібно-буржуазних ілюзій.

На рубежі XIX–XX ст. на теренах України, окрім діяльності нелегальних бібліотек політичних організацій та гуртків, діяли також громадські та приватні книгозбірні, котрі існували нелегально або напівлегально, без офіційного дозволу губернської влади. Так, наприклад, Бершадська сіоністська громадська бібліотека офіційно була визнана лише у 1913 р., хоча працювала з 1906 р. [1, с. 132, 327]. Містечкові євреї Правобережної України нерідко відкривали нелегальні бібліотеки як для досягнення певних культурно-просвітницьких цілей,

так і заради прибутків (за підрахунками О. Комарніцького, у містечках Київської губернії на рубежі XIX–XX ст. євреї становили 36 %, Подільської – 43,7 %, Волинської – 47,9 % населення) [14, с. 40]. Наприклад, у грудні 1912 р. на ім'я губернатора надійшов донос від жителя м. Пісчанки (Вінницька область) Р. Мейклера про те, що міщанин цього ж містечка відкрив у своєму будинку нелегальну бібліотеку єврейських книг, які «поширюються серед єврейського населення у великій кількості». У доносі зазначалося, що власник бібліотеки ніби «займається навчанням дітей, а насправді багатіє від внесків абонентів». Нелегальну бібліотеку було знайдено і справа була передана до суду, але незабаром припинена. Є також відомості про те, що у с. Ярмолинці (Хмельницька область) існувала бібліотека єврея М. Смотрича, який без дозволу влади передав її для завідування Ю. Гарбергу, в одній із кімнат будинку якого знаходилася дозволена бібліотека, а в іншій – нелегальна книгозбірня [13, с. 190–191]. Приватні нелегальні книгозбірні, у тому числі – комерційні, діяли не тільки у селах і містечках, а й у великих містах України. Наприклад, у Катеринославі на поч. XX ст. діяла нелегальна бібліотека харківського міщанина М. Борисенка, фонд якої налічував 678 книжок [20, с. 100–105].

Після встановлення радянської влади окремі нелегальні бібліотеки в СРСР почали створюватися деякими підпільними організаціями монархістів, кадетів, есерів, меншовиків, троцькістів, лівих комуністів, що діяли протягом короткого часу у період НЕПу та на початку 1930-х рр. Проте, їх діяльність була незначною та нетривалою, оскільки репресивний апарат більшовиків не залишав майже жодних шансів для їхнього активного соціально-культурного, політичного, інформаційно-пропагандистського функціонування.

У західних областях України та Білорусі, що у 1920–1930-х рр. перебували під владою Польщі, діяли нелегальні бібліотеки національного культурно-просвітницького напрямку діяльності. Так, наприклад, у м. Малориті Брестської області (Білорусь) при легальній бібліотеці, що була заснована з ініціативи «Русского народного объединения» і перебувала у 1930–1939 рр. в будинку робітника залізниці Миколи Кубаєвського, існувала особиста українська нелегальна бібліотека Василя Рудицького, якою користувалися багато жителів міста і найближчих сіл [12]. У 1940 р.м. Малорита увійшло до складу Берестейської області БРСР і зазначені бібліотеки припинили своє існування. Загалом, через політичні репресії 1930-х рр. в Радянському Союзі припинили діяльність майже всі нелегальні бібліотеки.

Під час Другої світової війни іноді також створювали нелегальні бібліотеки різні підпільні антифашистські організації або приватні особи, відомостей про діяльність яких майже не залишилося (переважно, за споминами окремих підпільників). Наприклад, у 1940 р. під час окупації Польщі німецько-фашистськими загарбниками Зула Пакановська (Рахіла Леа Пакановська) разом зі своєю матір'ю і 14-річною дочкою була ув'язнена у гетто м. Лодзь (Польща), де заснувала антифашистську організацію, в якій керувала культурно-

просвітницькою роботою. У підвалах будинку вона організувала нелегальну бібліотеку для мешканців гетто [3].

Відомостей про існування під час Другої світової війни таких книгозбірень на території України, як і нелегальних бібліотек у повоєнний час, залишилося небагато через їх малу чисельність та конспіративність їхньої діяльності. Втім, на рубежі 1950–1960-х рр., з утворенням та поширенням дисидентських та опозиційних гуртків, нелегальні бібліотеки в поодиноких випадках все ж таки почали створюватися та функціонувати протягом певного часу. Так, наприклад, залишилися відомості про історію розвитку нелегальної бібліотеки самвидаву, що існувала в Одесі у середині 1960-х – на початку 1980-х рр. та мала спочатку невеликий фонд книжок (60–70 назв заборонених видань, зокрема, тут були 50 старих фотоплівки, кілька текстів, надрукованих на друкарській машинці, книги і журнали, видані за кордоном у 1960–1970 рр., у тому числі один з томів «Архіпелагу ГУЛАГ» О. Солженіцина, що був надрукований на фотопапері і вкладений у маленьку картонну коробку) [25, с. 50–51]. Зазначену бібліотеку почав збирати у середині 1960-х рр. одеський дисидент В. Ігрунов, який комплектував свою книгозбірню як творами класиків початку ХХ ст., так і забороненими виданнями радянських та емігрантських письменників і книгами самвидаву. Деякі його приятелі однодумці-ентузіасти почали збирати, переписувати, передруковувати тексти, що були офіційно заборонені у Радянському Союзі, та передавати їх до нелегальної бібліотеки В. Ігрунова. Коли у 2005 р. В. Ігрунов склав тритомну «Антологію самиздата», більшість творів, що увійшли до «Антології...» були представлені у фондах одеської нелегальної бібліотеки самвидаву.

Кількість читачів одеської нелегальної бібліотеки самвидаву ніхто не підраховував. Найбільш активно книгозбірня функціонувала наприкінці 1970-х рр. В. Ігрунов вважав, що в 1979 р. нелегальна бібліотека обслуговувала приблизно дві тисячі осіб [25, с. 54]. Фонд зазначеної книгозбірні становив приблизно 500 найменувань книг (літературні твори, мемуари, книги на суспільно-політичні теми та ін.) і близько тисячі найменувань періодичних видань і статей, що поширювалися у самвидаві (точну цифру назвати неможливо, оскільки каталогів і бібліографічних описів книг в умовах підпілля ніхто не робив). Бібліотека обслуговувала наприкінці 1970-х рр. читачів з багатьох міст СРСР (в ній замовляли книги мешканці Москви, Ленінграда, Риги, Києва та інших міст) і мала дві невеликі філії – у Запоріжжі і Новосибірську.

У 1975 р., після арешту В. Ігрунова (психіатрична експертиза визнала його неосудним і в 1977 р. він був відпущений на свободу), одеську нелегальну бібліотеку самвидаву отримав на зберігання П. Бутов, який надалі був заарештований та засуджений на п'ять років позбавлення свободи «за зберігання та розповсюдження антирадянської літератури з метою послаблення радянської влади». Дивним чином в історії зазначеної бібліотеки переплелися долі багатьох відомих людей: майбутнього депутата Держдуми Російської Федера-

ції В. Ігрунова, відомого російського політтехнолога Г. Павловського, поетів Б. Херсонського і О. Ільницької, кінокритика В. Матізіна, дисидента А. Шифріна і багатьох інших. Для неофіційної радянської культури 1960–1980-х рр. поява нелегальної бібліотеки самвидаву була закономірним явищем. Одеська нелегальна бібліотека не була єдиною колекцією нелегальної літератури, але тільки одеські збирачі самвидаву називали своє книжкове зібрання «нелегальною публічною бібліотекою».

Унікальність одеської нелегальної бібліотеки самвидаву полягала в тому, що за 15 років її активної діяльності, органи Державної безпеки Української РСР не могли виявити нелегальне зібрання книжок на різних видах матеріальних носіїв інформації (ксерокси, фотоплівки, фотографії, мікрофільми тощо). Ні арешти головних дійових осіб, ні постійне стеження за учасниками подій, ні впровадження інформаторів не змогли вирішити головного завдання – ліквідувати саму нелегальну бібліотеку самвидаву в Одесі, де до того ж, був створений глибоко законспірований архів фотоплівок, з яких при необхідності виготовлялася певна кількість копій документів (книг, статей та ін.) [24, с. 18–19].

Нелегальні бібліотеки самвидаву створювалися для того, щоб радянські читачі могли отримувати заборонені, переважно, історико-політичні праці, проте варто зазначити, що завдання організації та функціонування цих бібліотек були різними: одні «бібліотекарі» прагнули створити свою «клієнтуру», яку вони намагалися «виховувати» за допомогою книг; інші, як, наприклад, вищезазначена одеська нелегальна бібліотека самвидаву, яка стала продовженням підпільного гуртка, – формулювали політичні завдання, зокрема створення філіалу Комітету з прав людини в СРСР в Одесі.

Відмінність нелегальних бібліотек самвидаву від приватних бібліотек полягала в тому, що книги належали, так би мовити, «суспільству бібліотекарів», а не конкретній особі. У зазначених книгозбірнях існували атрибути і форми роботи традиційних публічних бібліотек: надання можливості читання вдома, діяльність абонементу, своя система шифрів (позначень) книг, облік виданих книг (зашифрований) та ін. [11]. Обсяг та активність використання книг приводили до того, що машинописних текстів в нелегальних бібліотеках самвидаву не вистачало (через малу швидкість копіювання творів). Часто у таких книгозбірнях тексти існували у вигляді фотокопій, які були зроблені на дуже міцному папері. Для більшого збереження книги «бібліотекарі» робили палітурку. У 1960-х – на початку 1980-х рр. на території СРСР існувало принаймні кілька нелегальних бібліотек самвидаву, в кожній з яких стихійно складалася своя система поділу обов'язків між учасниками та принципи і форми розповсюдження книг [18, с. 35].

Отже, нелегальні бібліотеки – це заборонені державою (законом, цензурою, державною релігією) неофіційні громадські, політичні, релігійні чи приватні книгозбірні, що були організовані окремою особою або групою осіб (організацією, партією, товариством, гуртком тощо) для поширення певної інформації

(спеціальних знань), серед, переважно, обмеженого кола користувачів з метою формування небажаних для влади поглядів або для отримання незаконного прибутку засобами бібліотечного обслуговування (зокрема, через надання можливості читати заборонені видання або інші документи на різних носіях інформації).

Упродовж свого багатовікового існування сформувалися такі види нелегальних бібліотек: релігійні (бібліотеки єретичних релігійних товариств і сект, духовних установ тощо), учнівські (студентські, гімназичні, нелегальні бібліотеки духовних семінарій та ін.), армійські (нелегальні книгозбірні, що діяли при полкових бібліотеках, нелегальні бібліотеки політичних організацій в армійських частинах та ін.), громадські (культурно-просвітницькі нелегальні бібліотеки, книгозбірні національно-культурних товариств, громад тощо), робітничі нелегальні книгозбірні, нелегальні бібліотеки політичних організацій та гуртків (народницькі, соціал-демократичні, марксистські нелегальні бібліотеки та ін.), приватні нелегальні книгозбірні (у тому числі – комерційні), нелегальні книгозбірні при легальних бібліотеках, пересувні нелегальні бібліотеки, нелегальні бібліотеки самвидаву.

Найбільш розвинені були нелегальні бібліотеки політичних організацій та гуртків. Хоча у нелегальних бібліотеках збиралася література з різних галузей знань, найбільше видань було з суспільних наук (історії, філософії, соціології тощо). Багато нелегальних бібліотек, зокрема марксистських організацій, що мали, переважно, книги з питань теорії, тактики і організації соціал-демократичного руху, були пов'язані між собою в централізовані системи. В середньому на кожного читача припадало приблизно по п'ять екземплярів книг [23, с. 130]. За кількістю книг фонди деяких нелегальних бібліотек політичних організацій можна порівняти з фондами народних, церковно-парафіяльних, земських, повітових та волосних бібліотек, які нараховували на початку ХХ ст., переважно, від 300 до 1500 тт. Проте, більшість нелегальних бібліотек політичних організацій та гуртків мали, переважно, не більше 300 книжок. Втім, їх діяльність справляла певний вплив на соціально-політичне життя суспільства, на формування свідомості та культурно-освітнього рівня, здебільшого, нижчих прошарків населення.

Нелегальні та напівлегальні бібліотеки, особливо – політичних організацій і гуртків, в умовах постійних поліцейських переслідувань часто міняли форми, методи і принципи роботи, пристосовуючись до будь-яких обставин та потреб читачів, але неухильно проводили свою головну лінію – поширювати прогресивні політичні ідеї та принципи революційної боротьби. Досить часто нелегальні бібліотеки діяли під «прикриттям» самоосвітніх, літературно-художніх, громадських, жіночих, сімейно-дозвіллевих, просвітницьких та інших подібних товариств і клубів. Загалом, вони характеризувалися наявністю всіх організаційних та структурних підсистем, що мали офіційні публічні бібліотеки: мали фонд з різних видів документів, каталог, контингент читачів,

матеріально-технічну базу, бібліотечний персонал та документацію. У нелегальних бібліотеках вперше зародились активні форми і методи пропаганди книг, що використовувалися і досліджувалися під час спілкування з користувачами книгозбірень, читацькі потреби яких також періодично вивчалися [7, с. 162–166].

Нелегальні бібліотеки, зокрема – політичних організацій та гуртків, виконували як просвітницькі й ідеологічні завдання (наприклад, забезпечення читачів загальноосвітньою літературою, формування їх політичної та класової свідомості тощо), так і організаційні – вони ставали організаційними центрами політичної боротьби (приміщення легальних бібліотек були місцем явок, пунктом агітації і пропаганди, зберігання революційної літератури та ін.) та перетворювалися в опорні бази революціонерів, де проводилися партійні засідання, зустрічі активістів тощо.

Дослідження історії нелегальних бібліотек, зокрема, політичних організацій і гуртків, просвітницьких та культурно-освітніх товариств доводить, що в їх діяльності формувалися певні демократичні, прогресивні елементи розвитку бібліотечної справи, деякі з яких вітчизняна бібліотечна наука і практика надалі успадкувала і розвинула.

На початку ХХІ ст. часто неправильно використовують термін «нелегальні бібліотеки», вживаючи його у значенні цифрових «піратських бібліотек», що створюються та функціонують у всесвітній інформаційній мережі. Фактично, це інформаційні «піратські» електронні ресурси в мережі Інтернет, які надають споживачеві можливість користуватися безкоштовно або на платній основі електронними копіями книг, періодичних та інших видань, порушуючи авторські, видавничі та інші власницькі права. Звідси, на поч. ХХІ ст. в умовах розвитку комп'ютерної техніки, електронної (цифрової) культури та інформаційного суспільства під терміном «нелегальна бібліотека» все частіше почали розуміти певну сукупність інформаційних ресурсів в електронному форматі, що функціонують у неправомірній формі. Такі «бібліотеки» можуть містити до 1–1,5 мільйона документів та розраховані на студентів, дослідників та всіх фахівців, для яких користування книгами є необхідною умовою їхньої роботи, проте, які не завжди мають можливість купити чи прочитати в публічній бібліотеці всі необхідні їм видання.

Зазначені нелегальні «піратські бібліотеки», що пропонують документи у цифровому вигляді в режимі он-лайн, інтенсивно розвиваються по всьому світу. До інформаційного фонду таких цифрових ресурсів можуть відноситися не тільки сотні тисяч книг і періодичних видань, а й мільйони статей, які малодоступні або доступні тільки після оплати дорогих, переважно, академічних публікацій, наданих в електронному вигляді. В «піратських бібліотеках», після сканування або незаконного проникнення та завантаження матеріалів статті з сайтів журналів, вони надаються, як правило, безкоштовно або за набагато меншою ціною. Організаторами таких бібліотек, досить часто, є представни-

ки інтелігенції, наукові співробітники та айтішники. Досить активно зазначені електронні ресурси, якими користуються фахівці з усього світу, розвиваються в Росії. Їх діяльність щороку стає успішною, що все більше викликає обурення видавничих фірм. Так, наприклад, у 2015 р. одне з найбільших академічних видавництв у США «Elsevier» звернулося до суду, щоб закрити дві з найпопулярніших нелегальних бібліотек – Sci-Hub і Library Genesis [2]. Проте організатори подібних, умовно кажучи, «нелегальних бібліотек», стверджують, що вони заповнюють прогалину на ринку, надаючи дослідникам доступ до певних документів, які в іншому випадку не мали би можливості ознайомитися з відповідною інформацією.

Останнім часом цифрові «піратські» колекції були перенесені в мережу, де вони доступні для тих, хто знає, де шукати (наприклад, одна з перших «піратських бібліотек» в мережі – lib.ru). За останнє десятиліття з'явилося багато бібліотек (Gigapedia, Kolkhoz, Librusec, Libgen і Sci-Hub), які вирости до гігантських розмірів, перш ніж були знищені або закриті. Бібліотеки, які спочатку були в основному російськомовними текстовими архівами, стали включати набір англomовних публікацій. Відбувався перехід від однієї російськомовної системи до іншої, яка систематично послаблює академічні бібліотеки і видавництва в західних країнах. Видавцям вкрай важко контролювати зростання кількості електронних нелегальних «піратських бібліотек», так як вони можуть бути організовані у вигляді відкритих структур, які дозволяють кожному мати доступ до свого каталогу, а також до будь-якого іншого документу, яким завжди можна поділитися на своєму сайті. Проте, адміністратори, що мають можливість запобігти додавання книг до електронних колекцій, не завжди можуть реквізувати певні документи або замовляти певні книги, як це можуть зробити традиційні бібліотекарі. Результатом такого стану є величезні, але еkleктичні неупорядковані колекції електронних документів.

Отже, на поч. ХХІ ст. сформувався новий хибний напрям тлумачення терміну «нелегальні бібліотеки», який зводиться до розуміння, переважно, електронних неправомірно працюючих бібліотек, що забезпечують споживачів документами лише у цифровому форматі. Проте, їх було б правильніше називати «піратськими е-бібліотеками», щоб точніше відобразити специфіку семантики цього терміну. Їхня «нелегальність» визначається не змістом носіїв інформації, а порушеннями форм і правил надання інформаційних (так би мовити, «квазібібліотечних») послуг та авторських прав. У такому розумінні поняття «бібліотека» трактується лише як джерело інформаційного ресурсу, до того ж, тільки в електронній формі, доступного лише в режимі он-лайн.

Список використаної літератури:

1. 100 еврейских местечек Украины : исторический путеводитель. Вып. 2 : Подолия / сост.: В. Лукин, А. Соколова, Б. Хаймович. – СПб. : А. Гершта, 2000. – 704 с.
2. Laskow S. The Rise of Pirate Libraries / S. Laskow // Slate. – 2016. – 24 May. – Електрон. журн. – Режим доступу: <https://bit.ly/3bUDzZt> (дата звернення: 21.05.2020). – Загол. з екрану.

3. Lodzki Szlak Kobiet // Facebook. – Електрон. дані. – Режим доступу: <https://bit.ly/30XDj5j> (дата звернення: 21.05.2020). – Загол. з екрану.
4. *Абрамов К. И.* История библиотечного дела в СССР : учеб. для библиотеч. фак. ин-тов культуры, пед. вузов и ун-тов / К. И. Абрамов. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Книга, 1980. – 352 с.
5. *Абрамов К. И.* Нелегальные марксистские библиотеки в России XIX века : лекция для студентов библиотеч. фак. вузов культуры / К. И. Абрамов. – М. : Моск. гос. ин-т культуры, 1991. – 57 с.
6. *Бендерский И. С.* С чем подошли к революции / И. С. Бендерский // Библиотекарь. – 1991. – № 10. – С. 59–60.
7. *Бородина Г. Г.* Мережа бібліотек Півдня України: формування та тенденції розвитку (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Г. Г. Бородин; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ, 2003. – 228 с.
8. *Глазков М. Н.* Отечественная библиотечная сфера в годы Первой мировой войны (К 100-летию Брестского мира и окончания Первой мировой войны) / М. Н. Глазков // Науч. и техн. 6-ки. – 2018. – № 11. – С. 95–106.
9. Дело по обвинению жителей м. Брусилова Куна Г., Ваксмана М. и др. в организации нелегальной «Брусиловской народной библиотеки» (9 ноября 1907 г. – 24 мая 1908 г.) // ЦДІАК України. – Ф. 274. – Оп. 1. – Спр. 1919. – Арк. 1–316.
10. *Жарков Д. С.* Партийные библиотеки в первой половине двадцатых годов // Библиотечное дело в период НЭПа (1921–1929) : сб. науч. тр. – М., 1991. – Ч. 2. – С. 27–53.
11. *Игрунов В.* Одесская библиотека самиздата / В. Игрунов ; беседу вела Е. Струкова // Вячеслав Игрунов : [персональный сайт]. – Електрон. дані. – 2005, июль-авг. – Режим доступу: http://www.igrunov.ru/cv/odessa/dissident_od/samizdat/1123138219.html (дата звернення: 21.05.2020). – Загол. з екрана.
12. История [Библиотеки Малоритчины] // ГУК «Малоритская районная централизованная библиотечная система». – Электрон. дан. – Режим доступа: http://maloritalib.by/our_library/history.php (дата обращения: 21.05.2020). – Назв. с тит. экрана.
13. *Комарницький О. Б.* Бібліотеки містечок Правобережної України наприкінці XIX ст. – 1920 р. / О. Б. Комарницький // Наук. пр. Кам'янець-Под. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. – 2008. – Вип. 1. – С. 185–196. – Режим доступу: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/307/> (дата звернення: 21.05.2020). – Загол. з екрана.
14. *Комарницький О. Б.* Містечка Правобережної України в добу Української революції 1917–1920 рр. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. Б. Комарницький ; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, 2006. – 365 с.
15. *Лиховид Ф. Я.* Библиотеки политических ссыльных в Сибири / Ф. Я. Лиховид // Библиотекарь. – 1958. – № 11. – С. 71–74.
16. *Лучка Л. М.* Бібліотеки у культурно-освітньому просторі Катеринославщини другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. іст. наук / Л. М. Лучка. – Дніпропетровськ, 2010. – 20 с.
17. *Лучка Л. М.* Революція 1905–1907 років та розвиток бібліотечної справи на Катеринославщині / Л. М. Лучка // Проблеми політичної історії України. – 2013. – Вип. 8. – С. 86–97.
18. *Макаров А.* От личной коллекции самиздата к общественной библиотеке: трудности границ и дефиниций / А. Макаров // Acta samizdatica. Записки о самиздате : альманах : пилотный выпуск / сост.: Е. Н. Струкова, Б. И. Беленкин. – М., 2012. – С. 24–35.
19. *Матвеев М. Ю.* Российские библиотеки во второй половине XIX – начале XX века / М. Ю. Матвеев. – СПб., 2014. – 552 с.
20. Материалы по истории Екатеринославской социал-демократической организации большевиков и революционных событий, 1904–1906. – Екатеринослав : Типолитограф. Екатеринослав. желез. дороги, 1924. – 528 с.
21. *Нечаев М. Г.* Регламентация чтения и развитие библиотек в провинции на примере инцидента с тайной ученической библиотекой Пермской духовной семинарии / М. Г. Нечаев // История книги и цензуры : материалы Междунар. науч. конф., посвящ. памяти А. В. Блюма (30.03.1933–04.06.2011) (СПб., 29–30 мая 2012 г.). – СПб. : Ленингр. гос. ун-т им. А. С. Пушкина, 2013. – С. 54–66.
22. *Радзиловская Ф.* Подпольные библиотеки первых марксистских групп и кружков в царской России (80-е – нач. 90-х гг. XIX в.) / Ф. Радзиловская // Красный библиотекарь. – 1939. – № 8. – С. 56–64.
23. *Столяров Ю. Н.* Стратегический расчет или стратегический просчет? (В. И. Ленин о библиотеках как опорных базах политического и культурного просвещения) / Ю. Н. Столяров // Библиотековедение. – 2017. – Т. 66, № 2. – С. 127–133.
24. *Струкова Е.* Дело о библиотеке самиздата / Е. Струкова // Большая 6-ка. – 2011. – № 3–4 (19/20). – С. 17–20.
25. *Струкова Е. Н.* Дело об Одесской библиотеке самиздата / Е. Н. Струкова // Библиография. – 2012. – № 2. – С. 50–59.

References

- [1]. Lukin V., Sokolova A., Hajmovich B. 100 evrejskih mestecek Ukrainy: Istoricheskij putevoditel'. Vyp. 2: Podolija [100 Jewish townships in Ukraine: Historical guide. Issue 2: Podolia]. Sankt-Peterburg, 2000. 704 p.
- [2]. Laskow S. The Rise of Pirate Libraries. Slate, 2016, 24 May. Available at: <https://bit.ly/3bUDzZt>
- [3]. Lodzki Szlak Kobiet. Facebook. Available at: <https://bit.ly/30XDj5j>
- [4]. Abramov K.I. Istorija bibliotchnogo dela v SSSR: ucheb.dlja bibl.fak.in-tov kul'tury, ped.vuzov i un-tov [History of librarianship in the USSR: a textbook for library departments of cultural institutions, universities]. Moskva, 1980. 352 p.
- [5]. Abramov K.I. Nelegal'nye marksistskie biblioteki v Rossii XIX veka: lekcija dlja studentov bibl. fak. vuzov kul'tury [Illegal marxist libraries in 19th century Russia: A lecture for students of library faculties of cultural institutes]. Moskva, 1991. 57 p.
- [6]. Benderskij I. S. S chem podoshli k revolucii [With what they approached the revolution]. Bibliotekar' [Librarian]. 1991, no 10, pp. 59–60.
- [7]. Borodina G.G. Merezha bibliotek Pivdnyj Ukrainy: formuvannya ta tendenciji rozvytku (XIX – pochatok XX st.) [Network of libraries of the South of Ukraine: formation and tendencies of development (XIX – the beginning of the XX century)]. Kiev, 2003. 228 p.
- [8]. Glazkov M.N. Otechestvennaja bibliotchnaja sfera v gody Pervoj mirovoj vojny. (K 100-letiju Brestskogo mira i okonchanija Pervoj mirovoj vojny) [Domestic library sphere during the First World War. (To the 100th anniversary of the Brest Peace and the end of the First World War)]. Nauchnye i tehnicheckie biblioteki [Scientific and technical libraries]. 2018, no 11, pp. 95–106.
- [9]. Delo po obvineniju zhitelej m. Brusilova Kuna G., Vaksmana M. i dr. v organizacii nelegal'noj «Brusilovskoj narodnoj biblioteki» (9 nojabrja 1907 g. – 24 maja 1908 g.) [The case of the accusation of the residents of the Brusilov borough of Kun G., Vaksman M. and others in the organization of the illegal “Brusilov people's library” (November 9, 1907 – May 24, 1908)]. CDIAK of Ukraine, f. 274, op. 1, spr. 1919, pp. 1–316
- [10]. Zharkov D.S. Partijnye biblioteki v pervoj polovine dvadcatykh godov [Party libraries in the first half of the twenties]. Bibliotchnoe delo v period njepa (1921–1929): Sb. nauch. tr. Ch. 2. [Librarianship during the NEP period (1921–1929): Collection of scientific works. Part 2]. Moskva, 1991, pp. 27–53.
- [11]. Igrunov V. Odesskaja biblioteka samizdata: Rasskaz V. Igrunova [Odessa Samizdat Library: V. Igrunov's Story]. Vyacheslav Igrunov: [Personal'nyj sajt] ijul'-avgust 2005 g. Zapis' E. Strukovoj [Vyacheslav Igrunov: [Personal site] July-August 2005 Entry by E. Strukova]. Available at: http://www.ignmov.ru/cv/odessa/dissident_od/samizdat/123138219.html
- [12]. Istorija: [Biblioteki Maloritchiny] [History: [Malorichina Libraries]]. Gosudarstvennoe uchrezhdenie kultury «Maloritskaya rayonnaya tsentralizovannaja bibliotchnaja sistema» [Malorita regional centralized library system website]. Available at: http://maloritalib.by/our_library/history.php
- [13]. Komarnicz'ky'j O.B. Biblioteki mistechok Pravoberezhnoji Ukrainy napry'kinci XIX st. – 1920 r. [Libraries of towns of the Right Bank of Ukraine at the end of the XIX century – 1920]. Naukovi praci Kam'yanecz'-Podil's'kogo nacional'nogo universy'tetu. Seriya. Bibliotekoznavstvo. Kny'goznavstvo [Scientific works of Kamyanets'-Podilsky National University. Series. Library science. Bibliography]. 2008, Iss. 1, pp. 185–196. Available at: <http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/307/>
- [14]. Komarnicz'ky'j O.B. Mistechka Pravoberezhnoji Ukrainy v dobu Ukrainy's'koyi revoluciji 1917–1920 rr. [Towns of the Right Bank of Ukraine in the days of the Ukrainian revolution of 1917–1920]. Chernivci, 2006. 365 p.
- [15]. Lihovid F. Ja. Biblioteki politicheskikh ssyl'nyh v Sibiri [Libraries of political exiles in Siberia]. Bibliotekar' [Librarian]. 1958, no 11, pp. 71–74.
- [16]. Luchka L. M. Biblioteki u kul'turno-osvitn'omu prostori Katery'noslavshhy'ny' drugoyi polovy'ny' XIX – pochatku XX st. [Libraries in the cultural and educational space of Ekaterinoslav region of the second half of the XIX – beginning of the XX century]. Dnipropetrovs'k, 2010. 20 p.
- [17]. Luchka L. M. Revoluciya 1905–1907 rokiv ta rozvytok bibliotchnoyi spravy na Katery'noslavshhy'ni [The revolution of 1905–1907 and the development of librarianship in the Ekaterinoslav region]. Problemy politychnoy istoriyi Ukrainy [Problems of political history of Ukraine]. 2013. Iss. 8, pp. 86–97.
- [18]. Makarov A. Ot lichnoj kolekcii samizdata k obshchestvennoj biblioteki: Trudnosti granic i definicij [From Personal Samizdat Collection to Public Library: Difficulties of Boundaries and Definitions]. Acta samizdata. Zapiski o samizdate: al'manah: pilotnyj vypusk [Acta samizdata. Samizdat Notes: Almanac: Pilot]. Moskva, 2012, pp. 24–35.
- [19]. Matveev M. Ju. Rossijskie biblioteki vo vtoroj polovine XIX – nachale XX veka [Russian libraries in the second half of the 19th – early 20th century]. St. Peterburg, 2014. 552 p.

- [20]. Materialy po istorii Ekaterinoslavskoj social-demokraticheskoj organizacii bol'shevikov i revoljucionnyh sobytij, 1904–1906 [*Materials on the history of the Yekaterinoslav Social Democratic organization of the Bolsheviks and revolutionary events, 1904–1906*]. Ekaterinoslav, 1924. 528 p.
- [21]. Nechaev M.G. Reglamentacija chtenija i razvitie bibliotek v provincii na primere incidenta s tajnoj uchenicheskoi bibliotekoi Permskoj duhovnoj seminarii [Regulation of reading and development of libraries in the provinces on the example of the incident with the secret student library of the Perm theological seminary]. Istorija knigi i cenzury: materialy Mezhdunar. nauch. konf., posvjashh. pamjati Arlena Viktorovicha Bljuma (30.03.1933–04.06.2011), g. Sankt-Peterburg, 29–30 maja 2012 g. [*History of books and censorship: materials of the Intern. scientific. conf., dedicated. in memory of Arlen Viktorovich Blum (30.03.1933–04.06.2011), St. Petersburg, 29–30 May 2012*]. Sankt-Peterburg, 2013, pp. 54–66.
- [22]. Radzilovskaja F. Podpol'nye biblioteki pervyh marksistskih grupp i kruzhkov v carskoj Rossii (80-e – nach. 90-h gg. XIX v.) [Underground libraries of the first Marxist groups and circles in tsarist Russia (80s – early 90s of the XIX century)]. Krasnyj bibliotekar' [*Red librarian*]. 1939, no 8, pp. 56–64.
- [23]. Stoljarov Ju. N. Strategicheskij raschet ili strategicheskij proschet? (V.I. Lenin o bibliotekah kak opornyh bazah politicheskogo i kul'turnogo prosveshhenija) [Strategic calculation or strategic miscalculation? (V.I. Lenin on libraries as support bases for political and cultural education)]. Bibliotekovedenie [*Library Science*]. 2017, Vol. 66, no 2, pp. 127–133.
- [24]. Strukova E. Delo o biblioteke samizdata [The case of the samizdat library]. Bol'shaja biblioteka [*Big library*]. 2011, no 3–4 (19/20), pp. 17–20.
- [25]. Strukova E. N. Delo ob Odesskoj biblioteke samizdata [The case of the Odessa samizdat library]. Bibliografija [*Bibliography*]. 2012, no 2, pp. 50–59.

Надійшла 02.10.2020 р.

Sokolov V. Yu.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),

Chief Librarian National Parliamentary Library of Ukraine

1 M. Hrushevskoho St., Kyiv, 01008, Ukraine

tel.: (044) 278 85 12

e-mail: socolv@i.ua

GENESIS AND FEATURES OF THE FUNCTIONING OF ILLEGAL LIBRARIES IN UKRAINE: HISTORICAL AND SOCIO-POLITICAL FACTORS OF ACTIVITY

Summary

Victor Sokolov's article «Genesis and features of the functioning of illegal libraries in Ukraine: historical and socio-political factors» examined the peculiarities of formation, characteristics and peculiarities of illegal libraries, as well as socio-political factors, social conditions and main directions of these collections, mainly in Ukraine.

The purpose of the proposed article is to identify and study the characteristics of illegal libraries, study their types, analysis and generalization of information about the peculiarities of the creation and operation of these collections in Ukraine, as well as characteristics of the main forms and directions of their activities. In his work, the author widely used general scientific and historical research methods: comparisons, analogies, deductions, descriptive, analytical, typological methods, as well as historical-comparative, historical-genetic and other methods of scientific research.

The author proved that the most developed were the illegal libraries of political organizations and circles, which collected literature from various fields of knowledge, but most of them were publications in the social sciences (history, philosophy,

sociology, etc.). Many illegal libraries, including marxist organizations and circles, were interconnected in centralized systems. In terms of the number of books, the funds of some illegal libraries of political organizations can be compared with the funds of public, church-parish, county and township libraries. However, most of them had up to 300 books. However, their activities had a certain impact on the socio-political life of society, on the formation of consciousness, cultural and educational level, mostly, the lower strata of the population. It was found that in the context of police persecution, «employees» of illegal libraries quickly adapted to new circumstances and needs of readers and often changed the forms, methods, principles of work in order to steadily pursue the main line of these collections – to disseminate certain ideas and principles of public life. Illegal libraries often operated under the guise of self-education, literary and artistic, public, women's, family and leisure, educational and other societies and clubs. In general, they were characterized by the presence of almost all organizational and structural subsystems that had official public libraries: they had a fund of various types of documents, a catalog, a contingent of readers, facilities, library staff and documentation. In illegal libraries, for the first time, active forms and methods of book promotion were born, which were used and researched during communication with users of book collections, whose reading needs were also periodically studied. It was found that illegal libraries, including political organizations and circles, performed both educational and ideological tasks, and organizational (they became organizational centers of political struggle, in particular the premises of illegal libraries were a place of appearances, a point of agitation and propaganda, storage of revolutionary literature, etc.).

A study of the history of illegal libraries, in particular, political organizations, educational and cultural-educational societies, proves that certain democratic, progressive elements of library development were formed in their activities, some of which were inherited and developed by domestic library science and practice.

Keywords: the history of librarianship, the history of libraries, types of libraries, library activities, the functioning of libraries, illegal libraries.

ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 099.5:027.7:378.4(477.74–21)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707–3335.2021.1\(25\).231464](https://doi.org/10.18524/2707–3335.2021.1(25).231464)

Бикова Тетяна Миколаївна,

завідувач відділу наукової обробки документів та організації каталогів
Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

Купріянова Наталя Миколаївна,

завідувач сектора інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

ОСОБИСТЕ КНИЖКОВЕ ЗІБРАННЯ ІСТОРИКА, АРХЕОЛОГА, НУМІЗМАТА, ПРОФЕСОРА ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТА ПЕТРА ЙОСИПОВИЧА КАРИШКОВСЬКОГО-ІКАРА У ФОНДАХ НБ ОНУ

У статті здійснено предметно-тематичний аналіз складу особистого книжкового зібрання П. Й. Карішківського-Ікара, що зберігається у фондах Наукової бібліотеки. Висвітлено історію передавання зібрання Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у 2019 р. Приділено увагу окремим виданням, що ілюструють зміну наукових інтересів власника. Розглядаються представлені у колекції рідкісні та цінні видання початку ХХ ст.

Ключові слова: Карішківський-Ікар П. Й., Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова, книжкове зібрання, колекція рідкісних та цінних видань.

В останні десятиліття все більшу увагу дослідників привертають особисті книжкові зібрання вчених, що зберігаються в бібліотеках і архівах України. Ці зібрання – не тільки важливе джерело про інтелектуальне життя їх власників, але й дозволяють відтворити маловідомі факти їх біографії. Позначки, записи, міркування, що містяться на сторінках книг, мають певну наукову цінність. У поєднанні з традиційними дослідженнями вивчення цих матеріалів дозволить отримати цікаві результати, а іноді відкрити нові факти, не зафіксовані в інших джерелах.

За довгу історію Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова її фонди неодноразово поповнювалися книжковими колекціями і зібраннями, що раніше належали відомим особам – професорам університету, громадським і політичним діячам. Сьогодні Наукова бібліотека має у власному фонді 21 книжкову колекцію і зібрання. Ці колекції різнопла-

нові за своїм складом і відображають наукові та культурні інтереси їх збирачів. У них представлені інкунабули, стародруки, рідкісні та цінні видання більш ніж 20 мовами світу.

Останнім за часом надходження є зібрання вченого-енциклопедиста, антикознавця, фахівця з нумізматики, грецької та латинської епіграфіки Північного Причорномор'я, професора ОДУ Петра Йосиповича Каришковського-Ікара (1921–1988). Особистий архів і книгозбірня вченого довгий час зберігалися в його родині.

Після смерті дружини вченого, за участі викладачів кафедри всесвітньої історії ОНУ Т.О. Ізбаш-Гоцкало і О.М. Лугового, архів та книжкове зібрання були передані онуком Каришковського-Ікара 13 лютого 2019 р. Науковій бібліотеці. Книгозбірня нараховує 1934 примірників і хронологічно охоплює період з 1900 по 2004 рр. На титульних аркушах книг проставлений особистий штамп «EX LIBRIS П.О. Каришковського» й підпис власника. На деяких з них – саморобні екслібриси «ІКАР» і «ПК». Зібрання не зберігається як єдине ціле, а розосереджене в різних тематичних відділах основного фонду Наукової бібліотеки, але має статус власницької колекції.

Зібрання П. Каришковського-Ікара повністю представлене в електронному каталозі НБ ОНУ (див. посилання <http://liber.onu.edu.ua/opacunicode/index.php?url=/matieres/view/269010>).

Склад книжкового зібрання Петра Йосиповича різноманітний як за тематикою, так і за видами документів. Видовий склад представлений таким чином: періодичні видання – 208 од., образотворчі – 10 од., картографічні атласи – 6 од., основну частину зібрання (1710 од.) складають книжкові видання, серед яких особливе місце займають довідкові видання (38 од.), а також матеріали вітчизняних і міжнародних конференцій (29 од.).

Окремої уваги заслуговує колекція періодичних видань у зібранні вченого. Їх кількість відносно невелика – всього 30 назв у 208 прим. В основному це розрізнені випуски, де надруковані наукові дослідження П. Й. Каришковського-Ікара, його колег і учнів. Тут слід зазначити безсумнівний внесок Петра Йосиповича в поповнення фондів Наукової бібліотеки випусками періодичних видань, що раніше в ньому були відсутні. Серед них – іноземні академічні періодичні ви-

дання 60–80-х рр. XX ст. з історичних наук, що на даний момент представляють певну наукову цінність («Buletinul societatii numismatice Romane», «Eirene. Studia Graeca et Latina», «Prace naukowe Uniwersytetu Slaskiego w Katowicach», «Studia historica Academiae Scientiarum Hungaricae», «Studii si cercetari de istorie veche si archeologie» та «Studii si cercetari de numismatica»).

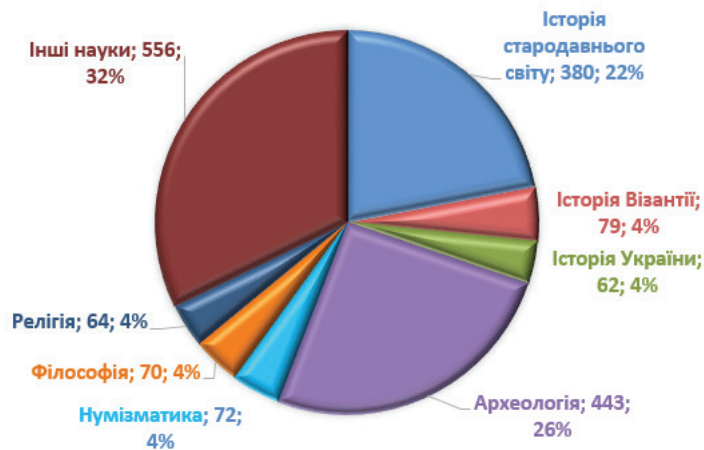
Серед довідкових видань, наявних у зібранні Каришковського-Ікара, слід відзначити двотомний «Древнегреческо-русский словарь» Й. Х. Дворецького (за редакцією С. І. Соболевського), надрукований Державним видавництвом іноземних і національних словників у 1958 р. [8]. Словник більше не перевидавався. Це найповніший давньогрецько-російський словник, який містить 70 тисяч статей з безліччю цитат з творів давніх авторів.

Окремої уваги заслуговує «Предметно-понятийный словарь греческого языка: Крито-микенский период», укладений В. П. Казанскене та М. М. Казанським (Інститут мовознавства АН СРСР. Л.: Наука, 1986) [17]. Це перший у вітчизняній лексикографії словник найдавнішого письмово засвідченого періоду грецької мови. Для зручності користувача лексика в словнику згрупована за тематичними рубриками; кожне слово показано в текстовому оточенні. Також словник містить інтерпретацію реалій крито-мікенської цивілізації, що робить його одним з найважливіших інструментів при роботі з мікенськими текстами.

У коло читання кожного вченого входять, насамперед, праці його колег – сучасників та попередників. Не був винятком і професор П. Й. Каришковський-Ікар. Він з інтересом студіював придбані та отримані іншим шляхом книги з історичних наук, філософії, релігії та філології, а потім вміло застосовував отриману інформацію в лекціях перед студентами університету, підтверджуючі репутацію професора-ерудита [3, с. 17]. Як зазначає у своїй книзі «Одессея одного археолога» учень Каришковського-Ікара, доктор історичних наук А. О. Добролюбський: «Це була не людина, а справжній витвір мистецтва. Причому очевидний і загальноновизнаний шедевр» [7, с. 37].

Основну частину зібрання Каришковського-Ікара – 69 % (1198 од.) – складають книжкові видання, представлені історичними науками, серед яких переважають книги з археології, нумізматики, історії стародавнього світу та Візантії (див. іл. 1).

Добірка книг яскраво ілюструє постійне розширення сфери наукових інтересів Петра Йосиповича. У роки навчання на історичному факультеті ОДУ (1939–1945) і роботи в Одеському історико-археологічному музеї (1944 – грудень 1946 рр.) він захопився античною історією та допоміжними історичними дисциплінами (нумізматика, епіграфіка тощо). Безсумнівно, на формування майбутніх наукових інтересів молодого вченого вплинули директор музею (1941–1944), відомий історик античності та краєзнавець В. І. Селінов [14, с. 385], а також професори Одеського університету археолог, історик і філолог М. Ф. Болтенко і філолог-латиніст, знавець давньоримської історії, літератури та театру Б. В. Варнеке [14, с. 382], чії лекції він відвідував під час навчання на історичному факультеті.

ЗМІСТОВИЙ СКЛАД КОЛЕКЦІЇ (ОД.)

У другій половині 40-х рр. XX ст. відбувається зміна проблематики наукових досліджень П. Й. Каришковського-Ікара. Його увагу було зосереджено на розгляді політичних взаємовідносин Візантії, Болгарії і Київської Русі часів князя Святослава. У 1951 р. він успішно захистив кандидатську дисертацію на тему «Візантія, Болгарія і Русь в 967–972 рр.» й став одним з провідних фахівців з середньовічної історії Балкан [18, с. 14]. Про інтерес П. Й. Каришковського-Ікара до цієї тематики також свідчить наявність в його зібранні останнього видання капітальної класичної праці «Киевская Русь» (1949) [4] відомого історика Б. Грекова. Монографія Грекова присвячена проблемі суспільного ладу Київської Русі і до цих пір вважається одним з найавторитетніших досліджень з історії державності слов'ян домонгольського періоду.

Також в зібранні Каришковського-Ікара є кілька праць французького візантиніста Ш. Діля, який визначив напрям розвитку візантиністики у Франції. Серед них – перекладні видання фундаментальної праці «История Византийской империи» (Histoire de l'Empire Byzantin) [5] та «Основные проблемы истории Византии» [6] (Les grands problèmes de l'histoire byzantine). У своїх дослідженнях Ш. Діль охарактеризував значення візантійської цивілізації у світовому історичному процесі, а також узагальнив досвід візантиністів і сформулював завдання візантиністики як науки.

Однак вже у другій половині 1950-х рр. вчений повернувся до вивчення антикознавчої тематики [14, с. 385]. Наукові інтереси Петра Йосиповича змістилися в бік дослідження античної історії, нумізматики, епіграфіки та історичної географії Причорномор'я. Книги цієї тематики (52 %) переважають у зібранні вченого. Серед них – праці античних авторів (16 од.), прекрасним знавцем яких був П. Й. Каришковський-Ікар.

Безумовний інтерес представляють власні видання Петра Йосиповича (12 од.). Найраніша його робота в книгозбірні належить до 1958 р. [11], коли Каришковський-Ікар вже здобув визнання в науковому світі.

Найзначніші його роботи присвячені епіграфіці та нумізматиці – особливо монетам Ольвії. Так, представлена у колекції докторська дисертація Каришковського-Ікара «Монетное дело и денежное обращение Ольвии (VI в. до н.э. – IV в. н.э.)», захищена у 1969 р. та опублікована після смерті вченого у 2003 р. окремим виданням [12], до теперішнього часу залишається найбільш повним зібранням інформації з монетної справи Ольвії. Видання містить розгорнутий огляд ольвійських монет з метрологічної, типологічної та історико-культурної точки зору [16, с. 369], а також покажчик опублікованих робіт П. Й. Каришковського-Ікара, таблиці ольвійських монет, підготовлені вченим в якості додатку до дисертації, серед них 274 таблиці раніше не публікувалися та створені автором вже після захисту.

Остання його прижиттєва праця (надрукована після смерті автора) – «Монеты Ольвии: очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху» [13] є підсумком багаторічних досліджень вченого з античної нумізматики, історії монетної справи і грошового обігу Північно-Західного Причорномор'я в античну добу [1, с. 3].

Науковим дослідженням П. Й. Каришковського-Ікара сприяв його лінгвістичний талант. За свідченнями сучасників, професор досконало володів латиною та давньогрецькою мовою, вільно читав десятима іншими мовами [20, с. 67], що підтверджується наявністю в його колекції значної кількості книг іноземними мовами (166 од.). Переважають видання румунською (26 од.) та болгарською мовами (23 од.), далі – німецькою (18 од.) та польською (9 од.), і лише 7 книг англійською.

Серед книг іноземної частини зібрання почесне місце займають праці таких відомих істориків, археологів та нумізматів як І. Барнеа, П. Бедукіан, Р. Вулпе, А. Дайковичу, А. Зуле, Г. Кеншерпер, Д. Піппіді, С. Русоцький тощо.

У спогадах сучасників вченого згадується, що в книгозбірні Каришковського-Ікара було чимало рідкісних книг [18, с. 15], в тому числі українських видань 1920-х рр. Але в 1976 р. значна частина бібліотеки – майже всі художні та багато «непрофільних наукових» видань – була продана її власником [19, с. 26–27]. Збережену частину рідкісних та цінних видань книжкової колекції складають видання початку ХХ ст. (11 од.).

Найбільш раннім з представлених у зібранні Каришковського-Ікара є фундаментальна праця відомого сходознавця, арабіста, засновника американської візантології О. О. Васильєва «Византия и арабы. Политическое отношение Византии и арабов за время Аморийской династии» [9], захищена як магістерська дисертація в 1901 р. У цій праці був зібраний і досліджений весь доступний на той час матеріал про політичні відносини Візантії та Арабського халіфату в 820–867 рр. Використавши візантійські і арабські джерела, автор вперше ввів у науковий обіг максимально багатий фактичний матеріал, що став

фундаментом для подальшого вивчення історії Візантії і Арабського халіфату. Крім основного тексту, велике наукове значення мають додатки, де розглянуті джерелознавчі питання.

Також привертає увагу «Вісник Одеської комісії краєзнавства при Українській Академії наук» [2] – визначна пам'ятка краєзнавства першої третини ХХ ст., на сторінках якого представлений багатий краєзнавчий матеріал. Сама Одеська комісія краєзнавства при УАН була заснована 26 серпня 1923 р. на базі Інституту народної освіти (ІНО). В центрі уваги наукових інтересів членів комісії були соціально-історичні, етнографічно-лінгвістичні, археологічні та природничі аспекти краєзнавства Степової України. Відповідно до цього завдання комісія налічувала чотири секції: етнографічно-лінгвістична (голова – Р. М. Волков), археологічна (голова – проф. С. Дложевський), соціально-історична (голова – проф. М. Слабченко) та секція природничих багатств (голова – проф. Г. Танфільєв). Німецька та грецька секції долучилися пізніше. На сторінках «Вісника...» опубліковані повідомлення про археологічні знахідки в Ольвії, на острові Березань та на Аджигольському лимані, які потім стали експонатами одеських музеїв; учасники етнографічно-лінгвістичної секції збирали етнографічний та діалектологічний матеріал для вивчення Північного Причорномор'я. На засіданнях соціально-історичної секції обговорювали доповіді, присвячені історії залізничного будівництва на Одещині, земельній колонізації півдня України, побуту та господарству краю, історії селянського і робітничого руху, революційним подіям тощо. На засіданнях секції вивчення природних багатств краю було прочитано понад 30 доповідей на теми з гідрології, зоогеографії, геофізики, геології, мінералогії, гідробіології, ботаніки, ґрунтознавства, фауни місцевого краю тощо. Статті, які були опубліковані на сторінках «Вісника...», свідчать, що плідна робота науковців сприяла розвитку науково-дослідної діяльності в галузі краєзнавства.

До рідкісних та цінних видань також відносяться перші випуски «Херсонеського збірника» [21] – неперіодичного видання Херсонеського історико-археологічного музею, засновником та головним редактором якого був історик та археолог, директор Керченського і Херсонеського музеїв Костянтин Едуардович Гриневич. У збірнику публікувалися звіти про результати археологічних досліджень розкопок античного та середньовічного Херсонеса, подається опис і аналіз знайдених під час розкопок монет, фресок, написів, виноробень тощо. У першому випуску «Херсонеського збірника» опубліковані роботи К. Е. Гриневича, у другому представлена обробка і публікація матеріалів дореволюційних розкопок, куди крім роботи К. Е. Гриневича були включені щоденник розкопок херсонеського некрополя Миколи Івановича Репнікова за 1908 р. з планом, фотографіями і малюнками та щоденники розкопок некрополя під керівництвом Роберта Хрисанфовича Лопера за 1908–1910 рр. з ілюстраціями. Надалі збірка випускалася нерегулярно. «Херсонеський збірник» і зараз є цінним джерелом з історії стародавньої історії Північного Причорномор'я.

Частина книжкового зібрання, що належало П.Й. Каришковському-Ікару (67 од.), містить дарчі написи, посторінкові записи, що свідчать про особисті контакти вченого з представниками вітчизняної та світової наукової спільноти. Серед тих, хто дарував свої праці Каришковському-Ікару, відомі вчені, його колеги та учні – М.В. Агбунов, В.А. Афонюшкін, А.Д. Бачинський, Ю.М. Василевич, А.О. Добролюбський, Д.М. Піппіді, Д.П. Урсу тощо.

Таким чином, дане зібрання має велике значення для науково-дослідного та освітнього процесу університету, адже містить вагомий фонд історичних та інших наук за 1900–2004 рр., ретельно відібрані власником, а також іноземну наукову літературу, яка не перевидавалася і яку іноді неможливо віднайти в бібліотеках України. Також зібрання дає уяву про знання та коло наукових інтересів власника. На частині книжкового зібрання, що належало П.Й. Каришковському-Ікару, виявлено автографи дарувальників, що дозволяє відстежити зв'язки вченого з вітчизняною та світовою науковою спільнотою. Зібрання видатного науковця містить рідкісні та цінні видання початку ХХ ст. Книги цього непростого періоду в історії нашої країни становлять особливу цінність і бібліографічну рідкість.

Список використаних джерел

1. Агбунов М. В. П. О. Карышковский и изучение древней истории и географии Причерноморья / М. В. Агбунов // Древнее Причерноморье : чтения памяти проф. П. О. Карышковского : тез. докл. конф. (Одесса, 7–11 марта 1989 г.). – Одесса, 1989. – С. 3–4.
2. Вісник Одеської Комісії Краєзнавства при Всеукраїнській Академії наук / Одес. комісія краєзнавства. – Одеса, 1925. – Ч. 2–3 : Секція археологічна. – 70 с. ; 1929. – Ч. 4–5 : Секція німецька, вип. 1. – 44 с. ; 1929. – Ч. 4–5 : Секція соціально-історична. – 156 с. ; 1929. – Ч. 4–5 : Секція вивчення природних багатств. – 112 с. ; 1930. – Ч. 4–5 : Секція археологічна. – 188 с. ; 1930. – Ч. 4–5 : Секція для вивчення грецької нацменшости, вип.1. – 48 с.
3. Гребенник Г. П. Записки университетского человека / Г. П. Гребенник. – Одесса : Печ. дом, 2014. – 367 с.
4. Греков Б. Д. Киевская Русь / Б. Д. Греков. – М. : Учпедгиз, 1949. – 507 с.
5. Диль Ш. История Византийской империи / Ш. Диль ; пер. с фр. А. Е. Рогинской ; под ред. и с предисл. Б. Т. Горянова. – М. : Изд-во иностр. лит., 1948. – 159 с.
6. Диль Ш. Основные проблемы византийской истории / Ш. Диль ; пер. с фр., предисл. Б. Т. Горянов ; под ред. С. Д. Сказкина. – М. : Изд-во иностр. лит., 1947. – 183 с.
7. Добролюбский А. О. Одесса одного археолога / А. О. Добролюбский ; ред.-сост. А. Красножон. – СПб. : Нестор-История, 2009. – 512 с.
8. Древнегреческо-русский словарь : ок. 70000 слов (в обоих т.) / сост. И. Х. Дворецкий ; под ред. С. И. Соболевского. – М. : Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. – Т. 1 : А–Л. – 1043 с. ; Т. 2. – 1044–1904 с.
9. Васильев А. А. Византия и арабы. Политические отношения Византии и арабов за время Аморийской династии / А. А. Васильев. – СПб. : тип. И. Н. Скороходова, 1900. – 183 с. – (Зап. ист.-филол. фак. имп. С.-петерб. ун-та ; ч. 56).
10. Іваннікова Л. В. Одеська комісія краєзнавства при ВУАН як науковий українознавчий осередок / Л. В. Іваннікова // Слов'янський світ. – 2014. – Вип. 13. – С. 33–52.
11. Карышковский П. О. Восстание Спартака / П. О. Карышковский. – М. : Политиздат, 1958. – 63 с.
12. Карышковский П. О. Монетное дело и денежное обращение Ольвии (VI в. до н. э. – IV в. н. э.) = Coinage and monetary circulation in Olbia (6th century b. c. – 4th century a. d.) : дис. ... д-ра ист. наук / П. О. Карышковский ; ОГУ имени И. И. Мечникова. – Одесса : А. С. Фридман, 2003. – XVI, 684 с.
13. Карышковский П. О. Монеты Ольвии : очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху / П. О. Карышковский ; отв. ред. В. Л. Янин ; АН УССР, Одес. археол. музей. – Киев : Наук. думка, 1988. – 167 с.
14. Левченко В. В. В начале пути: формирование научных интересов Петра Осиповича Карышковского / В. В. Левченко // Древнее Причерноморье. – 2013. – Вып. 10. – С. 380–387.

15. Максимов Є. В. «Херсонесский сборник» // Радянська енциклопедія історії України. – Київ : Укр. рад. енциклопедія, 1972. – Т. 4. – С. 424.
16. Музичко О. Є. До наукової біографії П. Й. Каришківського: відгук професора С. Я. Борового на автореферат докторської дисертації «Монетное дело и денежное обращение Ольвии (VI в. до н. э. – IV в. н. э.)» / О. Є. Музичко // Стародавнє Причорномор'я. – 2016. – Вип. 11. – С. 367–371.
17. Предметно-понятийный словарь греческого языка : Крито-микенский период / АН СССР, Ин-т языкознания ; сост.: В. П. Казанскене, Н. Н. Казанский ; отв. ред. В. П. Нерознак. – Л. : Наука, 1986. – 207 с.
18. Руссев Н. Возвращение Икара Счастливого (субъективные заметки) // *Stratum plus*. – 1999. – № 6. – С. 11–18.
19. Сапожников И. В. К 100-летию профессора П. О. Каришківського: жизнь и творчество по сокращенной программе // Стародавнє Причорномор'я. – 2021. – Вип. 13. – С. 21–32.
20. Урсу Д. П. Университет длиною в жизнь. Путь историка / Д. П. Урсу. – Одесса : Бондаренко М. А., 2016. – 500 с. – (Тр. гос. архива Одес. обл. ; т. 46).
21. Херсонесский сборник / Гос. Херсонес. музей. – 1926. – Вип. 1 : Стены Херсонеса Таврического. Подстенный склеп № 1012 и ворота Херсонеса, открытые в 1899 году. – 72 с. ; 1927. – Вип. 2 : Материалы по археологии Херсонеса Таврического. – 296 с. ; 1931. – Вип. 3. – 247 с.

References

- [1]. Agbunov M. V. P.O. Karyshkovskiy i izuchenie drevney istorii i geografii Prichernomorya [Karyshkovsky and studies of Ancient History and Geography of the Black Sea littoral]. *Drevnee Prichernomorie: chteniya pamyati prof. P. O. Karyshkovskogo: tez. dokl. konf. (Odessa, 7–11 marta 1989 g.)* [Ancient Black Sea littoral: P. O. Karyshkovsky Memorial Lectures: conference reports abstracts (Odessa, March 7th–11th, 1989)]. Odessa, 1989. – P. 3–4.
- [2]. *Visnyk Odeskoi Komisii Kraieznavstva pry Vseukrainskii Akademii nauk* [Bulletin of the Odessa Regional Studies Commission at the All-Ukrainian Academy of Sciences]. Odessa, 1925. – Pt. 2–3: Sektsiia arkhеolohichna. – 70 p.; 1929. – Pt. 4–5: Sektsiia nimetska, iss. 1. – 44 p.; 1929. – Pt. 4–5: Sektsiia sotsiialno-istorychna. – 156 p.; 1929. – Pt. 4–5: Sektsiia vyvchennia pryrodnykh bahatstv. – 112 p.; 1930. – Pt. 4–5: Sektsiia arkhеolohichna. – 188 p.; 1930. – Pt. 4–5: Sektsiia dlia vyvchennia hretsroi natsmenshosty. Iss. 1: Hretska viiskova kolonizatsiia na pivdni Ukrainy naprykintsi XVIII ta pochatku XIX stol. – 48 p.
- [3]. Grebennik G. P. *Zapiski universitetskogo cheloveka* [University person's memoirs]. Odessa, 2014, 367 p.
- [4]. Grekov B. D. *Kievskaya Rus* [Kievan Rus]. Moskva, 1949, 507 p.
- [5]. Dil Sh. *Istoriya Vizantiyskoy imperii* [History of the Byzantine Empire]. M., 1948, 159 p.
- [6]. Dil Sh. *Osnovnye problemy vizantiyskoy istorii* [The main problems of Byzantine history]. Moskva, 1947, 183 p.
- [7]. Dobrolyubskiy A. O. *Odesseye odnogo arkhеologa* [An archaeologist's Odessey]. Sankt-Peterburg, 2009, 512 p.
- [8]. *Drevnegrechesko-russkiy slovar: ok. 70000 slov (v oboikh t.)* [Ancient Greek-Russian dictionary: about 70000 words (in both vol.)]. Moskva, 1958, Vol. 1: A–L, 1043 p.; Vol. 2: M – ..., 1044–1904 p.
- [9]. Vasilev A. A. *Vizantiya i araby. Politicheskie otnosheniya Vizantii i arabov za vremya Amoriyskoy dinastii* [Byzantium and the Arabs. Political relations between Byzantium and the Arabs during the Amorian dynasty]. 1900, 183 p. (Zapiski istoriko-filologicheskogo fakulteta imp. S.-Peterburgskogo universiteta Pt. 56.)
- [10]. Ivannikova L. V. Odeska komisiia kraieznavstva pry VUAN yak naukovyi ukrainoznavchyi osередok [Odessa Regional Studies Commission at the All-Ukrainian Academy of Sciences as a scientific Ukrainian studies center]. *Slovianskyi svit* [Slavic world]. 2014, iss. 13., pp. 33–52.
- [11]. Karyshkovskiy P. O. *Vosstanie Spartaka* [The Spartacus Uprising]. Moskva, 1958, 63 p.
- [12]. Karyshkovskiy P. O. *Monetnoe delo i denezhnoe obrashchenie Olvii (VI v. do n. e. – IV v. n. e.)* [Coinage and monetary circulation in Olbia (6th century b. c. – 4th century a. d.)]. Odessa, 2003, XVI, 684 p.
- [13]. Karyshkovskiy P. O. *Monety Olvii: ocherk denezhnogo obrashcheniya Severo-Zapadnogo Prichernomorya v antichnuyu epokhu* [Coins of Olbia: An Essay of the Currency Circulation of the North-Western Black Sea littoral in Antiquity]. Kiev, 1988, 167 p.
- [14]. Levchenko V. V. V nachale puti: formirovanie nauchnykh interesov Petra Osipovicha Karyshkovskogo [The beginnings: the formation of scientific interests of Pyotr Ossipovich]. *Drevnee Prichernomorie* [Ancient Black Sea littoral]. 2013, iss. 10, pp. 380–387.
- [15]. Maksymov Ye. V. «Khersonesskyi sbornik» [«Chersonesos collection»]. *Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy* [Soviet Encyclopedia of Ukrainian history]. Kyiv, 1972, vol. 4, pp. 424.
- [16]. Muzychko O. Ye. Do naukovoї biohrafii P. Y. Karyshkovskoho: vidhuk profesora S. Ya. Borovoho na avtoreferat doktorskoi dysertatsii «Monetnoe delo y denezhnoe obrashchenye Olvyi (VI v. do n. э. – IV v. n. э.)» [To the

- scientific biography of P.Y. Karishkovsky: Professor S. Ya. Borovy's report on the abstract of the doctoral dissertation «Coinage and money circulation of Olbia (VI century BC – IV century AD)». *Starodavnie Prychornomor'ia* [Ancient Black Sea littoral]. 2016, iss. 11, pp. 367–371.
- [17]. *Predmetno-ponyatiyny slovar grecheskogo yazyka: Krito-mikenskiy period* [Subject-conceptual Dictionary of the Greek language: Crete-Mycenaean period]. Leningrad, 1986, 207 p.
- [18]. Russev N. Vozvrashchenie Ikara Schastlivogo (subektivnye zametki) [Resurgence of Icarus the Happy (subjective notes)]. *Stratum plus*. 1999, no 6, pp. 11–18.
- [19]. Sapozhnikov I. V. K 100-letiyu professora P.O. Karyshkovskogo: zhizn i tvorchestvo po sokrashchennoy programme [To the 100th anniversary of Professor P.O. Karyshkovsky: life and work at the reduced syllabus]. *Starodavne Prychornomor'ia* [Ancient Black Sea littoral]. 2021, iss. 13, pp. 21–32.
- [20]. Ursu D.P. *Universitet dlinoyu v zhizn. Put istorika* [A lifelong University. The path of the historian]. Odessa, 2016, 500 p.
- [21]. *Khersonesskiy sbornik* [Chersonesos collection]. 1926, iss. 1: Steny Khersonesa Tavricheskogo. Podstennyy sklep № 1012 i vorota Khersonesa, otkrytye v 1899 godu.—p.; 1927, iss. 2: Materialy po arkheologii Khersonesa Tavricheskogo, p.; 1931, iss. 3, p.

Надійшла 19.03.2021 р.

Bykova T.M.

Head of the Department of
Scientific Processing of Documents and Organization of Catalogues
Scientific Library of the
Odessa I.I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

Kupriyanova N.M.,

Head of the Sector of the informative and bibliographic department of the
Scientific Library of the
Odessa I.I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

**PERSONAL BOOK COLLECTION OF THE HISTORIAN,
ARCHAEOLOGIST, NUMISMAT, PROFESSOR OF THE
ODESSA UNIVERSITY P. KARYSHKOVSKYI–IKAR
IN THE STOCKS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE
ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY**

Summary

The main purpose of the article is a subject-thematic analysis of the personal book collection of an outstanding Odessa historian-antiquarian, specialist in numismatics, Greek and Latin epigraphy of the Northern Black Sea littoral, Byzantine scholar, brilliant lecturer, professor of Odessa I.I. Mechnikov National University, Head of the Department of History of the Ancient World and the Middle Ages Petr Yosypovych Karyshkovskyi-Ikar (1921–1988) held in the stocks of the Scientific Library. The article tells the story of the delivery of the personal book collection

to the Scientific Library of Odessa I.I. Mechnikov National University in 2019. The collection contains 208 units of periodicals, 10 pictorial units, there are also cartographic atlases (6 units). The main part of the collection (1710 units) consists of books on historical sciences mainly on archeology, numismatics, history of the ancient world and Byzantium. Reference editions (38 units) as well as materials of domestic and international conferences (29 units) make an important part of the collection. Special attention is paid to some rare and valuable publications of the first half of the 20th century, such as the Bulletin of the Odessa Commission of Local Lore at the Ukrainian Academy of Sciences and the Chersonese Collection. It can be noted that this collection is of great importance for the research and educational process of the university, as it contains important books on historical and other sciences carefully selected by the owner, as well as foreign scientific literature, which has not been republished and sometimes is not available in Ukrainian libraries. The collection also gives an idea of the range of scientific interests of its owner.

Keywords: Karyshkovskyi-Ikar P. Y., Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University, book collection, collection of rare and valuable editions.

УДК 930.253(044.2)"1952/1968"

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231468](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231468)

Левченко Валерій Валерійович,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри українознавства, історико-правових та мовних дисциплін

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, м. Одеса, 65029, Україна

тел.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**«...ИНТЕРЕСНО ВАШЕ МНЕНИЕ...,
КАК МНЕНИЕ ПОДЛИННОГО УЧЕНОГО»:
ЕПИСТОЛИ Б. С. БОДНАРСЬКОГО С. І.-Я. БОРОВОМУ**

У статті представлена частина епістолярної спадщини видатного російського і радянського бібліографа, ідеолога запровадження універсальної десятикової класифікації в СРСР – Б. С. Боднарського. У статті вперше репрезентовано його маловідомі історичні джерела – двадцять епістолей до радянського історика С. І.-Я. Борового. Листування цих вчених-бібліографів представляє безперечний інтерес для історії радянської бібліографії, зокрема, та історії історичної науки загалом. Репрезентовані епістоли зберігаються в Державному архіві Одеської області, в фонді особового походження професора С. І.-Я. Борового. Опубліковані его-документи охоплюють період від 1952 до 1968 рр. та являють собою цінне джерело з історії суспільно-культурного життя початку другої половини ХХ ст. Надані матеріали відображають окремі фрагменти професійної діяльності двох вчених та їх особисті й наукові комунікативні зв'язки з деякими представниками радянського наукового співтовариства. Епістоли дозволяють відтворити деякі деталі історії радянської історичної науки, певні епізоди біографії низки радянських вчених тих років на тлі подій соціокультурного середовища. Особливий інтерес представляють епістоли Б. С. Боднарського в контексті вивчення його міжособистісних відносин з колегами та містять факти для детальної характеристики академічної спільноти того часу. В епістолах також міститься характеристика людських відносин, душевні переживання щодо певних моментів, які мали місце в науковому оточенні, опис атмосфери повсякденного життя. Особлива цінність поданих першоджерел полягає в тому, що їх зміст демонструє наявність уважного й доброзичливого ставлення між вченими. У значній мірі особисті зв'язки С. І.-Я. Борового з впливовим в академічних колах науковцем допомогли молодшому колезі подолати деякі труднощі та здобути визнання як вченого в галузі бібліографії на всесоюзному рівні. Публікація листів супроводжується досить повними коментарями щодо їх змісту та вводить до наукового обігу цінне історичне джерело.

Ключові слова: Б. С. Боднарський, С. І.-Я. Боровий, епістоли, історія, бібліографія, бібліотечна справа, книгознавство, Одеса.

В письмах умного человека отражается характер тех,
кому они адресованы.
Георг Лихтенберг¹

Історія історичної науки в цілому та, зокрема, всіх її напрямів не може бути вивчена з належною повнотою, спираючись лише на наукову літературу та архівні матеріали певних інституцій. Для дослідження та розуміння сторінок історії науки особливо багату цінну інформацію дає звернення до фондів особового походження вчених, у яких відклалися їх епістолярна спадщина, щоденникові записи, рукописи опублікованих і неопублікованих праць тощо. Ці матеріали все ще недостатньо повно введені дослідниками до наукового обігу в зв'язку з їх знаходженням у різних архівосховищах (центральных, обласних і відомчих архівах, фондах музеїв, відділах рукописів наукових бібліотек тощо) або через не володіння інформацією щодо їх існування, або через ігнорування (професійну некомпетентність) цього важливого типу історичних джерел. Проведення перехресного аналізу різних типів історичних джерел (документи, щоденники, листи, наукові праці тощо) дає можливість уникнути їх неправильного розуміння і трактування, більш об'єктивно реконструювати і зрозуміти епізоди минулої дійсності, детальніше їх розуміти і тлумачити, що в підсумку підтверджує або спростовує інформацію щодо історичного знання.

Складовою документального простору епістолярної спадщини щодо вивчення історії історичної науки ХХ ст. є фонд особового походження радянського історика, фахівця з соціально-економічної історії ХVI – початку ХХ ст. та в різних галузях гуманітарного знання ХVIII – першої половини ХХ ст. – Саула Ізраїля-Янкелевича Борового (1903–1989)², який зберігається в Державному архіві Одеської області (ДАОО) та містить значний інформаційний потенціал.

Фонд особового походження С. І.-Я. Борового в ДАОО залишається на сьогодні маловивченим, хоча матеріали, які в ньому відкладено, багатогранно відображають його інтелектуальну діяльність та, зокрема, деякі фрагменти історії історичної науки. Серед масивного корпусу (36 одиниць зберігання) архівних документів фонду особового походження С. І.-Я. Борового, що включають біографічні матеріали, документи службової та наукової діяльності, фотографії тощо за період від 1927 до 1983 рр., значне місце займає епістолярна спадщина колег вченого [3, с. 100–102]. Його кореспондентами були авторитетні вчені-гуманітарії – П. Н. Берков, Д. Д. Благой, І. Д. Бойко, В. В. Виноградов, В. Т. Пашуто, А. В. Фадєєв, В. К. Яцунський та ін. На сьогодні здійснено репрезентацію еґо-документів трьох адресантів С. І.-Я. Борового – О. Л. Вайнштейна³, В. І. Пічети⁴ та Л. П. Гроссмана⁵. Значна частина листів залишається не опублікованою, але вони безумовно заслуговують на введення до наукового обігу. Як складова джерельної бази досліджень історії історичної науки дані матеріали сприяють отриманню більш всебічної та достовірної інформації щодо розвитку історіографічного процесу в СРСР у період 1940-х – 1970-х рр. Завдяки вивченню приватного листування відбувається персоніфікація історичної науки,

з'являється можливість простежити комунікативні взаємини між інтелектуалами певної епохи.

Одним із адресантів С. І.-Я. Борового був найвідоміший російський і радянський бібліограф, книгознавець, методолог, історик бібліографії, педагог – Богдан Степанович Боднарський (1874–1968). Він був центральною фігурою науково-організаційного процесу бібліотечної і книгознавчої справ в Російській імперії та СРСР. Перелік його професійно-статусних досягнень вражає: член Руського бібліографічного товариства при Московському університеті (з 1909 р.; з 1910 р. – секретар, у 1920–1929 рр. – голова); член Руського бібліологічного товариства; редагував «Бюллетень книжных новостей» (1909–1910), «Бюллетень книжных и литературных новостей» та бібліографічний відділ «Бюллетеней литературы и жизни» (1911–1917); беззмінний редактор першого руського бібліографічного журналу – «Библиографические известия» (1913–1929); організатор і перший директор Російської центральної книжкової палати (серпень 1920–1921); директор Російського бібліографічного інституту (1921–1922); читав курси бібліографії та бібліотекознавства у вишах Москви і Ленінграда; професор Московського бібліотечного інституту (1940–1956). Б. С. Боднарський зробив вагомий внесок у поширення в Російській імперії Універсальної десятикової класифікації (УДК), яку вивчав у Міжнародному бібліографічному інституті в Брюсселі під керівництвом засновника інституту і творця міжнародної системи класифікації інформації Поля Отле. Б. С. Боднарський довго та інтенсивно займався вивченням класифікації, можливостями її застосування у бібліотечній справі та бібліографії, переведенням російською мовою. Значною мірою саме завдяки його активній діяльності – численних доповідей у різноманітних інституціях – вдалося подолати байдужість до десятикової класифікації в академічному середовищі та серед фахівців бібліотечної справи. У підсумку це призвело до широкого визнання і впровадження в бібліотечній мережі СРСР єдиної десятикової системи. Б. С. Боднарський розробив оригінальну класифікацію бібліографічної продукції, яку використав у *magnum opus* – «Библиография русской библиографии» в 4 томах (1918–1929) – першого в світі поточного покажчика бібліографічних матеріалів⁶. Впродовж понад шістдесяти років Б. С. Боднарський органічно поєднував професійну, наукову, викладацьку та громадську діяльність, серед яких важливе місце займали бібліографія і бібліотечна справа. Як наслідок, ще сучасники високо оцінили його внесок у бібліотечну справу, що дало підстави Руському бібліографічному товариству 1915 р. за необхідне підготувати та видати, присвячений йому нарис⁷.

Б. С. Боднарський належав до того покоління інтелігенції, через свідоме, повне духовної зрілості та віддане життя якого, «пройшла» історична зміна епох, яка вмістила три революції, світову і громадянську війни, суспільно-політичні та соціально-економічні катаклізми тощо, що суттєво вплинуло на еволюцію їх моральних і етичних поглядів. Незважаючи на всі карколомні зміни в країні

в центрі світоглядних уявлень представників цього покоління завжди перебувала філософія збереження спадкоємності та безперервності культурної спадковості як основи існування будь-якого суспільства. Загибель інтелігенції – носія цієї думки – сприймалася як знищення культури, а з нею всього суспільного устрою держави. Саме з цієї точки зору розумів та оцінював те, що відбувалося в країні в буремні роки Б.С. Боднарський, який як діяч культури хоча й по-своєму, але прийняв нову владу. У перші місяці існування нового політичного режиму його роль у встановленні контактів представників академічної спільноти з владою була виключно велика.

Активна професійна, наукова і громадська діяльність Б.С. Боднарського викликала до нього повагу як у наукових колах, так і з боку очільників діючої влади. Зовнішня канва його долі здається цілком благополучною. Про нього писали при житті та після смерті, його ім'я не зникло з радянських енциклопедій і довідників, про нього згадували (як правило, в перерахуваннях) у монографіях, присвячених історії бібліотечної справи та бібліографії. Незважаючи на «помірну» популярність Б.С. Боднарського на сторінках наукової літератури, його постать до сих пір залишається *terra incognita* для вітчизняної історії науки. Повноформатна і багатоаспектна біографія Б.С. Боднарського ще чекає на свого професійного дослідника. Окреме зацікавлення викликають не вивчені комунікативні відносини Б.С. Боднарського з представниками академічної корпорації, зокрема, з С. І.-Я. Боровим, біографія і творчий спадок якого на сьогодні представлені в спеціальних студіях, у тому числі частково визначено і висвітлено його особисте коло спілкування.

Дані щодо часу та місця знайомства Б.С. Боднарського з С. І.-Я. Боровим на сьогодні нам невідомі. Можемо констатувати, що вони були представниками різних генерацій⁸. Б.С. Боднарський представляв «конформістську» гілку «пізньоімперської» генерації вчених, первинна соціалізація якого зароджувалася в умовах лібералізації та модернізації Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. У дореволюційний час він не сприймав ідеологію більшовиків, а встановлення радянської влади, змусило його сприйняти умови нового політичного режиму. С. І.-Я. Боровий мав відношення до гілки «адептів» «ранньорадянської» генерації вчених, формування моральних цінностей і життєвих пріоритетів якого відбувалося в умовах революційного романтизму, а в період становлення першої в світі соціалістичної держави він свідомо підтримував ідеологію радянської влади. Незважаючи на понад двадцять дев'ятирічну різницю у віці їх об'єднувало віддане служіння і любов до науки, які були для них домінуючими орієнтирами в житті. Якщо гіпотетично припустити, що Б.С. Боднарський та С. І.-Я. Боровий познайомилися у другій половині 1940-х рр., то станом на цей час перший з них був авторитетним і видатним діячем, вченим і педагогом у галузі бібліографії та бібліотечної справи.

У великій епістолярній спадщині Б.С. Боднарського, яка в переважній більшості (понад 2 тисяч одиниць зберігання) відкладена в фонді 573 відділу ру-

кописів Російської державної бібліотеки (Москва), важливе змістовне місце займають листи до С. І.– Я. Борового – колеги в галузі бібліотечної справи і бібліографії. З огляду на невраховані послання С. І.–Я. Борового у відповідь, на сьогодні можемо констатувати, що листування між двома вченими тривало понад півтора десятка років – від червня 1952 р. до січня 1968 р. Останню епістолію, серед представлених у цій статті, Б. С. Боднарський написав у віці 93 років.

Введення до наукового обігу епістолій Б. С. Боднарського, адресованих С. І.–Я. Боровому дає можливість значно розширити уявлення щодо просопографічних портретів цих двох багатограних постатей. Епістолярна спадщина по праву вважається частиною інтелектуальної діяльності кожного діяча минулого. Ці матеріали в поєднанні з іншими історичними джерелами дозволяють простежити напрями творчих пошуків вчених – від моменту інтуїтивного зародження ідей до знаходження їх остаточних формулювань.

У публікації в форматі журнальної статті неможливо повноцінно прокоментувати змістовне і фактологічне багатство репрезентованих епістолій, в яких увага переважно сконцентрована на співпраці вчених у галузі дослідження історії та історіографії бібліографії. Хоча, скоріш за все, предметне поле спілкування між науковцями було значно ширшого діапазону.

Один лист різко виділяється з усього пласту представлених нами епістолій Б. С. Боднарського, які, як правило, мають діловий характер. Той факт, що в цих епістолах не має «ліричних» відступів, дає підстави стверджувати, що суб'єкти листування мали суто колегіальні комунікації. Мова йде про лист від 10 вересня 1957 р. (див. дод. № 5), в якому Б. С. Боднарський одночасно ставить питання й відповідає на них щодо історій Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1920), Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922)⁹ та Українського бібліографічного товариства в Одесі (1925–1930). У листі Б. С. Боднарський розглядає питання щодо дат існування, особових складів, керівників та спадкоємності обох товариств. Завдяки фактологічним уточненням і наполегливим переконанням С. І.–Я. Борового, який був членом Українського бібліографічного товариства в Одесі, брав участь в його засіданнях, виступав на одному з них з доповіддю на тему «Рецензія на „Часописи Поділля“» [4, с. 62] та опублікував статтю в одному з випусків «Записок Українського бібліографічного товариства в Одесі» [2], що «... „Українське бібліографічне товариство“ было новым Обществом, а не тем же, открытым в 1911 году и в 1928 году реорганизованным» (див. дод. № 5), Б. С. Боднарський прийшов до висновку: «Теперь для меня не подлежит сомнению, что „Украинское товарищество“ – не реформированное Одесское общество» (див. дод. № 5).

Таким чином, висловлені факти і думки у листуванні двох вчених дають підстави стверджувати, що існуюча в науковій літературі ідея щодо спадкоємності

між Одеським бібліографічним товариством при Імператорському Новоросійському університеті та Українським бібліографічним товариством в Одесі¹⁰ не відповідає дійсності та помилкова. Підтримуємо цю тезу та в якості її аргументації наголошуємо, що, в першу чергу, головними факторами щодо відсутності спадкоємності між цими товариствами є їх організаційно-правова форма та мета діяльності. Перша інституція було науково-дослідною установою в структурі Міністерства народної освіти Російської імперії, метою якої було «...содействовать теоретической выработке и практическому применению мер для облегчения библиографического обозрения всех родов литературных произведений и критической их оценки, а также изучению книжного дела в прошлом и настоящем» [5, с. 3]. Друга установа була громадським об'єднанням, заснованим «...з ініціативи Науково-методичної комісії по справах українізації при Одеській політосвіті», яке своєю метою мало національно-популяризаторську діяльність: «...регулярно ознайомлювати одеські культурні сили (вчительство, студентство, бібліографічних та клубних робітників, членів різних гуртків та семінарів, культвідділів та культкомісій) та взагалі місцеве громадянство з сучасним українським книжковим скарбом та кращими новинами українського друку, а разом з цим шляхом поширення та розповсюдження здобутків української культури серед суспільства, сприяти поглибленню та підвищенню свідомості громадянства щодо української культури» [1, с. 77].

Колегіальні взаємини Б.С. Боднарського та С. І.-Я. Борового були різноманітними й багатограними, важливе місце серед яких займали суто наукові питання. У цих відносинах прослідковується чіткий вплив саме Б.С. Боднарського, старшого від свого молодшого колеги на понад двадцять дев'ять років, який високо оцінював його наукову діяльність: «Едва ли нужно говорить, что интересно Ваше мнение о названном труде, как мнение подлинного ученого» (див. дод. № 15).

Репрезентовані епістоли Б.С. Боднарського дозволяють відтворити деякі деталі історії радянської історичної науки, деякі епізоди біографії низки радянських вчених тих років на тлі подій соціально-культурного середовища. Особливий інтерес становлять листи вченого в контексті вивчення міжособистісних відносин його автора з колегами по цеху та містять факти для детальної характеристики академічної спільноти того часу. У листах також міститься характеристика людських відносин, душевні переживання щодо певних ситуацій, опис атмосфери повсякденного життя тощо. Особлива цінність листів полягає в тому, що їх зміст демонструє наявність уважного і доброзичливого ставлення між вченими.

Епістоли Б.С. Боднарського до С. І.-Я. Борового зберігаються в особовому фонді останнього в Державному архіві Одеської області. Представлені епістоли розташовані в хронологічному порядку. Авторська дата наводиться за оригіналами. Листи друкуються відповідно до сучасних правил російської мови. Дрібні особливості тексту (закреслення, надрядкові вставки тощо), зроблені

самим адресантом та обумовлюються. Скорочення розкриті та відзначені квадратними дужками. Стилистичні особливості написання, а також переклад іноземних слів на російську мову поміщені в примітках. Коментарі до листів відзначені в тексті арабськими цифрами і поміщені наприкінці листів. Коментарі містять біографічні, історико-літературні та інші пояснення. Відомості про місце зберігання оригіналу подані з умовними скороченнями.

№ 1: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1952.06.08

Глубокоуважаемый Саул Яковлевич!

Очень был рад получить Ваше письмо, из которого вижу, что С. Я. Марлинский¹¹ не вполне точно передал Вам мою просьбу. Я не просил о предоставлении мне экземпляра «Сборника», – я просил сообщить мне текст Вашей рецензии на 1-е издание книги¹² Н. В. Здобнова¹³, если, конечно, текст этот сохранился у Вас. Самого же сборника я не видал и слышал, что он вовсе не выходил в свет. То же говорил мне и Ю. А. Меженко¹⁴. Таким образом, Вы совершенно справедливо говорите о не возможности даже «взглянуть на него».

Едва ли нужно пояснять, почему меня интересует Ваша рецензия. Я давно и усердно работаю в области библиографии. Книга Здобнова меня особенно заинтересовала. Естественно, мне очень было интересно познакомиться с мнением столь компетентного судьи в вопросах книговедения, каким являетесь Вы.

Пользуясь случаем, позволяю себе обратиться к Вам с просьбой когда-нибудь высказать мне Вашу критику на 2-е издание книги Здобнова¹⁵. Моя просьба имеет несколько эгоистический характер: я читаю в Моск[овском] библиотечном институте курс «Истории библиографии». Поэтому, пользуясь книгой Здобнова, я хотел бы «творчески» воспринять ее. А для этого помощь таких людей, как Вы – истинный клад.

Остаюсь искренно уважающий Вас

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 11–11 зв. Автограф. Лист.

№ 2: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1952.06.28

Многоуважаемый Саул Яковлевич!

В ответ на Ваше письмо я только об одном хотел бы сказать: просить Вас поделиться со мной соображениями, которые возникнут у Вас при повторном прочтении книги Н. В. Здобнова.

Со словами Вашими о том, что Вы «сомневаетесь, что материалы, которые Вы собираете, могут быть для меня интересны», я решительно не согласен. *A priori*¹⁶ могу сказать, что все соображения и материалы мне будут интересны и полезны.

Искренно и душевно преданный
Б. Боднарский [подпись]
ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 12. Автограф. Лист.

№ 3: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Дорогой Саул Яковлевич!

Насколько я мог узнать, заявления о конкурсах до сих пор еще не рассматривались. Произойдет это, по-видимому, в недалеком будущем.

Вы, – полагаю, – не сомневаетесь в том, что я был бы очень рад, если бы Ваша кандидатура оказалась наиболее приемлемой.

Искренно уважающий
Б. Боднарский [подпись]

21/VI 1953

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 13. Автограф. лист.

№ 4: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1954.08.20

Дорогой Саул Яковлевич!

Ваше письмо получил и был глубоко тронут приветствием и добрыми пожеланиями.

Искренно и от всей души благодарю Вас.

Преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 14. Автограф. Лист.

№ 5: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1957.09.10

Дорогой Саул Яковлевич!

Не нахожу слов благодарности за Ваше письмо о судьбах одесских библиографических обществ.

Дело в том, что меня уже давно беспокоит этот вопрос, но не было достаточно сильного стимула, чтобы как следует им заняться.

Ваше письмо с одной стороны живо напомнило мне о фактах, которые за давностью почти-что улетучились из моей головы, а с другой стороны значительно облегчило мне труд, который пришлось проделать при разыскании необходимых материалов.

Что слова мои – не являются простым выражением вежливости, а проникнуты подлинным чувством благодарности, постараюсь подтвердить несколькими примерами.

Так, прежде всего, благодаря Вашему сообщению, раскрывается явная ошибка, допущенная С. А. Рейсером¹⁷ в его «Хрестоматии по русской библиографии»¹⁸, где он на стр[анице] 301 жизнь Одесского библиогр[афического] о[бществ]а¹⁹ определяет годами: 1911–1930, вместо: 1911–1922.

Точно также открывается и вторая его (Рейсера) ошибка, утверждающая, что Одесское библиогр[афическое] о[бщест]во «после его реорганизации» в 1928–1930 г[одах], вместо своих «Известий»²⁰, стало издавать «Записки Українськ[ого] бібліогр[афічного] т[оварист]ва»²¹.

Вы исправляете и²² эту ошибку, указывая, что «Укр[аїнське] біб[ліографічне] т[оварист]во» было новым О[бщест]вом, а не тем же, открытым в 1911 г[оду] и в 1928 г[оду] реорганизованным. (Здесь pro domo sua²³ я должен сказать, что виновником ошибки Рейсера был я, дав в редактировавшихся мной «Библиографических известиях» Русского библиогр[афического] о[бщест]ва при Моск[овском] унив[ерситете] в № 1–4 за 1925 г[од] на стр[анице] 245 неправильную информацию об «Украинском биб[лиографическом] т[оварищест]ве», как о якобы²⁴ реформированном «Одесском библ[иографическом] о[бщест]ве»).

Кстати, пользуясь случаем, хотел бы просить Вас помочь мне установить в отношении «Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва» несколько неясных для меня фактов, касающихся личного его состава. Рейсер в своей «Хрестоматии» утверждает, что председателем Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва до революции был проф[ессор] И. А. Линниченко²⁵, «а позднее – Б. М. Комаров²⁶». Это не верно, так как Линниченко был председателем и после революции, а Б. М. Комаров председателем Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва никогда не был. (Он был председателем «Украинского биб[лиографического] т[оварищест]ва», возникшего после революции).

Отмечая эту ошибку Рейсера, я хотел бы высказать свое недоумение и относительно неточных сведений, сообщенных мне Вами в Вашем письме. Имею в виду следующее: Вы говорите, что в «1921–1922 г[одах]» председателем Одесского биб[лиографического] о[бщест]ва был «тот же проф[ессор] В. Ф. Лазурский²⁷, а к концу, кажется²⁸, Б. В. Варнеке²⁹».

Не прав ли я, считая, что Лазурский фактически никогда не был председателем Одесского о[бщест]ва? Он все время был секретарем и лишь в 1921 г[оду], когда Линниченко покинул Одессу, перебравшись в Симферополь^{*30}, Лазурский был избран председателем, но за его отказом³¹ (?) обязанности председателя выполнял Де-Рибас³². Таким образом, мои недоумения сводятся к тому, что, во-первых, я не уверен в правильности моих сведений о том, что Линниченко уехал в Симферополь (?!); во-вторых, что избранный в председатели Лазурский отказался от этой чести, благодаря чему пришлось взять бразды правления товарищу председателя Де-Рибасу и, в-третьих, что по Вашим словам, «кажется»³³ председателем был и³⁴ Варнеке. (Не ошибаетесь ли Вы?).

Что касается «Украинского библиографического тов[арище]ства», то и здесь Вы, с одной стороны, помогли мне увидеть свои ошибки, но с другой – вызвали во мне некоторые недоумения.

Теперь для меня не подлежит сомнению, что «Украинское т[оварищес]тво» – не реформированное Одесское о[бщес]тво. (Хотя не ясно, зачем понадобилось создавать новое О[бщес]тво, когда не собиралось умирать старое).

Недоумение вызвало во мне Ваше утверждение о том, что «Украинское т[оварищес]тво» существовало с 1929 по 1931³⁵ г[од]. Если это не описка, то явная ошибка, так как в «Записках» этого же Общества 1928³⁶ ч[асть] I в статье «Від Редакції» прямо говорится о протекших «трьох³⁷ років», а на стр[анице] 60 этих же «Записок» в перечне докладов, прочитанных в О[бщес]тве, отмечается 1-ый доклад, прочитанный Лазурским 7/VI 1925³⁸ г[ода].

В заключении позвольте: 1) довести до вашего сведения, что в Вашей статье «Часописи Поділля»³⁹ допущена на стр[анице] 53 опечатка: на 4 строке снизу напечатано «Бібліотечних» вм[есто] «Бібліологічних» и 2) спросить Вас, не является ли упоминаемая среди членов Одесского библиографического о[бщес]тва Стратиевская-Гроссман⁴⁰ родственницей Л. П. Гроссмана⁴¹?

Еще раз сердечно благодарю Вас за Ваше письмо.

Искренно преданный

Б. Боднарский [подпись]

P. S. Только что получил № 47 «Советской библиографии» с Вашей рецензией на I том указателя по истории СССР изд[анного] А[кадемией] н[аук]⁴². Не могу удержаться, чтобы не сказать о своем удовольствии, какое получил от Вашей талантливой статьи.

На стр[аницах] 101–103 «Советской библиографии» 1957, № 47 помещена рецензия⁴³ М. К. Деруновой⁴⁴ на книгу⁴⁵ Сокуровой⁴⁶ под ред[акцией] П. Н. Беркова⁴⁷. Не думаете ли Вы, что, вступая в такую⁴⁸ полемику с Берковым, Дерунова поступила не умно?

* Почему в Симферополь?

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 21–22 зв. Автограф. Лист.

№ 6: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1957.09.30

Дорогой Саул Яковлевич!

Ваше письмо об одесских библиографических обществах было мне в высшей степени полезно, так как, благодаря Вам, я получил, наконец, ответ на вопросы, которые все время оставались для меня не ясными.

Продолжая же работу над историей русской библиографии, я не мог успокоиться, чувствуя свою беспомощность. Вы сняли с меня эти вериги.

Поводом для настоящего моего письма было то, что мне показалось, что Вы недооценили той громадной помощи, которую Вы мне оказали.

Еще и еще раз приношу Вам, дорогой Саул Яковлевич, свою глубокую благодарность.

Душевно преданный Вам,

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 3–3 зв. Автограф. Лист.

№ 7: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1958.08.04

Дорогой Саул Яковлевич!

Позвольте принести Вам искреннюю и глубокую благодарность за присылку Вашей рецензии на «Русскую периодич[ескую] печать (1895–1917)»⁴⁹.

Рецензия Ваша в высшей степени обстоятельная и справедливая. Ее ценность значительно увеличивается прекрасной предпосылкой о важности библиографии периодики и о неудовлетворительном состоянии у нас этого рода работ. В то же самое время совершенно убедительно показана односторонность библиографии изданий 1895–1917 г[одов], включившей издания, начавшие выходить с 1895 г[ода], но игнорировавшей издания, выходившие с 1895 г[ода], если они начали выходить до этого года, благодаря чему выпали такие издания, как напр[имер] «Новое время» или «Русские ведомости», «Вестник Европы» и пр[очие] и пр[очие] и вместе с ними в персоналиях отсутствуют такие имена, как В. М. Соболевский⁵⁰ или «блаженной памяти» Грингмут⁵¹.

Также убедительно раскрыта, говоря мягко, вся неудовлетворительность «описаний», которые состоят из заглавий с присоединением маловразумительных аннотаций.

Можно было бы прибавить еще целый ряд библиографических неблагоприятных фактов: отсутствие в «именном указателе» целого ряда имен и отчеств, а также дат. (Между прочим, отсутствует дата рождения даже Ворошилова⁵², даты смерти Бубнова⁵³, Рубахина и др[угих]).

Неосведомленность авторов можно иллюстрировать примером «описания» журнала (дореволюционного) «Библиотекарь»⁵⁴, редактором которого показана некая Кулженская, а имя подлинного редактора – «души» всего библиотечного дела того времени П. М. Богданова⁵⁵ даже не упомянуто.

Пользуясь случаем, хочу еще поблагодарить Вас за информацию о Киевском сборнике Ю. А. Меженко, издававшемся б[иблиоте]кой Украинской Академии наук, где был напечатан доклад Меженко о национальной библиографии Украины и Ваша рецензия на «Историю русской библиографии» Н. В. Здобнова. Эту информацию я получил через⁵⁶ М. В. Рапопорт⁵⁷.

Остаюсь искренно и глубоко преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

Если случайно встретитесь с С. Я. Марлинским, прошу передать ему мой горячий привет и искренние пожелания здоровья.

Idem⁵⁸

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 4–5. Автограф. Лист.

№ 8: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.02.05

Дорогой Саул Яковлевич!

Вашим письмом Вы меня, как громом, поразили...

Может ли быть сомнение, что я предприму все, что в моих силах.

Сообщил Ю. В. Григорьеву^{*59}, виделся с И. М. Кауфманом⁶⁰, к советам которого прислушивается Тамамшев⁶¹.

Хочется верить, что книга выйдет и будет достойной памяти Марии Владимировны⁶².

Искренно и глубоко преданный

Б. Боднарский [подпись]

* На всякий случай сообщаю адрес Григорьева: Москва, Г-2. Староконюшенный переул[ок], д[ом] 45, кв[ртира] 1.

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 16. Автограф. Лист.

№ 9: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.03.23

Дорогой Саул Яковлевич!

Вчера мне звонил по телефону Ю. В. Григорьев и сообщил, что небезызвестный нам Тамамшев окончательно отклонил издание книги Марии Владимировны, о чем Ю. В. Григорьев счел своим долгом довести до Вашего сведения.

Таким образом, настоящее мое письмо, по-видимому, попадет в Ваши руки уже после того, как Вы будете в курсе всего дела.

Сказать больше того, что я говорил Вам при нашем личном свидании о нраве Тамамшева, я не могу.

Мне кажется, что остался единственный выход: действовать через какое-либо, м[ожет] б[ыть]⁶³, украинское издательство. Если бы понадобилось, я был бы готов подтвердить, что с работой Марии Владимировны был ознакомлен и нахожу, что по своим качествам работа эта⁶⁴ вполне заслуживает опубликования.

Говорю это с полной ответственностью, так как по просьбе Марии Владимировны внимательно читал ее работу.

На Тамамшева этот мой аргумент не действовал, и я был бы счастлив, если бы нашлось издательство, для которого мой голос не был бы «голосом вопиющего в пустыне».

Искренно и горячо преданный Вам и уважающий Вас

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 6–6 зв. Автограф. Лист.

№ 10: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.05.06

Дорогой Саул Яковлевич!

В ответ на Ваше письмо по поводу издания книги М. В. Рапопорт Одесской научной библиотекой считаю своим долгом сообщить, что одновременно с настоящим письмом я посылаю письмо и В. А. Загоруйко⁶⁵, убеждая его в целесообразности и даже необходимости такого издания.

Полагаю, что было бы весьма полезно, если бы Вы со своей стороны высказали Василию Андреевичу аналогичные соображения, убеждая его в том, что вышедшая в Л[енин]граде книга Кирпичевой не повлияла бы на успешное распространения книги М. В. Рапопорт.

С искренним приветом

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 7. Автограф. Лист.

№ 11: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.05.31

Дорогой Саул Яковлевич!

Как мне казалось, я достаточно убедительно доказал Василию Андреевичу, что издание труда Марии Владимировны было бы и с моральной точки зрения и с научно-библиографической очень уместным. Но мой адресат не счел нужным даже ответить мне...

Зная, что Ю. В. Григорьев имеет большое влияние на того самого Тамамшева, я пытаюсь убедить Григорьева в необходимости для Тамамшева⁶⁶ пересмотреть свое решение об издании книги Марии Владимировны...

С искренним приветом

Б. Боднарский [подпись]

P.S. Вспоминая, какую ценную услугу Вы оказали мне Вашей историко-библиографической консультацией о деятельности Одесского библиографического Общества, я позволяю себе обратиться с новым вопросом:

В истории библиографии Н. В. Здобнова (по 3-му изд. на стр[аницах] 462 и 528) сообщается, что проф[ессор] В. Н. Лигин⁶⁷ положил начало международному библиографическому общению России, от которой он в 1889 г[оду] был представителем на международном конгрессе по библиографии математики в Париже. Роль Лигина подтверждается и в статье Шафрановского и Со-рокина⁶⁸ в ж[урнале] «Советская библиография» (в № 47 на стр[анице] 54)⁶⁹.

Так как, однако, в названной статье датой международного конгресса по библиогр[афии] математики показан не 1889, а 1899 год, то я попытался «пересмотреть» вопрос об этом международном представительстве России.

Выяснилось на основании издания «Annuaire de la vie internationale» Vol[ue] I 1908–1909 (изд[анном] в Брюсселе, на стр[анице] 1023), что конгресс происходил не в 1899 г[оду], а в 1889, что дает право верить Здобнову, а не «Советской библиографии». Но в то же время фамилия проф[ессора] Лигина в числе членов конгресса вовсе не упоминается...

Так как Лигин был, кажется, профессором Одесского университета, то, может быть, Вам удалось бы открыть истину: был ли этот Лигин представителем на конгрессе математиков? и происходило ли это в 1889 г[оду] или в 1899?

Очень и очень прошу Вам извинить меня за причиняемое беспокойство

Idem

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 8–9. Автограф. Лист.

№ 12: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.06.21

Дорогой Саул Яковлевич!

Получил Ваше письмо и был огорчен, что причинил Вам столько хлопот с поисками профессора Лигина. Тем не менее, если представится Вам возможность найти документальное подтверждение факта участия Лигина в международном конгрессе по библиографии математических наук в Париже, буду Вам премного благодарен.

После беседы моей по поводу работы Марии Владимировны с Ю. В. Григорьевым я получил впечатление, что работа издательством отвергнута окончательно. Позиция же И. М. Кауфмана и мне представляется загадочной.

Искренно преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 15. Автограф. Лист.

№ 13: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1959.07.30

Дорогой Саул Яковлевич!

Как я Вам сообщал, я обратился к т[оварищу] Загурайко, убеждая его издать работу Марии Владимировны. Говорили ему об этом и Вы. Но он упорно и долго молчал, откуда я сделал вывод, что он на эту тему разговаривать не желает. И в друг неожиданно получаю от него письмо, в котором он очень благодарит меня «за заботу о судьбе работы» М[арии] В[ладимировны] и высказывает сожаление, что своими средствами библиотека ничего не может издавать, но что в виду организации при Укр[аинском] госполитиздате специальной Культурно-просветительной редакции он, Загурайко, хотел бы обратиться с предложением издания книги М[арии] В[ладимировны] в названное издательство. Но для этого надо иметь рукопись работы, которая находится в портфеле Тамамшева.

Заканчивает т[оварищ] Загурайко свое письмо просьбой посодействовать возврату рукописи.

Я уже несколько раз звонил Тамамшеву, но он не откликался; буду продолжать атаку, хотя почему-то мне кажется, что даже если Тамамшев соблаговолит отослать рукопись в библиотеку Загурайко, едва ли последует положительный результат. Во всяком случае, повторяю, я буду настоятельно просить Тамамшева отослать рукопись Загурайке.

Пользуясь случаем, хочу еще и еще раз поблагодарить Вас за Ваши хлопоты по вопросу об участии проф[ессора] Лигина на международном конгрессе математиков.

Не могу представить себе, что этого факта не было, раз так решительно об этом заявляет Н. В. Здобнов.

Примите, дорогой Саул Яковлевич, сердечный привет.

Искренно Ваш

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 24–24 зв. Автограф. Лист.

№ 14: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1960.08.10

Дорогой Саул Яковлевич!

Меня очень тронули на оттиске Ваши слова про мемога⁷⁰ о незабвенной Марии Владимировне.

Вами сказано «non multa, sed multum»⁷¹, и это глубоко восчувствует каждый, в чьи руки попадет оттиск.

С искренним приветом

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 17. Автограф. Лист.

№ 15: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1962.07.29

Дорогой Саул Яковлевич!

Я осведомлялся о Вашем адресе, потому что не был твердо уверен в том, что Вы живете на старой квартире. Теперь мне это ясно.

Хотел же я об этом точно узнать потому, что у меня есть намерение поднести Вам от имени Вашего покорного слуги, как редактора, посмертный труд Ник[олая] Вас[ильевича] Здобнова «Синхронистические таблицы русской библиографии 1700–1928»⁷².

Намерение мое имеет то основание, что Вы, не будучи профессиональным библиографом, подобно П. Н. Беркову, цените библиографию, как «index scientiae»⁷³.

Труд же Н. В. Здобнова, я убежден, привлечет Ваше внимание, как один из самых ценных трудов по библиографии нашего времени.

Едва ли нужно говорить, что интересно Ваше мнение о названном труде, как мнение подлинного ученого.

Душевно преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 10. Автограф. Лист.

№ 16: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1963.01.30

Дорогой Саул Яковлевич!

Прошу Вас принять мою глубокую благодарность за Ваш отклик на мою просьбу услышать Ваше мнение о «Синхронистических таблицах» Н. В. Здобнова. По поводу Вашего замечания о том, что по «Таблицам» и «Списку» «не всегда видно, что речь идет об издании, которое продолжало и впоследствии выходит» спешу высказать свои соображения о причинах этого.

«Таблица», как совершенно определенно отмечено не только в издании, но и в самом их заглавии, доведены только до 1928 г[ода], «Список» же охватывает материал до 1924 г[ода] (в этом сказывается «разрыв»).

Если взять Ваш пример – «Бібліолог[ічні] Вісті»⁷⁴, то показать в «Синхронистич[еских] таблицах» весь⁷⁵ период их (т[о] е[сть] журнала «Бібл[іологічні] Вісті») не возможно, так как этот журнал выходил до 1930 г[ода], а «Таблицы» доведена только до 1928 г[ода]. Таким обр[азом], соблюдая библиографическую точность следует отразить факт о том, что «Бібліол[огічні] Вісті» начали выходить в 1923 г[оду], но к году окончания составления «Таблиц» еще продолжали выходить. Отразить этот факт возможно только обозначением: «1923–», что и показано на стр[анице] 100 (в III колонке). Что касается обозначения в «Списке», то, поскольку «Список» охватывает период только до⁷⁶ 1924 года, приходится ограничиться датой 1923 г[ода], что и показано в «Списке» на стр[анице] 144.

Еще раз благодарю Вас за Вашу сердечную отзывчивость.

Искренне преданный Вам

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 18–18 зв. Автограф. Лист.

№ 17: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1963.04.02

Дорогой Саул Яковлевич!

Из Вашего письма я вижу, что в феврале Вы были в Москве, но, к глубокому моему огорчению, за массой дел не могли встретиться со мной.

В том же письме Вы сообщаете, что следующая Ваша поездка в Москву, как Вы надеетесь, не заставит себя долго ждать.

Вот тогда мы, как и я надеюсь, увидимся, чего бы я очень хотел, так как имел бы возможность побеседовать с Вами об одинаково интересующих нас делах. Кстати, Вы смогли бы информировать меня о судьбе рукописи М. В. Раппорт, о чем просил меня узнать Федор Филиппович Максименко⁷⁷.

Точно также Вы смогли бы рассказать мне о здоровье и проч[их] делах нашего друга Самуила Яковлевича Марлинского.

Итак, буду ждать и надеяться на встречу.

Душевно преданный

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 19. Автограф. Лист.

№ 18: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1963.04.14

Дорогой Саул Яковлевич!

Очень признателен Вам за сообщение о здоровье С. Я. Марлинского и о судьбе рукописи Марии Владимировны.

Адрес нашего друга Ю. А. Меженко: Киев, 28. Большая Китаевская ул[ица], д[ом] № 103, корп[ус] 2, кв[ртира] 45.

Так как Вы надеетесь в недалеком будущем быть в Москве и посетить меня, то сейчас обременять Вас своим писанием не стану, но об одном обстоятельстве считаю необходимым сказать.

Психология тяжело больных известна, а Юрий Алексеевич более, чем тяжело болен и поэтому приходится учитывать это, чтобы не сказать чего-либо, что могло бы нанести ему рану. (Его болезнь называется болезнью Паркинсона, трясутся руки и весь организм испытывает боль и страдание)...

Больше на эту тему писать не стану: *Sapienti sat*⁷⁸.

Я в несколько лучшем состоянии, чем Ю. А., но одолевают меня «отложение солей» и в не меньшей степени – старость.

Душевно преданный

Б. Боднарский [подпись]

ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 20–20 зв. Автограф. Лист.

№ 19: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1965.06.18

Дорогой Саул Яковлевич!

Отвечаю на Ваше письмо с опозданием потому, что чувствую себя очень плохо, что, конечно, понятно при моем молодом возрасте...

Очень прошу Вас передать мою сердечную благодарность за память обо мне дорогому Самуилу Яковлевичу Марлинскому и искреннее пожелание ему скорейшего выздоровления.

Конечно, после его выздоровления я и сам напишу ему. Но было бы очень отратно, чтобы он не сомневался в моей любви и преданности.

Очень досадно, что сборник «Книга» медлит с печатанием Вашей статьи. Надеюсь, однако, что буду иметь удовольствия познакомиться с Вашим трудом.
Искренно Ваш

Б. Боднарский [подпись]
ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 23. Автограф. Лист.

№ 20: Б. С. Боднарский С. И.-Я. Боровому, Москва – Одесса

Москва, 1968, 01

Дорогой Саул Яковлевич!
Примите мое запоздалое приветствие и с 50-летием Октября и с Новым Годом.

Чувствую, что дни мои уже кончаются. Едва-едва держу в руках перо.

Искренно преданный Вам
Б. Боднарский [подпись]
ДАОО. Ф. Р-7400. Оп. 1. Спр. 7. Арк. 2. Поштова листівка.

Примітки

¹ Душенко К. В. Большая книга афоризмов. Изд. 7-е, испр. М. : Изд-во Эксмо, 2003. С. 588.

² Детальніше про С. І.-Я. Борового див.: Боровой С. Воспоминания. М. ; Иерусалим, 1993. 384 с. ; Андреев В. М., Чермошнцева Н. М. Саул Боровий: єврейський вектор історії України. Херсон ; Нікополь : СПД Фельдман О. О., 2010. 191 с. ; Историк-экономист С. Я. Боровой и проблемы современной истории экономики: к 110-летию со дня рождения С. Я. Борового (1903–2013) : монография / М. И. Зверяков [и др.]. Одесса : Бахва, 2013. 276 с. ; Левченко В. В. Коллизии Саула Борового при получении научных званий и степеней. *Евреи Европы и Ближнего Востока: культура и история, языки и литература*. СПб., 2018. С. 176–184 та ін.

³ Див.: Левченко В. В. Эпистолии О. Л. Вайнштейна к С. Я. Боровому: исторический источник истории жизни советских ученых 1940-х – 1970-х гг. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2018. Т. 23, вип. 2 (20). С. 45–97.

⁴ Див.: Левченко В. В. «Спасибо Вам за память. В наши грустные дни связь с людьми ценна...»: к истории переписки В. И. Пичеты и С. И.-Я. Борового. *Актуальные проблемы источниковедения: материалы 5-й Междунар. науч.-практ. конф. к 110-летию Витеб. ученой архив. комиссии (Витебск, 25–27 апр. 2019 г.)*. Витебск : ВГУ им. П. М. Машерова, 2019. С. 322–325.

⁵ Див.: Левченко В. В. «Очень тронули меня ваши теплые строки...»: эпистолии Л. П. Гроссмана С. И.-Я. Боровому. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2019. Т. 24, вип. 1 (21). С. 70–91.

⁶ Детальніше про Б. С. Боднарського див.: Заслуженный деятель науки Богдан Степанович Боднарский : статьи о его деятельности и список трудов / под ред. Ю. И. Масанова. М. : Изд-во ВКП, 1963. 52 с. ; Кирпичева И. К. Б. С. Боднарский – библиограф и человек (1874–1968). *Сов. библиография*. 1985. № 5. С. 54–63 ; Каратыгина Т. Ф. Б. С. Боднарский – лидер мирового библиотечно-информационного общества. *Библиография*. 2008. № 2. С. 79–81 ; Боднарский Богдан Степанович. *Отечественные библиографы и библиографоведы: указатель документальных источников и литературы о жизни и деятельности, 1917–2014* / Рос. гос. б-ка, Науч.-исслед. отд. библиографии ; [Г. Л. Левина, А. В. Теплицкая, при участии Н. И. Трофимовой]. М. : Пашков дом, 2015. С. 84–89 ; Історія української бібліотечної справи в іменах (кінець ХІХ ст. – 1941 р.) : матеріали до біобібліог. слов. / авт.-уклад. Л. В. Гарбар ; відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ : НБУВ, 2017. С. 55–56 та ін.

⁷ Лисовский С. С. Богдан Степанович Боднарский. *Биобиблиографические материалы, собранные в 1913–1914 Э. А. Вольтером*. Петроград : Тип. Имп. акад. наук, 1915. С. 7–12.

⁸ Див.: Левченко В. В. Наукове співтовариство одеських істориків першої половини ХХ століття крізь призму генераційних процесів: теоретичний аспект. *Позитивізм: рефлексії щодо класичної*

моделі історіописання : матеріали круглого столу (Харків, 29 листоп. 2016 р.). Харків : Апостроф, 2016. С. 220–230 ; Його ж. Інтелектуальна біографія – ключова модель дослідження історії генерацій вчених-істориків Одеси. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. пр. Ін-ту біогр. дослідж.* Київ, 2016. Вип. 14. С. 157–176 ; Його ж. Генерації одеських вчених-істориків 1920–1944 рр.: ідентифікація, склад, особливості. *Сугдей. зб.* 2019. Вип. 2 (VIII). С. 404–427 та ін.

⁹ Див.: Левченко В. В. Одеський гуманітарно-суспільний інститут (1920–1921): до питання спадкоємності традицій університетської освіти. *Зап. іст. ф-ту*. Одеса, 2008. Вип. 19. С. 210.

¹⁰ Див.: Рейсер С. А. Хрестоматия по русской библиографии с XI века по 1917 г. М. : Госкультпросветиздат, 1956. С. 301 ; Музичко О. Є. Одеські бібліографічні товариства в науковому та громадському житті першої третини XX ст. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство*. 2009. Т. 14, вип. 19. С. 121.

¹¹ Марлінський Самуїл Якович (1901–19??) – радянський історик, кандидат історичних наук (1950), член ВКП(б) (1943), станом на 1952 р. старший викладач кафедри марксизму-ленінізму Одеського державного учительського інституту.

¹² Здобнов Н. В. История русской библиографии от древнего периода до начала XX века. М., 1944. Т. 1 ; 1947. Т. 2.

¹³ Здобнов Микола Васильович (1888–1942) – радянський бібліограф, автор «Истории русской библиографии до начала XX века» (вийшло три видання).

¹⁴ Меженко Юрій Олексійович (1892–1969) – радянський бібліограф, бібліотекознавець, книгознавець, колекціонер і літературознавець.

¹⁵ Здобнов Н. В. История русской библиографии от древнего периода до начала XX века. 2-е изд. М., 1951.

¹⁶ *A priori* (лат.) – заздалегідь відоме знання.

¹⁷ Рейсер Соломон Абрамович (1905–1989) – радянський бібліограф, літературознавець, текстолог, фахівець в області палеографії нового часу, доктор філологічних наук (1956), професор.

¹⁸ Рейсер С. А. Хрестоматия по русской библиографии с XI века по 1917 г. М. : Госкультпросветиздат, 1956. 448 с.

¹⁹ Підкреслено автором. Одесское библиографическое общество при Императорском Новороссийском университете (1911–1920).

²⁰ «Известия Одесского библиографического общества при императорском Новороссийском университете» (1911–1916) – серіальне видання.

²¹ «Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930) – серіальне видання.

²² «И» дописано зверху.

²³ *Pro domo sua* (лат.) – на захист себе і своїх справ.

²⁴ Слово дописано зверху.

²⁵ Линниченко Иван Андрійович (1857–1926) – російський історик, славіст, археограф, педагог. Професор (1895), член-кореспондент Імператорської Санкт-Петербурзької (1913) і Краківської академій наук. Голова Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1919).

²⁶ Комаров Богдан Михайлович (1882–1975) – український бібліограф, публіцист, лексикограф, природознавець. У Президії Українського бібліографічного товариства в Одесі по чергово займав різні посади: секретар (1925–1927), заступник голови (1927–1928), голова (1928–1930).

²⁷ Лазурський Володимир Федорович (1869–1947) – руський історик літератури, літературознавець, філолог, педагог. Секретар Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1920) і Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922). Голова Президії Українського бібліографічного товариства в Одесі (1925–1927).

²⁸ Підкреслено автором.

²⁹ Варнеке Борис Васильович (1874–1944) – російський і радянський філолог-класик, антикознавець, історик театру. У структурах Одеського бібліографічного товариства при Імператорському Новоросійському університеті (1911–1920), Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922) та Українського бібліографічного товариства в Одесі (1925–1930) керуючих посад не займав.

³⁰ Підкреслено автором.

³¹ Підкреслено автором.

³² Дерibas Олександр Михайлович (1856–1937) – красзнавець, історик, бібліограф, журналіст. Виконуючий обов'язки голови Одеського бібліографічного товариства при Гуманітарно-суспільному інституті (1920–1922).

³³ Підкреслено автором.

³⁴ «И» дописано зверху.

³⁵ Підкреслено автором.

³⁶ Підкреслено автором.

³⁷ Підкреслено автором.

³⁸ Підкреслено автором.

³⁹ Боровий С. Часописи Поділля. *Зан. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі*. 1928. Ч. 1. С. 52–54.

⁴⁰ Стратівська-Гроссман С. С. – випускниця словесного відділення історико-філологічного факультету Одеських вищих жіночих курсів. Чи перебувала в родинних відносинах з Л. П. Гроссманом встановити не вдалося.

⁴¹ Гроссман Леонід Петрович (1888–1965) – російський і радянський літературознавець, письменник, доктор філологічних наук, професор.

⁴² История СССР : указатель советской литературы за 1917–1952 гг. [Т. I] : История СССР с древнейших времен до вступления России в период капитализма / Акад. наук СССР ; [отв. ред. К. Р. Симон]. М. : Изд-во АН СССР, 1956. 725 с.

⁴³ Дерунова М. К. Труды по библиографии русской библиографии. *Советская библиография*. 1957. Вип. 47. С. 101.

⁴⁴ Дерунова Марія Костантинівна (1903–1993) – бібліограф, завідувача Російською державною бібліотекою.

⁴⁵ Сокурова М. В. Общие библиографии русских книг гражданской печати, 1708–1955 : аннотир. указ. Изд. 2-е, перераб. и доп. Л., 1956. 283 с.

⁴⁶ Сокурова Міліца Венедиктівна (1895–1975) – радянський бібліограф і бібліографознавець, старший науковий співробітник з бібліографії Державної публічної бібліотеки (1956).

⁴⁷ Берков Павло Наумович (1896–1969) – радянський літературознавець, бібліограф, книгознавець, джерелознавець, історик літератури. Доктор філологічних наук (1936), член-кореспондент Академії наук СРСР (1960).

⁴⁸ Слово дописано зверху.

⁴⁹ Русская периодическая печать (1895 – октябрь 1917) : справочник. М. : Политиздат, 1957. 352 с.

⁵⁰ Соболевський Василь Михайлович (1846–1913) – російський публіцист, редактор-видавець газети «Русские ведомости».

⁵¹ Грингмут Володимир Андрійович (1851–1907) – російський політичний діяч, історик і публіцист. Головний редактор газети «Московские ведомости».

⁵² Ворошилов Климент Єфремович (1881–1969) – російський революціонер, радянський військовий, державний і партійний діяч.

⁵³ Бубнов Андрій Сергійович (1884–1938) – російський революціонер, радянський партійний, державний і військовий діяч.

⁵⁴ Журнал «Библиотекарь» – перше руське професійне видання засноване 1910 р. та існує до сьогодні. З 1923 р. – «Красный библиотекарь», з 1946 р. – «Библиотекарь», з 1992 р. – «Библиотека».

⁵⁵ Богданов Павло Михайлович (1871–1919) – російський бібліотекознавець і бібліограф. Видавець і редактор першого щоквартального фахового журналу «Библиотекарь» (1910–1915).

⁵⁶ Слово дописане зверху.

⁵⁷ Рапопорт Марія Володимирівна (1893–1959) – радянська бібліотекознавець і бібліограф. Працювала в Одеській державній науковій бібліотеці (1931–1959).

⁵⁸ *Idem* (лат.) – те саме.

⁵⁹ Григор'єв Юрій Володимирович (1899–1973) – радянський бібліотекознавець, книгознавець і педагог.

- ⁶⁰ Кауфман Ісаак Михайлович (1887–1971) – радянський книгознавець.
- ⁶¹ Тамашев С. Г. – редактор одного з видавництв РРСФР.
- ⁶² Рапопорт Марія Володимирівна. Про неї див. вище.
- ⁶³ Останні два слова дописані зверху.
- ⁶⁴ Слово дописане зверху.
- ⁶⁵ Загоруйко Василь Андрійович (1902–1975) – у 1950–1962 рр. директор Одеської державної наукової бібліотеки імені О. М. Горького.
- ⁶⁶ Останні два слова дописані зверху.
- ⁶⁷ Лігін Валеріан Миколайович (1846–1900) – російський математик і механік, доктор прикладної математики, професор. Міський голова Одеси.
- ⁶⁸ Б. С. Боднарський помилково вказав прізвище Соркіна як Сорокіна.
- ⁶⁹ Шафрановський К. И., Соркин А. М. Бюро международной библиографии при Петербургской академии наук. *Сов. библиография*. 1957. Вып. 47. С. 54–60.
- ⁷⁰ *Pro memoria* (лат.) – для пам'яті, в пам'ять про що-небудь.
- ⁷¹ *Non multa, sed multum* (лат.) – небагато, але багато.
- ⁷² Здобнов Н. В. Синхронистические таблицы русской библиографии 1700–1928 со списком важнейших библиографических трудов : материалы для истории русской библиографии / под ред. Б. С. Боднарского. М. : Изд-во Всесоюз. кн. палаты, 1962. 192 с.
- ⁷³ *Index scientiae* (лат.) – індекс науки.
- ⁷⁴ «Бібліологічні вісті» – фаховий науковий журнал, що видавався Українським науковим інститутом книгознавства в 1923–1930 рр.
- ⁷⁵ Підкреслено автором.
- ⁷⁶ Підкреслено автором.
- ⁷⁷ Максименко Федір Пилипович (1896–1983) – український бібліотекар, бібліограф, книгознавець. У 1950–1974 рр. працював заступником директора бібліотеки Львівського університету.
- ⁷⁸ *Sapienti sat* (лат.) – розумному досить.

Список використаних джерел та літератури:

1. Б. К. Українське бібліографічне товариство в Одесі / Б. К. // Бібліол. вісті. – 1926. – № 1. – С. 77–78.
2. Боровий С. Часописи Поділля / С. Боровий // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. – 1928. – Ч. 1. – С. 52–54.
3. Державний архів Одеської області : путівник / упоряд. В. Ф. Онопрієнко ; наук. ред. Л. Г. Білоусова. – Одеса, 2012. – Вип. 1 : Фонди особового походження. – 292 с.
4. Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі / ред.: К. Копержинський, Б. Комаров, П. Марков. – Одеса, 1928. – Ч. 1. – 63 с.
5. Устав Одесского библиографического общества при Императорском Новороссийском университете. – Одесса, 1911. – 15 с.

References

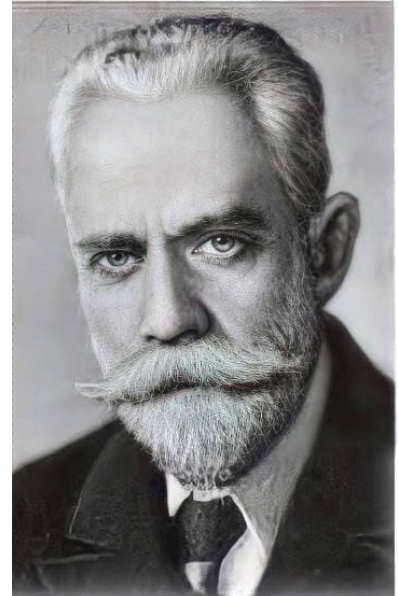
- [1]. B. K. Ukrainiske bibliografichne tovarystvo v Odesi [Ukrainian Bibliographic Society in Odessa]. *Bibliolohichni visti* [Bibliological news]. 1926, no 1, pp. 77–78.
- [2]. Borovy S. Chasopysy Podillia [Magazines of Podillya]. *Zapysky Ukrainskoho bibliografichnoho tovarystva v Odesi* [Memoirs of the Ukrainian Bibliographic Society in Odessa]. 1928, Pt. 1, pp. 52–54.
- [3]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti: putivnyk [The State archives of Odessa region: guide-book]. Odessa, 2012, vol. 1: Fondy osobovoho pokhodzhennia [Funds of the special origin], 292 p.
- [4]. *Zapysky Ukrainskoho bibliografichnoho tovarystva v Odesi* [Memoirs of the Ukrainian Bibliographic Society in Odessa]. Odessa, 1928, Pt. 1, pp. 63.
- [5]. *Ustav Odesskogo bibliograficheskogo obshchestva pri Imperatorskom Novorossiyskom universitete* [Charter of the Odessa Bibliographic Society at the Imperial Novorossiysk University]. Odessa, 1911, 15 p.

Надійшла 14.02.2021 р.

Ілюстрації

*Саул Ізраїль-Янкелевич Боровий
(1903–1989)*

*Богдан Степанович Боднарський
(1874–1968)*

Levchenko V. V.,

Candidate of Historical Sciences (Ph. D.),

docent of the department Ukrainian studies, historical, legal and linguistic disciplines

Odessa National Maritime University

34 Mechnikov St., Odessa, 65029, Ukraine

tel.: (048) 728 31 18

e-mail: levchenko_lav@ukr.net

**«...YOUR OPINION IS INTERESTING...,
AS THE OPINION OF A TRUE SCIENTIST»:
EPISTOLS B. S. BODNARSKY TO S. I.-Y. BOROVOY**

Summary

The article presents the part of the epistolary heritage of the outstanding Russian and Soviet bibliographer, ideologist of the introduction of the universal decimal classification in the USSR – B. S. Bodnarsky. The article presents for the first time his little-known historical sources. There are twenty epistles to the Soviet historian S. I.-Ya. Borovoy. Generally, the correspondence of these bibliographers is of undeniable interest in the history of Soviet bibliography in particular, and in the history of historical science. The represented epistles are stored in the State Archives of Odessa region, in the fund of personal origin of professor S. I.-Ya. Borovoy. The published ego-documents cover the period from 1952 to 1968 and are a valuable source on the history of socio-cultural life of the early second half of the twentieth century. The provided materials reflect separate fragments of professional activity of two scientists and their personal and scientific communicative communications with some representatives of the Soviet scientific community. The epistles allow us to reproduce some details of the history of Soviet historical science, certain episodes of the biographies of a number of Soviet scholars of those years against the background of socio-cultural events. The particular interest is the epistles of B. S. Bodnarsky in the context of the study of his interpersonal relationships with colleagues and contain facts for a detailed description of the academic community of the time. The epistles also contain a description of human relations, emotional feelings about certain moments that took place in the scientific environment, a description of the atmosphere of everyday life. The special value of the presented primary sources is that their content demonstrates the presence of attentive and friendly attitude between scientists. To a large extent, the personal connections of S. I.-Ya. Borovoy and an influential scholar in academic circles helped his younger colleague to overcome some difficulties and gain recognition as a scholar in the field of bibliography at the All-Union level. The publication of the letters is accompanied by quite complete comments on their content and introduces a valuable historical source into scientific circulation.

Keywords: B. S. Bodnarsky, S. I.-Y. Borovoy, epistles, history, bibliography, library business, bibliology, Odesa.

УДК 08:7(477.74-21)"1865/1900 "

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231469](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231469)

Музичко Олександр Євгенович,

доктор історичних наук, професор кафедри історії України

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна

тел.: (048) 723 58 42

e-mail: sandro06@ukr.net

ЗАПОЧАТКУВАННЯ ІСТОРИКО-МИСТЕЦЬКОЇ ПЕРІОДИКИ В ОДЕСІ НАПРИКІНЦІ ХІХ СТ.

Метою цієї статті є висвітлення історії видання «Из мира искусства и науки» – першого науково-мистецтвознавчого збірника в Одесі. У книгознавчій літературі є лише поодинокі згадки про це видання. Окрім тексту збірника джерелами нашої статті є дотичні матеріали, архівні документи щодо біографії редактора А.О. Матвєєва, опубліковані спогади Ю. Фесенка та П. Дульського. Зроблено висновок, що два випуски збірника засвідчили процес формування в Одесі наукового мистецтвознавства. Видання є цінним джерелом для вивчення біографій яскравих представників культури Одеси: Б. Едуардса, Ю. Дмитренка, Я. Новікова, П. Сокальського. У збірнику вперше в одеській культурі було видано з ґрунтовними науковими коментарями художній історичний роман, конкретно, Е. Ожешко.

Ключові слова: Одеса, збірник, мистецтвознавство, наука, історіографія

«Золотою добою» в історії Одеси здебільшого вважають першу половину ХІХ ст. Однак, попри кризові явища в економічній галузі, наростання політичних та міжнаціональних протиріч, не менш яскравими подіями та явищами була позначено життя Одеси наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. Більш того, саме у цю добу архітектурний та культурний ландшафт міста набув того вигляду, який в основних рисах є визначальним для Одеси і дотепер. В цей час відбувалась бурхлива модернізація усіх галузей життя, виникла ціла низка урбаніформуючих явищ – залізниця, університет, мережа готелів, театрів, музеїв, періодичних видань. Розвиток капіталізму був неможливий без ініціативності, підприємливості, вітальності, креативності. Однією зі сфер бурхливої громадської активності тогочасних одеситів була висока культура – освіта, наука, мистецтво. Зокрема, помітним компонентом численної друкованої продукції, що видавалась в Одесі, була мистецька періодика, що відбивала великий інтерес досить широких кіл одеситів до вічно прекрасного [29]. Дослідження цієї періодики, як і загалом художньо-мистецького життя Одеси за доби модернізації, є важливим дослідницьким завданням, адже актуалізує найкращі надбання інтелекту наших предків, сприяє цілісній реконструкції еволюції культури в Одесі, залученню минулого досвіду для сучасного поступу.

Метою цієї статті є висвітлення одного з епізодів у початковій стадії видання одеських альманахів чи збірників, автори яких намагалися піднести на новий фаховий рівень вивчення історії та теорії мистецтва та методики ознайомлення з мистецтвом громадськості. Об'єктом нашого вивчення є збірник «Из мира искусства и науки». Вперше в історіографії про це видання згадав відомий історик журналістики М.П. Смірнов-Сокольський у середині 1960-х років [27, с. 372]. Вже на початку 1980-х років про це одеське видання згадав і, що важливо, замислився над авторством однієї зі статей, уральський краєзнавець та бібліограф С.Я. Черних [30, с. 57].

Незважаючи на те, що окремі статті збірника згадуються, а відтак і використовуються у науковому процесі для дослідження певних біографій, мистецтва і т. п., дослідження видання як явища культурної історії Одеси не просунулося уперед. Серед дослідників, діяльність яких дотична до нашої теми і є корисною для нас, передусім слід згадати про відому одеську дослідницю художньо-мистецького життя Одеси кінця XIX – початку XX ст. О.М. Барковську [4].

На жаль, подібно до більшості «біографій» провінційних видань, в нашому розпорядженні є обмежене коло джерел, і головне – немає «редакційного портфелю» і документів, що дозволяли б розкрити цензурну історію видання (у відповідних фондах Держархіву Одеської області документи про це видання виявити не вдалося). Виходячи зі стану історіографічної та джерельної бази, ми ставили перед собою завдання окреслити біографії авторів збірника, розкрити основний зміст та значення їх статей у збірнику і місце видання у тогочасному культурному процесі.

Найважливішою подією культурного життя Одеси 1887 р. було відкриття нового будинку одеського оперного театру, що став одночасно шедевром архітектури та образотворчого інтер'єрного мистецтва. Також у 1887 р. до 50-річчя смерті О.С. Пушкіна було ініційовано побудову пам'ятника поету на бульварі. Ці події пожвавили інтерес одеситів до музичної культури та мистецтва загалом. Декілька інших обставин, що були започатковані дещо раніше, безпосередньо зумовили видання у 1887 р. збірника «Из мира искусства и науки»: діяльність Одеської рисувальної школи та друкарні Ю.І. Фесенка. У 1865 р. були засновані Одеське товариство витончених мистецтв та рисувальна і музична школа при ньому, що орендувала різні приміщення аж до 1885 р. Нарешті у цьому році її постійною адресою став будинок, що побудували за проєктом першого віце-президента товариства Ф.О. Моранді на вулиці Преображенській. Це створило умови для іншої непересічної події – заснування при школі у тому ж 1885 р. загальноосвітнього п'ятикласного училища першого розряду. Рескриптом президента Імператорської Академії мистецтв (художеств) від 27 березня 1886 р. випускникам школи та училища надавалося право вступу до Академії без іспиту на живописне відділення. До цього часу школа вже спромоглася підготувати видатних художників, архітекторів, скульпторів Ф. Рубо, К. Костанді, Ю. Дмитренко, Б. Едуардса. К. Костанді та Ю. Дмитренко надалі

викладали в альма-матер. Головними зірками викладацького колективу були професор Новоросійського університету, «живий класик» мистецтвознавства, Н. П. Кондаков та скульптор Л. Йоріні.

Амбітні завдання школи та училища викликали розширення викладацького складу. Однією з чільних постатей в історії Одеської рисувальної школи у другій половині 1880-х – 1890-х роках був завідуючий училищем та викладач історії Антін Олександрович Матвеев. На сьогодні ця постать є призабутою в історіографії, але наприкінці XIX ст. він посідав досить помітне місце у культурному житті Одеси, зокрема науковому. А. О. Матвеев народився у 1852 р. у родині військового, дворянина Катеринославської губернії. У 1874 р. він завершив навчання на історико-філологічному факультеті університету Св. Володимира у Києві. Після цього до 1883 р. працював у Херсонських гімназіях. У червні – серпні 1882 р. відбулася, напевно, найяскравіша подія його життя – він здійснив подорож на Схід та Грецію [1, арк. 15].

У 1883 р. розпочався одеський етап його життя. Окрім рисувального училища, він викладав в іншому відомому одеському навчальному закладі – училищі Святого Павла, яким опікувалася німецька громада міста. А. О. Матвеев у Херсоні та Одесі належав до українських громад, цікавився українською культурою, зокрема, музикою. Вже у 1884 р. під час однієї з найважливіших подій в історії розвитку гуманітарної науки в Одесі – проведення загальноросійського та міжнародного Археологічного з'їзду – А. О. Матвеев був одним з провідних організаторів цього заходу, зокрема секретарем історико-географічної та етнографічної секції, автором кількох брошур, в яких він намагався окреслити теоретичні завдання археологічної науки. Його старання зауважив у Києві один з провідних київських істориків І. М. Каманін, який високо оцінив працю одесита як один з перших посібників для вітчизняних археологів [11].

Педагог та вчений проявляв велику активність, незважаючи на те, що був одружений та мав три доньки. А. О. Матвеев належав до активних членів провідного об'єднання істориків міста – Одеського товариства історії і старожитностей (ОТІС). В одному з документів він названий «магістрантом теорії та історії мистецтв». А. О. Матвеев брав участь у складі експедиції Н. П. Кондакова від ОТІС на Схід (Палестина, Єрусалим, Мала Азія) напередодні Археологічного з'їзду в Одесі. Зробимо припущення, що він працював під керівництвом Н. П. Кондакова з метою підготовки магістерської дисертації. Але конкретних підтверджень цьому в нас наразі немає.

Натомість маємо яскраве мемуарне свідчення про педагогічну діяльність А. О. Матвеева у рисувальній школі. Випускник школи, у подальшому відомий мистецтвознавець, П. М. Дульський згадував: «Из преподавателей научных классов особенно яркой фигурой был инспектор Антон Александрович Матвеев, имевший среди учеников прозвище «Антошки». Он был вспыльчив, криклив, часто ругался с молодежью, но мы все ему очень обязаны за те часы, которые провели у него за уроками истории. Он читал свой предмет с большим

подъемом и увлечением; кроме того, будучи археологом, он прекрасно умел на своих лекциях осветить значение старины, всегда ловко подчеркнув все художественное в затронутой теме. Надо сказать, вообще, что у А. А. Матвеева было очень доброе сердце и он искренне любил учеников, и, несмотря на все те обычные в школьной обстановке неприятные истории, которые всегда связаны бывают у инспектора с его служебными обязанностями, ученики к нему относились тоже очень хорошо, но все же его побаивались. Вероятно, у всех немало сохранилось в памяти эпизодов и курьезов, воспроизводящих гуляющего с девицей по Дерибасовской улице молодого художника, который, за квартал завидя идущего с огромной толстой палкой «Антошку», бросал свою спутницу и удирал, куда глаза глядят, лишь бы избежать скандала тут же, на главной улице города» [19, с. 31]. У численних «шкільних» спогадах мемуаристи часто жорстко клеймили своїх колишніх викладачів. Але у цих спогадах відчувається перевага позитивного іміджу та авторитету, якого вдалося здобути А. О. Матвєєву в своїх підопічних.

На 1887 р. жодний навчальний заклад в Одесі, окрім Новоросійського університету, не мав свого періодичного видання. Не могло похвалитися цим і Одеське товариство витончених мистецтв. З великими труднощами виходили видання товариств Історії та старожитностей, Сільського господарства Південної Росії, Одеського відділення Російського технічного товариства. Щодо приватних ініціатив, то у другій половині XIX ст. жодна з них не виявилася довговічною (Літературний та суспільний збірник «Эхо» (1877 р.), часопис «Юг» 1882 р. професора В. О. Яковлева, «Одесский альманах» 1883 р.). Більш успішним було видання «Новороссийского календаря» одеським міським управлінням. Усі ці збірники не мали тематичного спрямування (нагадували «збірну солянку» в стилі «усе про все») і містили небагато наукових статей. Тому ініціатива А. О. Матвєєва видавати спеціальний мистецтвознавчий науковий збірник виглядала сміливо. На жаль, редактор не розмістив вступну статтю, яка б системно розкрила завдання та мету збірника. Проте, по тексту розкидано чимало зауважень, що свідчать про те, що А. О. Матвєєв планував налагодити періодичне видання, надати йому універсальний, теоретичний, науковий зміст (тобто, власне, згідно з назвою, висвітлити світ мистецтва та науки в їх зв'язку). Водночас, високий поліграфічний рівень збірника, ілюстрації, надали йому мистецький вигляд. У примітці до однієї зі статей А. О. Матвєєв чітко визначив, що головне завдання та мета збірника є «*наука искусства*» [виділено курсивом у тексті – О. М.] [31, с. 1]. Поєднання слів «мир» та «искусство» поширилося у подальшій журнальній справі: впродовж 1898–1904 рр. у Петербурзі видавався щомісячник «*Мир искусства*».

У 1883 р. Ю. І. Фесенко заснував в Одесі нове видавництво-друкарню на вулиці Рішельєвській, яке згодом посіло провідні позиції не лише в Одесі, півдні, але й навіть загалом Російській імперії, а завдяки виданню паломницької літератури, путівників, вийшло на міжнародний рівень [14]. Фактор земляцтва

та особистого знайомства з Ю. І. Фесенком, про що згадав сам видавець у своїх мемуарах, зумовили друк «Из мира искусства и науки» у 1887 р. у тоді ще «молodomу» видавництві [26, с. 106].

У двох випусках збірника було надруковано 14 текстів, з них один короткий вірш учня Одеської рисувальної школи С. Грінблата «Свирель» присвячений О. С. Пушкіну. Два випуски збірника вийшли одночасно в одному томі, як здвоєне видання. Пагінація усіх статей у збірнику була окремою. Загалом, том складав 407 сторінок.

У збірник було включено ілюстративний матеріал: дві світлини (скульптури та картини) та 3 аркуші-вкладиши наприкінці тому збірника з зображеннями, що були додатками до статей Ю. М. Дмитренка та А. О. Матвєєва. Хоча світлини скульптури Б. В. Едуардса «Нежданные вести» та пейзажу В. Я. Горонovichа «Берега Лысогора» випадали з загального контексту публікацій, їх слід визнати важливою частиною збірника, адже це була фактично перша книжкова популяризація творчості цих митців. Власне, два з 14-ти згаданих текстів були розлогими характеристиками творчості обох митців. Звичайно, головне значення для редактора мала творчість Б. В. Едуардса – випускника Одеської рисувальної школи. Приводом до характеристики його творчості було проведення персональних виставок Б. В. Едуардса в Одесі у 1885 р. у Малій біржовій залі (це була перша в історії Одеси виставка скульптури) та у 1887 р. – у будівлі Англійського клубу. У березні 1887 р. в Одесі відбулася виставка В. Я. Горонovichа. Окрім цих двох статей-характеристик А. О. Матвєєву належать ще 4 великі статті. Одну зі статей він підписав псевдонімом «А. Олелькович-Вольнец». Це не було пов'язано з бажанням, як це буває в журналістській та літературній практиці, дещо пом'якшити свою велику присутність, позаяк внесок А. О. Матвєєва у текст збірника був значно більшим: він є автором дуже докладних посторінкових приміток, що фактично були паралельними статтями. Ці статті вражають обсягом опрацьованої літератури, як вітчизняної, так і іноземної, хоча були тільки ретельними компіляціями. Тільки три з 14-ти текстів збірника (П. П. Сокальського, Ю. М. Дмитренка, Ф. Г. Савенка) А. О. Матвєєв залишив без своїх приміток.

Особливо вражаючим є обсяг коментарів під публікацією перекладу роману 1886 р. білоруської та польської письменниці Елізи Ожешко «Міртала», присвяченому подіям I ст. н. е. у Давньому Римі за мотивами праці Йосифа Флавія [Ожешко Э. 1887]. Твори Е. Ожешко активно перекладалися у Російській імперії починаючи з середини 1880-х років. Роман «Міртала» у Петербурзі був виданий у російськомовному перекладі у 1888 р. (тоді ж у Варшаві його видали у перекладі на іврит) [21]. Таким чином, одеський переклад є першим у Російській імперії. На жаль, постать перекладача, що заховався за криптонімом «А. И. III-ий» нам невідома. Творчість письменниці викликала жвавий інтерес в Одесі. Марія Сакер опублікувала загальну характеристику творчості пись-

менниці до 25-річчя її літературної діяльності [25]. В Одесі видавалися переклади інших творів письменниці [22].

Загалом, ідея видання перекладу історичного художнього твору з ґрунтовними коментарями науковця-історика була цілком новаторською для Одеси і загалом малопоширеною практикою у Російській імперії. Знаменитий історик Є. Л. Тарле вже у середині ХХ ст. так оцінював співвідношення історичної науки та історичної белетристики: «никогда мне не приходило в голову приступать к чтению исторической беллетристики с теми требованиями, с которыми сплошь и рядом историки к этому приступают, потому что сплошь и рядом отзывы историков об историческом романе поражают своей никчемностью. Они обвиняют писателя, что он то-то и то-то напутал, от такой-то и такой-то даты отступил и т. д. Конечно, такого рода приемы только показывают полное неумение считаться с генетической, принципиальной разницей в приемах, с которыми художник приступает к историческому материалу и с которыми должен приступать к этому материалу ученый» [10, с. 168–169]. В нас взагалі склалося враження, що взагалі фахові історики приділяли дуже невелику увагу історичній художній літературі. Щоправда, іноді її розглядали як історичне джерело, що відбивало дух доби написання твору. Але це був вже суто історико-джерелознавчий, а не історіографічний підхід. Проте, А. О. Матвєєв підійшов до роману Е. Ожешко як до історичного тексту, як історичний консультант. Він не тільки детально прокоментував історичні поняття, постаті та події, зокрема, відомості про давньоримських художників, базиліки, але виявив неточності [20, с. 38].

Усі інші тексти А. О. Матвєєва були його лекціями учням рисувальної школи: про історію акварельного живопису, історії скрипки, про основні тенденції середньовічного мистецтва та еволюції сюжету «Таємної вечери» у зображальному мистецтві, що була особливо ґрунтовною. Зазначимо, що цьому ж сюжету була присвячена стаття маловідомого одеського автора П. Корчака (Шумлянського) [13].

У тексті лекції про зародження середньовічного мистецтва А. О. Матвєєв головну увагу приділив сюжету про римські катакомби. Тема була вочевидь близькою для Одеси, що до того ж була одним з центрів катакомбознавства, зокрема, й у мистецтвознавчому аспекті [3; 12]. Вже у 1890-х роках в Одесі було видано белетризоване історичне оповідання французького письменника та історика Антуана де Вааля про перших «катакомбних» християн [5].

У примітках до своїх статей-лекцій автор не обмежився бібліографією, але й відволікався на поточні події, що ілюстрували його думки. Так, згадуючи про розвиток тогочасного французького акварельного живопису, він згадував про виставку художниці Луїзи Дюмулен, що відбулася в Одесі у 1886 р., хоча й негативно відгукнувся про рівень її майстерності [15, с. 14].

По одній статті для збірника надали видатний одеський громадський діяч, підприємець, соціолог, Яків Олександрович Новіков, колега А. О. Матвєєва по

викладанню у рисувальній школі, видатний одеський архітектор, зусиллями якого побудована велика частина міста наприкінці XIX – на початку XX ст., Юрій Мелентійович Дмитренко, викладач російської мови одеських гімназій, Василь Макарович Добровський, юрист Ф.Г. Савенко та єдиний не одеський учасник проекту, до якого спеціально звернувся з проханням про надання статті А.О. Матвеев, викладач Симферопольської гімназії, історик, етнограф, археолог Хрисанф Петрович Ящуржинський (згодом він переїхав до Одеси, де став одним з провідних членів української громади та співтовариства істориків).

Автори мали різні інтереси, що відобразилося на тематиці їх статей. На відміну від своїх відомих філософсько-соціальних трактатів, у цій збірці Я.О. Новіков виступив як автор типових для одеської і не тільки преси подорожніх нотаток, туриста в Італії, хоча і приділив спеціальну увагу художній культурі цієї країни [18]. Велика стаття В.М. Добровського, хоча і була присвячена вічно актуальній, а на той момент особливо, темі творчості О.С. Пушкіна, має оригінальний та глибокий зміст [8]. Виступаючи з консервативних естетичних позицій, В.М. Добровський використав творчість О.С. Пушкіна як вістря проти декадентства, песимізму, яким, на його погляд, була просякнута література кінця XIX ст. Він доводив, що творчість О.С. Пушкіна була заряджена оптимізмом, тобто прагненням до перетворення мистецтва на втілення високих ідеалів. Стаття Х.П. Ящуржинського була необтяжливим ознайомленням з археологічними розкопками пам'яток скіфської доби, що вели у 1886 р. симферопольські викладачі та гімназисти [31]. Стаття є важливим свідченням згуртування кримських істориків, дозволяє краще зрозуміти тло, на якому розгорталося заснування на початку 1887 р. головного центру історичної науки у Криму – Таврійської вченої архівної комісії. Стаття Ф.Г. Савенка була доповненим варіантом попередньої публікації автора в одеській газеті «Новороссийский телеграф», в якій він ґрунтовно висвітлив біографію видатного одеського композитора, музикознавця, П.П. Сокальського, який помер 30 березня 1887 р. в Одесі [24]. Власне, стаття самого П.П. Сокальського, котру він встиг завершити та надати редакції 1 січня 1887 р., про музичну естетику відкривала збірник [28].

З цього ряду своїм вузькоспеціальним спрямуванням відрізнялась публікація лекції Ю.М. Дмитренка в Одеській рисувальній школі, в яких архітектор знайомив читачів з основами будівельного мистецтва, але без жодних історичних чи мистецтвознавчих екскурсів [7]. Нам не відомі інші публікації Ю.М. Дмитренка і навряд чи їх було багато. Тому публікація 1887 р. має безперечно важливе значення для глибшої реконструкції біографії талановитого архітектора.

Намагання А.О. Матвеева надати науковій систематизації збірнику згрупування ним усіх статей у три розділи («отделы»). Однак ці розділи не мали назв, а були просто пронумеровані римськими цифрами. На нашу думку, А.О. Матвеев підійшов до цієї справи недбало. Певна логіка відчувається лише у другому розділі, де було наведено вірш С. Грінблата та роман Е. Ожешко, що робило

цей розділ літературним. Проте, у виокремленні першого та другого розділів логіки не відчувається і до того ж не витримана хоча б елементарна пропорція. До третього розділу було включено тільки дві статті: Ф.Г. Савенка про П.П. Сокальського та лекція А.О. Матвєєва про середньовічне мистецтво. Натомість перший розділ містив 8 статей плюс два докладних коментарі до світлих. Напевно, А.О. Матвєєв зіштовхнувся з проблемою ідентифікації таких різношерстих статей і просто звалив їх до купи. Більш логічними виглядали б два варіанти: перенесення статті В.М. Добровського до другого, літературного, розділу, або ж створення окремого музикознавчого та образотворчого розділів. Міг бути логічним й варіант виокремлення усіх лекційних статей в окремий розділ. Напевно, у процесі видання подальших випусків збірника структурування статей набуло б значно системнішого вигляду. Але, незважаючи на загалом обнадійливий початок, збірник спіткала доля більшості видань XIX ст. – він припинив існування. Можливо, ключем для розуміння конкретних обставин припинення видання є лист 1890 р. А.О. Матвєєва до ієрусалимського архімандрита Антоніна, в якому він нарікав на «русское самозабвение и равнодушие» [2, арк. 2].

Попри загальну невдачу проєкту як періодичного видання, два випуски збірника «Из мира искусства и науки» слід вважати яскравим явищем розвитку культури в Одесі у добу модернізації. В даному разі модернізація відбилася у бажанні А.О. Матвєєва закласти основи наукового мистецтвознавства в Одесі, що на найвищому науковому рівні в той же час у цьому місті робив Н.П. Кондаков, та поєднати його з завданнями популяризації та методики викладання мистецтва. Не досить визначений характер збірника, чи то як суто наукового, чи то як популяризаторсько-педагогічного, напевно, не привабив у нього представників наукової гуманітарної еліти Одеси, професорів Новоросійського університету – Н.П. Кондакова, історика літератури О.І. Кірпічнікова, візантиніста Ф.І. Успенського, праці яких могли б піднести його на вищий щабель. Збірник сприяв ознайомленню передусім одеситів з новітніми на той час досягненнями мистецтвознавчої думки Західної Європи, адже А.О. Матвєєв рясно наситив текст численними посиланнями на праці західноєвропейських вчених, викладом їх думок. Збірник є джерелом для пізнання розвитку мистецтвознавчої педагогіки в Одесі, адже частина його статей були лекціями педагогів Одеської рисувальної школи. Ошатно виданий збірник є одним зі свідчень про розвиток в Одесі друкарської справи, досвіду високоякісної публікації мистецьких творів. Не втратив актуальності міждисциплінарний підхід редактора, бажання до інтеграції різних, але споріднених між собою галузей мистецтва та науки (історії, мистецтвознавства, літературознавства, музикознавства).

Список використаних джерел та літератури

1. Державний архів Одеської області (ДАОО). – Ф. 52. – Оп. 2. – Спр. 178. – Арк. 1–20.
2. Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІРНБУВ). – Ф. XIII. – Спр. 790. – Арк. 1–2.
3. Ашик А. Б. Керченские древности: о Пантикапейской катакомбе, украшенной фресками / А. Б. Ашик. – Одесса : тип. А. Брауна, 1845. – 76 с.
4. Барковская О. М. Одесское художественное училище. Хроника 1865–1940 / О. М. Барковская // Вісн. Одес. худож. музею. – 2015. – Вип. 2. – С. 130–140.
5. Вааль А. Валерия, или Триумфальное шествие из катакомб / А. Вааль. – Одесса : тип. А. Шульце, 1894. – 348 с.
6. Гринблат С. «Свирель» стихотворение памяти А. С. Пушкина / С. Гринблат // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–2.
7. Дмитренко Ю. М. Чтения по строительному искусству / Ю. М. Дмитренко // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–19.
8. Добровский В. М. А. С. Пушкин как оптимист и его школа // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–47.
9. Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – Одесса, 1887. – Вып. 1–2.
10. Каганович Б. С. Е. В. Тарле об историческом романе / Б. С. Каганович // Петербург. ист. журн. – 2018. – Вып. 2. – С. 166–177.
11. Каманин И. [Рецензия] / И. Каманин // Киев. старина. – 1884. – Т. 10. – С. 324–325. – Рец. на кн.: Матвеев А. А. К вопросу об археологических исследованиях в Южной России / А. А. Матвеев. Одесса, 1884. 102 с.
12. Кондаков Н. П. Древнехристианская патера из Керченских катакомб / Н. П. Кондаков. – Одесса : Франко-рус. тип. Л. Даникана, 1879. – 7 с.
13. Корчак П. Бронзовый горельеф известной Тайной вечери Леонарда да Винчи, написанной им красками в трапезе Доминиканского монастыря Di Santa Maria delle grazie в Милане / П. Корчак. – Одесса : Славян. тип. Н. Хрисогелос, 1892. – 17 с.
14. Лабынцев Ю. А. Е. И. Фесенко – один из крупнейших издателей народной православной печатной продукции XIX–XX вв. / Ю. А. Лабынцев, Л. Л. Щавинская // Славянский мир в третьем тысячелетии. Этнические, конфессиональные, социокультурные компоненты идентичности народов Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы. – М. : ИСЛ РАН, 2017. – С. 11–19.
15. Матвеев А. А. Об акварельной живописи / А. А. Матвеев // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–22.
16. Матвеев А. А. «Тайная Вечеря» в изобразительном искусстве / А. А. Матвеев // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–32.
17. Матвеев А. А. Краткие очерки археологии искусства средних веков / А. А. Матвеев // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 17–68.
18. Новиков Я. А. Воспоминания из художественной поездки по Италии / Я. А. Новиков // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–44.
19. Одесская художественная школа. Воспоминания бывших учеников, 1865–1940 : сб. / сост. О. М. Барковская; ред. И. С. Шелестович. – Одесса : ОННБ, 2015. – 148 с.
20. Ожешко Э. «Миртала» повесть из времен художественной древности / Э. Ожешко // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–86.
21. Ожешко Э. Миртала: ист. повесть / Э. Ожешко; пер. с пол. А. И. Онуфровича. – СПб. : тип. А. Е. Ландау, 1888. – 203 с.
22. Ожешко Э. Могучий Самсон / Э. Ожешко. – Одесса : Южно-Рус. о-во печ. дела. 1898. – 84 с.
23. Омелькович-Волынец А. К истории скрипки / А. Омелькович-Волынец // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–28.
24. Савенко Ф. Г. Материалы для биографии П. П. Сокальского / Ф. Г. Савенко // Из мира искусства и науки : сборник для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–21.
25. Сакер М. Э. Поэзия правды: ко дню 25-летия литературной деятельности Элизы Оржешко / М. Э. Сакер. – Одесса, 1892. – 12 с.
26. Семейный альбом одесского издателя Е. И. Фесенко / ред.-сост.: Г. В. Закипная, Л. В. Майборода. – Одесса : КП ОГТ, 2007. – 316 с.
27. Смирнов-Сокольский Н. П. Русские литературные альманахи и сборники XVIII–XIX вв. / Н. П. Смирнов-Сокольский. – М. : Книга, 1965. – 592 с.

28. Сокальский П. П. О механизме музыкальных впечатлений / П. П. Сокальский // Из мира искусства и науки : сб. для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–25.
29. Хобта О. І. Мистецька періодика Одеси другого десятиріччя XX століття: історико-функціональний аспект та інтерпретаційні особливості : автореф. дис. ... канд. філол. наук / О. І. Хобта. – Київ, 2005. – 18 с.
30. Черных С. Я. Среди коллекционеров / С. Я. Черных // Сов. библиотекосведение. – 1982. – № 1. – С. 56–68.
31. Яцуржинский Х. П. Письма об археологических разведках в г. Симферополе и его окрестностях / Х. П. Яцуржинский // Из мира искусства и науки : сб. для учащихся и учащихся художников и артистов. – 1887. – Вып. 1–2. – С. 1–4.

References

- [1]. Derzhavnyi arkhiv Odeskoi oblasti. F. 52. Op. 2. Spr. 178.
- [2]. Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. F. XIII. Spr. 790.
- [3]. Ashyk A. B. *Kerchenskye drevnosti: o Pantykapeiskoi katakombe, ukrashennoi freskami* [Kerch antiquities: about the Panticapaenum catacomb, decorated with frescoes]. Odessa, 1845, 76 p.
- [4]. Barkovskaia O. M. Odesskoe khudozhestvennoe uchyl'shche. Khronyka 1865–1940 [Odessa Art School. Chronicle 1865–1940]. *Visnyk Odeskoho khudozhnogo muzeiu* [Bulletin of the Odessa Art Museum]. 2015, no. 2, pp. 130–140.
- [5]. Vaal A. *Valeria, yly Tryumfalnoe shestvye yz katakomb* [Valeria, or the Triumphal Procession from the Catacombs]. Odessa, 1894, 348 p.
- [6]. Hrynblat S. «Svyrel» stykhotvorenyye pamiaty A. S. Pushkina [«Svirel» poem in memory of Alexander Pushkin]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–2.
- [7]. Dmytrenko Yu. M. Chtenya po stroytelnomu yskusstvu [Readings on the art of building]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–19.
- [8]. Dobrovskiy V. M. A. S. Pushkin kak optymyst y ego shkola [Pushkin as an optimist and his school]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–47.
- [9]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2.
- [10]. Kahanovych B. S. E. V. Tarle ob ystorycheskom romane [Tarle about the historical novel]. *Peterburhskiy ystorycheskiy zhurnal* [Petersburg historical journal]. 2018, no. 2, pp. 166–177.
- [11]. Kamanyn Y. Rets. na: A. A. Matveev. K voprosu ob arkheolohycheskykh yzsledovaniyakh v Yuzhnoi Rossyy. Odessa 1884 [Retz. to: A. A. Matveev. On the question of archaeological research in southern Russia. Odessa 1884]. *Kyevskaia staryna* [Kiev antiquity]. 1884, no. 10, pp. 324–325.
- [12]. Kondakov N. P. *Drevnekhrystianskaia patera yz Kerchenskykh katakomb* [Ancient Christian father from the Kerch catacombs]. Odessa, 1879, 7 p.
- [13]. Korchak P. *Bronzovyi horelef yzvestnoi Tainoi vechery Leonarda da-Vynchy, napysannoi ym kraskamy v trapeze Domynianskoho monastyria Di Santa Maria delle grazie v Mylane* [Bronze high relief of the famous Last Supper of Leonard da Vinci, painted in colors at the meal of the Dominican Monastery Di Santa Maria delle grazie in Milan]. Odessa, 1892, 17 p.
- [14]. Labyntsev Yu. A., Shchavynskaia L. L. E. Y. Fesenko – ody yz krupneishykh yzdatelei narodnoi pravoslavnoi pechatnoi produktsyy XIX–XX vv. [E. I. Fesenko is one of the largest publishers of folk Orthodox printed materials of the 19th–20th centuries]. *Slavianskiy myr v tret'em tysyachelety. Etnycheskye, konfessionalnye, sotsyokulturnye komponenty ydentychnosti narodov Tsentralnoi, Vostochnoi y Yuho-Vostochnoi Evropy* [Slavic world in the third millennium. Ethnic, confessional, socio-cultural components of the identity of the peoples of Central, Eastern and South-Eastern Europe]. Moskva, 2017, pp. 11–19.
- [15]. Matveev A. A. Ob akvarelnoi zhyvopysy [On watercolor painting]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–22.

- [16]. Matveev A.A. «Tainaia Veheria» v yzobrazitel'nom yskusstve [«The Last Supper» in the visual arts]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–32.
- [17]. Matveev A.A. Kratkye ocherky arkheolohyy yskusstva srednykh vekov [Brief essays on the archeology of the art of the Middle Ages]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 17–68.
- [18]. Novykov Ya.A. Vospomynaniya yz khudozhestvennoi poezdke po Ytalyy [Memories from an artistic trip to Italy]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1997, no. 1–2, pp. 1–44.
- [19]. Odesskaia khudozhestvennaia shkola. Vospomynaniya byvshykh uchenykh, 1865–1940 [Odessa art school. Memoirs of Former Students, 1865–1940: collection]. Odessa, 2015, 148 p.
- [20]. Ozheshko E. «Myrtala» povest yz vremen khudozhestvennoi drevnosti [«Myrtala» a story from the times of artistic antiquity]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–86.
- [21]. Ozheshko E. *Myrtala: Yst. Povest* [Myrtala: East. The story]. Sankt-Peterburh, 1888, 203 p.
- [22]. Ozheshko E. *Mohuchy Samson* [Mighty Samson]. Odessa, 1898, 84 p.
- [23]. Olekovych-Volynets A. K ystoriy skrypky [On the history of the violin]. *Yz myra yskusstva y nauky Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–28.
- [24]. Savenko F.H. Materyaly dlia byohrafiy P.P. Sokalskoho [Materials for the biography of P.P. Sokalsky]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–21.
- [25]. Saker M.E. *Poezia pravdy: ko dniu 25-letyia lyteraturnoi deiatelnosti Elyzy Orzheshko* [Poetry of Truth: to the Day of the 25th Anniversary of the Literary Activity of Eliza Orzheshko]. Odessa, 1892, 12 p.
- [26]. *Semeinyi albom odesskoho yzdatelia E. Y. Fesenko* [[Family album of Odessa publisher E. I. Fesenko]. Odessa, 2007, 316 p.
- [27]. Smyrnov-Sokolskyi N.P. *Russkye lyteraturnye almanakhy y sborniky XVIII–XIX vv.* [Russian literary almanacs and collections of the 18th – 19th centuries]. Moskva, 1965, 592 p.
- [28]. Sokalskyi P. P. O mekhanizme muzykalnykh vpechatleniy [About the mechanism of musical impressions. From the world of art and science]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–25.
- [29]. Khobta O.I. *Mystetska periodyka Odesy drugoho desiatyrichchia KhKh stolittia: istoryko-funktsionalnyi aspekt ta interpretatsiini osoblyvosti* [Art periodicals of Odessa in the second decade of the twentieth century: historical and functional aspect and interpretive features]. Kyiv, 2005, 18 p.
- [30]. Chernykh S. Ya. Sredy kollektsionerov [Among collectors]. *Sovetskoe byblyotekovedeniye* [Soviet library science]. 1982, no. 1, pp. 56–68.
- [31]. Iashchurzhytskyi Kh. P. Pysma ob arkheolohycheskykh razvedkakh v h. Symferopole y cho okrestnostiakh. [Letters about archaeological prospecting in Simferopol and its environs]. *Yz myra yskusstva y nauky. Sbornyk dlia uchashchykh y uchashchykhskia khudozhnykov y artystov* [From the world of art and science. The collection published for students and students of artists and artists]. 1887, no. 1–2, pp. 1–4.

Надійшла 11.04.2021 р.

Muzychko O.,

Doctor of Historical Sciences (D. Sc.)

Professor of the Department of History of Ukraine

Odesa I.I. Mechnikov National University,

12 Elisavetinska St., Odesa, 65082, Ukraine

tel.: (0482) 723 58 42

e-mail: sandro06@ukr.net

**THE BEGINNING OF HISTORICAL AND ARTISTIC PERIODIC
IN ODESSA AT THE END OF THE XIX CENTURY**

Summary

The purpose of this article is to cover one of the episodes in the initial stage of publishing Odessa almanacs or collections, the authors of which tried to raise to a new professional level the study of the history and theory of art and methods of familiarizing with public art. The object of our study is the collection "From the world of art and science". Despite the general failure of the project as a periodical, two issues of the collection "From the world of art and science" should be considered a bright phenomenon of cultural development in Odessa during the era of modernization. In this case, the modernization was reflected in the desire of A.O. Matveev to lay the foundations of scientific art history in Odessa, which N.P. Kondakov did at the highest scientific level at the same time in this city, and combined it with the tasks of popularizing and teaching methods of art. The insufficiently defined collection's character, either as a purely scientific, or as a popularizing and pedagogical one, probably did not attract representatives of the Scientific Humanitarian elite of Odessa, professors of Novorossiysk University – N.P. Kondakov, literary historian A.I. Kirpichnikov, byzantinist F.I. Uspensky, whose works could raise it to a higher level. The collection helped to familiarize first of all Odessa residents with the latest achievements of Art History thought in Western Europe at that time, because A.A. Matveev richly saturated the text with numerous references to the works of Western European scientists, the presentation of their thoughts. The collection is a source for learning about the development of art history pedagogy in Odessa, because some of its articles were lectures by teachers of the Odessa Drawing School. The elegantly published collection is one of the testimonies about the development of printing in Odessa, the experience of high-quality publication of art works. The editor's interdisciplinary approach and desire to integrate various but related branches of art and Science (History, Art History, Literary Studies, musicology) have not lost their relevance.

Keywords: Odesa, collection, art criticism, science, historiography

**КНИЖКОВІ КОЛЕКЦІЇ, СТАРОДРУКИ
ТА РІДКІСНІ ВИДАННЯ**

УДК 025.171:027.7:378.4(477.74-21)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231470](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231470)

Шершун Тетяна Михайлівна,

завідувач сектора Наукової бібліотеки

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082, Україна,

тел. (048) 722 12 10

e-mail: library@onu.edu.ua

**АРХІВНА СПАДЩИНА ПЕТРА ЙОСИПОВИЧА
КАРИШКОВСЬКОГО-ІКАРА (1921-1988) У ФОНДАХ
НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА: ДО 100-РІЧЧЯ
ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО**

У статті розкривається історія надходження до Наукової бібліотеки архіву П. Й. Каришковського-Ікара, розкрито основні етапи опрацювання особового архівного фонду вченого, визначена структура та склад фонду, його наукове значення. Архівні документи Каришковського-Ікара П. Й. вперше вводяться до наукового обігу.

Ключові слова: П. Й. Каришковський-Ікар, нумізматика, епіграфіка, просопографія, особовий архівний фонд, архівний документ.

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – одна з найстаріших книгозбірень України з багатою історією, традиціями та унікальним книжковим складом. До того ж, так історично склалось, що університетська бібліотека є зберігачем архівного фонду: особистих і наукових архівів викладачів та співробітників університету різних часів. Саме в архівному фонді бібліотеки віднедавна почесне місце посів науковий архів професора Петра Йосиповича Каришковського-Ікара (1921–1988).

У лютому 2019 р. до Наукової бібліотеки родиною вченого за сприяння історичного факультету (тепер – факультет історії та філософії) Одеського національного університету імені І. І. Мечникова була передана особиста бібліотека та архівні документи Петра Йосиповича Каришковського-Ікара – доктора історичних наук, професора, історика, нумізмата, науковця-енциклопедиста, випускника та викладача Одеського університету. Співробітники Відділу рідкісних книг і рукописів університетської бібліотеки відразу розпочали роботу з опрацювання архіву П. Каришковського-Ікара, вивчення постаті та наукового спадку фондоутворювача, історії формування архівного фонду.

Протягом 2019–2020 рр. велась робота з розбору, упорядкування та опису архівного фонду Петра Йосиповича Каришковського-Ікара. Зважаючи на чисельність документів, їхню багатогранність і різноплановість, упорядниками

було сформовано 63 одиниці зберігання, створено опис фонду. Фонд складається з близько з 2 тис. документів, розміщених на 7 217 аркушах [1].

У роботі з архівними документами співробітники бібліотеки керувалися національними стандартами описування архівних документів ДСТУ 2732:2004 «Діловодство й архівна справа: Терміни та визначення понять» та ДСТУ 4331:2004 «Правила описування архівних документів» [2, 3].

Первинний огляд документів показав, що деякі матеріали були частково систематизовані та упорядковані або самим фондоутворювачем, або його близькими. В цілому, більша частина документів була у розсіпу. Оригінальні дерматинові папки з документами були ушкоджені, тому замінені на паперові.

Під час розбору та систематизації документів деякі частини документального комплексу залишили у тому вигляді, в якому вони надійшли. Це, перш за все, стосується тек з нумізматички, які упорядники зберегли у первісному вигляді з авторською систематизацією та авторськими позначками, написами та назвами [1, од. зб. 6, 7, 11]. До цього були збережені авторські назви деяких справ, також авторська систематизація та послідовність укладання окремих документів.

Опис справ архіву проведено з урахуванням тематичної, структурної та номінальної ознак. У межах структурних підрозділів фонду за номінально-хронологічною ознакою.

Слід відзначити, що під час роботи з архівними документами П. Й. Каришківського були складнощі із визначенням хронологічної ідентифікації того чи іншого документа, тому опис архівних справ фонду містить документи як з визначеною датою, так і без неї.

У цілому, весь документальний комплекс складається з робочих матеріалів П. Й. Каришківського-Ікара з нумізматички, епіграфіки та просопографії Північного Причорномор'я, чисельних матеріалів для статей та монографій, списків робіт, також містить деякі неопубліковані дослідження вченого. Наукове та особисте листування. Чернетки статей та відгуки на дисертації, рецензії на статті.

Варто зауважити, що серед документів архівного фонду П. Й. Каришківського-Ікара відсутні біографічні матеріали, особисті або родинні документи, такі, як свідоцтва про народження, свідоцтво про освіту, відсутні особисті фотографії чи інші матеріали, які відносяться до приватного життя фондоутворювача. Таким чином, можемо констатувати, що на зберігання до університетської бібліотеки передано суто науковий архів П. Й. Каришківського-Ікара.

Отже, з огляду на склад та зміст документального комплексу упорядниками було визначено структуру архівного фонду П. Й. Каришківського-Ікара. Особовий архівний фонд складається з розділів:

I. Біографічні матеріали;

II. Наукові роботи та творчі матеріали до них: документи, пов'язані з професійною діяльністю П. Й. Каришківського-Ікара;

III. Листування;

IV. Ілюстративний матеріал.

Докладніше розглянемо зміст кожного окремого розділу фонду П. Й. Каришковського-Ікара.

Розділ з біографічними матеріалами професора представлений офіційною автобіографією та поетичною спадщиною [1, од. зб. 1, арк. 1-2]. Маловідома поетична пристрасть Петра Йосиповича Каришковського-Ікара, про неї знало лише вузьке коло друзів та колег. В архіві зберігаються чорнові збірки віршів, які у 2015 році дружина вченого надрукувала окремою поетичною збіркою, також зберігаються газетні вирізки з першими опублікованими віршами П. Й. Каришковського [1, од. зб. 1, арк. 86].

Наступний розділ фонду П. Й. Каришковського-Ікара, в якому зібрані наукові роботи та інші творчі матеріали вченого, найбільший за обсягом, найбагатший та різноманітний. В ньому зібрані підготовчі матеріали для наукових праць, це і рукописи статей та матеріали до них, тези досліджень та неопубліковані матеріали до них [1, од. зб. 40, 41]. Значну кількість документів складають статті інших дослідників, відгуки та рецензії на дисертаційні дослідження, рукописи та друковані матеріали інших авторів [1, од. зб. 47, 48]. Третину документів розділу складають матеріали з нумізматики [1, од. зб. 3–12].

Розділ особового архівного фонду П. Й. Каришковського-Ікара з епістолярною спадщиною вченого упорядкований за кореспондентською та хронологічною ознаками. У ньому представлено листування з колегами, учнями та науковими установами, також особисте листування з дружиною А. І. Каришківською-Ікар [1, од. зб. 58].

Невеликий за обсягом розділ ілюстративних матеріалів містить фотозображення скальних фресок, нумізматичні таблиці тощо [1, од. зб. 62].

Сьогодні перед Науковою бібліотекою, як зберігачем архівних фондів, стоїть завдання розкриття змісту та складу архіву П. Й. Каришковського-Ікара, створення належних умов його зберігання та користування дослідниками. У своїй роботі співробітники прагнуть забезпечити прозорість і доступність інформації про архівний фонд професора П. Й. Каришковського-Ікара. Для цього було створено електронний опис архівного фонду, який розміщений на сайті бібліотеки і доступний за посиланням: <http://liber.onu.edu.ua/muzeum/karyshkovski.pdf>.

Отже, архівний фонд професора П. Й. Каришковського-Ікара, що зберігається в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, має велику наукову цінність. Вивчення архівної спадщини вченого дозволить розкрити багатогранну діяльність і творчий шлях видатного історика, нумізмата та антикознавця, установ та організацій, у яких він працював та з якими співпрацював, визначити вплив його наукових досліджень на розвиток вітчизняної історичної науки. Безсумнівно, документи архівного фонду є унікальним джерелом для вивчення творчості та наукового надбання

вченого. Вивчення архіву професора П. Й. Каришковського-Ікара, що зберігається в університетській бібліотеці, надає можливість зазирнути в його творчу майстерню, власне, в його наукову лабораторію, що дозволить доповнити образ та глибину особистості талановитої людини крізь призму його архівної спадщини. На наш погляд, введення до наукового обігу архіву П. Й. Каришковського-Ікара дає нам нові уявлення про фондоутворювача не лише як про універсального вченого, але й непересічну особистість, чуттєвого поета, завзятого збирача та зберігача власних напрацювань, які свідомо залишив нам – нащадкам та послідовникам.

Список використаних джерел та літератури

1. Архів Наукової бібліотеки Одеського національного університету (Архів НБ ОНУ). – Ф. 8 (Каришковський-Ікар Петро Йосипович, особовий фонд). – Од. зб. 1–63.
2. ДСТУ 2732:2004. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення понять. – Взамін ДСТУ 2732-94 ; введ. 2005-07-01. – Київ, 2005. – 31 с.
3. ДСТУ 4331:2004. Правила описування архівних документів. – Введ. 2005-07-01. – Київ, 2005. – 16 с.

References

- [1] Arkhiv Naukovoї biblioteki Odeskoho natsionalnoho universytetu imeni I. I. Mechnikova [The archive of the Scientific Library of Odesa I. I. Mechnikov National University]. Fund. 8 Karishkovsky-Ikar P.Y., the personal archives, 63 units.
- [2] *DSTU 2732:2004 : Dilovodstvo y arkhivna sprava. Terminy ta vyznachennya ponyat [Casework and archives affairs]*. Kyiv, 2005, 31 p.
- [3] *DSTU 4331:2004 : Pravyly opysuvannya arkhivnykh dokumentiv [Rules for describing archives documents]*. Kyiv, 2005, 16 p.

Надійшла 14.04.2021 р.

Shershun T. M.,
Head of the Sector
Scientific Library of the
Odessa I. I. Mechnikov National University
24 Preobrazhenskaya St., Odessa, 65082, Ukraine
tel.: (048) 722 12 10
e-mail: library@onu.edu.ua

ARCHIVAL HERITAGE OF PETER KARYSHKOVSKYI-IKAR (1921-1988) IN THE FUNDS OF THE SCIENTIFIC LIBRARY OF THE ODESSA I. I. MECHNIKOV NATIONAL UNIVERSITY: TO THE 100-TH ANNIVERSARY FROM BIRTHDAY

Summary

The article reveals the history of the receipt of the archive of P. Y. Karyshkovskyi-Ikar in the Scientific Library, reveals the main stages of processing the personal archival fund of the scientist, defines the structure of the fund, its content and scientific

significance. Archival documents of P. Y. Karyshkovskyi-Ikar are introduced into scientific circulation for the first time.

The archival fund of Professor P. Y. Karyshkovskyi-Ikar, which is stored in the Scientific Library of the Odessa I. I. Mechnikov National University, is of great scientific value. The study of the archival heritage of the scientist will reveal the multifaceted activities and creative path of the outstanding historian, numismatist and antiquarian, institutions and organizations in which he worked and with which he collaborated, to determine the impact of his research on the development of domestic historical science. Undoubtedly, the documents of the fund are a unique source for studying the work and scientific achievements of the scientist. Studying the archive of Professor Karyshkovskyi-Ikar P., stored in the university library, provides an opportunity to look into his creative workshop, in fact, in his research laboratory, which will complement the image and depth of the talented person through the prism of his archival heritage. In our opinion, the introduction of the Karyshkovskyi-Ikar P. archive into scientific circulation gives us new ideas not only about him as a universal scientist, but also an extraordinary personality, a sensual poet, an avid collector and custodian of his own works, which he consciously left to us – descendants and followers.

Keywords: P. Y. Karyshkovskyi-Ikar, numismatics, epigraphy, prosopography, personal archive fund, archival record.

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ СПРАВІ

УДК 027.08:004.77]:614.46(497.5+477)

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231472](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231472)

Holcer Dunja,

PhD, Librarian Advisor

Head of Advisory Service for Public and School Libraries of Sisak-Moslavina County

Public Library and Reading Room Vlado Gotovac

Sisak, Croatia

e-mail: dunjaholcer@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4660-1974>

Horban Yurii,

Candidate of Culturology (Ph. D.)

Director Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts

36 Ye. Konovaltsia St., Kyiv, 01133, Ukraine

e-mail: y.i.gorban@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/000-0001-5837-4409>

Mašina Delija Dina,

Senior Librarian

Library of the Croatian Academy of Sciences and Arts

11 Trg Nikole Šubića Zrinskog, 10000, Zagreb, Croatia

e-mail: dinamasina@gmail.com

Skachenko Olena,

Head of Science Communication and Publishing Department

Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts

36 Ye. Konovaltsia St., Kyiv, 01133, Ukraine

e-mail: skachenko.nana@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3827-5985>

**LIBRARY ONLINE SERVICES DURING COVID-19:
THE EXPERIENCE OF LIBRARIES IN CROATIA
AND UKRAINE**

The purpose of the article is to identify activities in providing online services during forced quarantine on the example of public libraries' activities in Croatia and university libraries in Ukraine. The study aimed to identify, analyse, and characterise online services offered by libraries to establish remote customer service during the forced quarantine. The results of the study are presented in three sections. The first analyses the work of Croatian public libraries; the second, presents the experience of Ukrainian libraries; in the third, there is the case of the Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts is displayed.

The scientific novelty of the article is to identify practices for providing online services by libraries in Croatia and Ukraine during the COVID-19 pandemic.

The study shows that Croatian public librarians, as well as Ukrainian librarians, have demonstrated they can quickly adapt and use digital technologies on behalf of their

supporters. Libraries went from developing imaginative practices to create online spaces in a matter of weeks. The result was a massive amount of produced content like workshops for children and adults; streamings of online events, organisation of virtual exhibitions, and collecting verified reference sources for research and learning. Another one of the impacts of this crisis was the accelerated development of digital library services, including online membership registration and the acquisition of e-books by public libraries. Public response was more significant than ever, including following, commenting, and sharing digital content created or shared by public libraries.

The study found that the challenges of the COVID-19 pandemic have intensified the digitisation of Ukrainian libraries and led to changes in activities. University libraries quickly adapted to remote work, offering their users a variety of remote services. The authors hope that the considered practices will contribute to disseminating better experience of libraries during quarantine in general and online services in remote maintenance in particular.

Keywords: COVID-19, online services, Croatia, public libraries, Ukraine, university libraries, Scientific Library of Kyiv National University of Culture and Arts

Problem statement

The COVID-19 pandemic has become a global challenge for libraries around the world. In different countries, librarians differently solved the problems of remote work, preservation of jobs, library funds; offered new, remote forms of work, using websites, library social networks, messengers, e-mail, video communication tools (Skype, Zoom), collaboration platforms MS Teams and Google Meet.

An analysis of recent research and publications has revealed that during 2020, many articles and materials were published on the status, problems, and consequences of forced quarantine in the work of libraries. The publications of foreign scholars Leo F. H. Ma [24], Anna Maria Tammara, Dunja Holcer [21], and others analyse the experience of libraries in Italy, Croatia, and Hong Kong during the pandemic. Research by Ukrainian scholars concerns such issues as organisational and legal aspects of remote work of libraries, the activities of national libraries in the global context [4]; remote forms of work and projects of national, regional universal scientific libraries of Ukraine – V. Aharkova [1], T. Bogush, T. Hloba [7], V. Zdanovska, M. Maslova; online services of public libraries to encourage reading – L. Lahuta [11], H. Braha. O. Aivazian [2], V. Brahinska and V. Shchabelnyk [5] covered the experience of organising remote service in libraries of higher education institutions of Ukraine on problematic issues of remote work organisation, variety of forms of remote service, digital technologies, and range of online services, L. Vorobiova [6], L. Didenko, N. Dolmatova [8], L. Levchenko, I. Matveyko, M. Melnyk [12], L. Semenova, T. Shchetinina and O. Kolesnyk [15], O. Tsvilishena [16]. A thorough analysis of the administrative aspect of the organisation of the transfer of the staff of the libraries of the institutions of higher education of Ukraine to remote work was carried out by T. Kolesnikova [9]. Despite the relevance and value of the identified publications, we note that some aspects of the provision of online services by libraries during the pandemic have not received sufficient coverage in the scientific periodicals of Ukraine and require in-depth study.

The article aims to identify practices used to provide online library services during the COVID-19 pandemic and characterise them on the example of libraries in Croatia (public libraries) and Ukraine (in particular, academic university libraries).

The objectives of the study are review and analysis of online services of libraries in Croatia and Ukraine during quarantine; identification of problems that libraries solved during the period of unstable work.

Research methodology. Collection of information and identification of best practices of remote maintenance was carried out by initial search by keywords «libraries of Ukraine, remote services, quarantine, COVID-19» and subsequent viewing of the official pages of libraries on Facebook; analysis of the content of the «News» section and websites of 12 libraries: Scientific Library of Vinnytsia National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia National Technical University Scientific and Technical Library, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University Scientific Library, Scientific and Technical Library of Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazarian, Scientific Library of the Ivan Franko National University of Lviv, Scientific and Technical Library named after G.I. Denysenko of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University Library named after Mykhailo Andriyovych Zhovtobryukh, Sumy State University Library, Scientific Library of the O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Scientific Library of the National University of Pharmacy (Kharkiv), Scientific Library of the Yaroslav the Wise National University of Law (Kharkiv), Khmelnytsky National University Scientific Library.

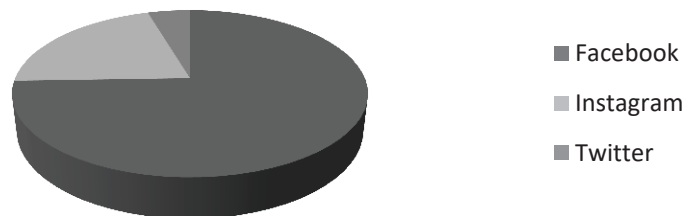
Concerning Croatian public libraries, this paper investigates libraries' activities to serve communities during the lockdown. This research was conducted for the lockdown period, i.e., from March 19 to April 26, 2020. Data were collected in July 2020. The survey included 146 out of 208 public libraries in Croatia, i.e. libraries that had an active Facebook page during the research period. The research method was a content analysis of library publications on Facebook. The research aimed to determine how libraries used the social network Facebook in response to an emergency. The research was limited to the use of this social network, as it is the most popular and most used social network in the world, as well as in Croatian libraries.

Presentation of research material

1. The experience of Croatian public libraries

Facebook has 2.6 billion users in 2019, which is 60.6% of Internet users [29]. Although Croatian libraries use a number of social networks, Facebook is still the most popular social network. In 2020, 1,800,000 Croatian Facebook users were registered (43.85% of the population) (Graph 1) [20]. It is also still the most represented network in Croatian libraries, including public ones. It is important to note that all libraries that use Instagram and Twitter also use Facebook.

The first case of COVID-19 in Croatia, caused by infection with the new coronavirus SARS-CoV-2, was diagnosed on February 25, 2020, in Zagreb [18]. The increase in the number of patients by March 2020 prompted the Civil Protection

Graph 1. Public libraries in Croatia – presence on social networks 2020

Headquarters of the Republic of Croatia too, on March 19, to make a *Decision on measures to restrict social gatherings, work in trade, service activities, and the holding of sports and cultural events* [27]. The Decision, which at first, was to be in force for 30 days, suspended the work of all cultural activities, including public libraries.

All libraries, including public ones, had to find a way to continue to carry out their functions and tasks set out in the *UNESCO Manifesto, Guidelines, and Standards*. As stated in the *UNESCO Manifesto for Public Libraries* [23]. Since a physical meeting in the libraries was no longer possible, they sought to respond to users' needs in other ways. In this case, by organising meetings in a virtual environment.

Most public libraries in the pre-pandemic period posted general notices and information about the work of the library on their Facebook pages. At the beginning of the pandemic, public libraries began to provide information about the COVID-19 disease pandemic. Since the beginning of the pandemic, libraries have been distributing information to their users about the decisions of the Civil Protection Headquarters. Still, in this new situation, social networks have also become the way to maintain a constant and meaningful community presence. To this end, libraries had to design new services in difficult conditions, where existing services, which mostly relied on the physical presence of users in the library, were no longer available. As the pandemic led to a change in library operations, libraries also began to inform patrons and the public about their new services. To respond to the challenges of the new situation, they reallocated resources to continue to serve the community. Forced to move from physical spaces to a networked environment, libraries created and implemented their own virtual learning spaces in the libraries through their efforts.

Librarians continued to organise events for users ages. Many libraries have started organising virtual workshops. Virtual workshops for children included art workshops, workshops for making toys, comics, Easter cards, and decorations, etc. For the youngest users of the library, they also designed virtual chat rooms for children, i.e. reading and telling stories by the librarians themselves.

Libraries have also paid attention to developing new interests and creativity for their young and adult users by providing different types of education. Virtual workshops and lectures for adults covered a variety of topics [19]. Meetings of the library's reading clubs continued, now in an online environment. Also, virtual meetings were held with writers, as wells with other public figures. Librarians were still available to their users for book recommendations, along with other

entertainment content. Top book lists have been published, as well as free pages and apps for reading books, recommendations from radio stations, online places to listen to music and watch movies.

Libraries have also collaborated with other cultural institutions to meet the cultural, educational, and social interests of their users, from the youngest, through young people and adults, to the elderly. Imaginative and innovative librarians have also been engaged in creating virtual quizzes, games, and prize competitions for their users and followers [28]. Librarians organised virtual exhibitions to present their collection, as well as the history of the book. Users themselves could participate in these exhibitions by sending their texts and photographs.

In addition to creating content, libraries also shared virtual events from other libraries (virtual tours, pictures, and recordings from other libraries), as well as those from domestic and foreign cultural institutions, associations, groups, etc. (theatre performances, shows, exciting articles, interesting facts from the world of culture, events).

For pupils, students, and all those involved in research work, librarians researched, collected, and published verified reference sources for research and learning assistance. Published content also included various interesting things that cannot be classified into any of the given categories, marking various anniversaries (International Children's Book Day on April 2, Croatian Book Day on April 22, anniversaries of births/deaths of prominent personalities), congratulations, photos reminiscent of past events in libraries, etc.

Table 1 shows the types of content created and published by Croatian public libraries on Facebook during the lockdown. The most common category is fun and learning. The following is sharing content created by other libraries and other institutions, groups, associations, individuals. The next category is various information, the most represented category in the period preceding the lockdown. The last category, Miscellaneous, covers everything that could not be included in the first three categories. From the above, we can conclude that libraries have shifted from basic information sharing to taking on the role of content creator for the public.

It is important to point out that during the pandemic, patrons were provided with some new services that were rapidly put into service to become available to the public as soon as possible. These services include free membership through e-applications, free membership renewal, as well as e-book lending, which were originally only due to being introduced in late 2020, but libraries have decided to reallocate their resources and initiate these services sooner than planned. Some libraries offered free 3-month membership to non-residents of the area where the library is located, so, when all is considered all Croatian citizens were enabled to borrow e-books during the lockdown.

Many libraries have launched a YouTube channel for the first time to post videos of a variety of content, including footage of previous events, but also new content such as creative workshops and chat rooms for children, etc., and it was all shared on Facebook. Some libraries that own digital repositories have provided access to rare and unique materials from their collections, while some libraries have been encouraged by this situation to launch their digital portals. Libraries also created their virtual exhibitions to present interesting materials to the public.

Table 1

**Detailed presentation of research results by types of publications
of Croatian public libraries on the Facebook network during lockdown 2020**

Content type	Number of posts
General information (working hours, rules of conduct, etc.)	264
COVID-19 pandemic information and notices	177
Information on new services during the pandemic (e-books, etc.)	94
Virtual workshops for children	51
Virtual workshops for adults	24
Virtual chats for children organised by libraries (reading and telling stories)	239
Virtual meetings of library reading clubs	30
Virtual literary and other library meetings and various events	411
Virtual recommendations for books, music, and movies by librarians	272
Virtual quizzes and games made by libraries	124
Virtual exhibitions made by libraries	171
Publication of a list of verified reference sources for research and learning assistance made by libraries	26
Sharing virtual events from other libraries	153
Sharing virtual events of domestic and foreign cultural institutions, associations, groups, etc.	1085
Miscellaneous (interesting facts, etc., cannot be classified into any of the given categories)	453
TOTAL	3574

Despite the impossibility of holding the events in physical locations, *Croatian Book Night* was organised in a virtual environment on April 23, 2020, under the slogan “You are not isolated with a book!” [26] and libraries prepared various online events for users for this purpose.

Engagement in the virtual surroundings has also contributed to the increased use of social networks by patrons being a good way of promoting visibility and role of public libraries, as well as a great tool for getting feedback from the public. Out of 208 public libraries in Croatia, at the time of lockdown 146 used Facebook. During 2019, all public libraries had 157.197 active users. This data is interesting if we compare it to the number of library followers on Facebook in July 2020. At that point, public libraries had a total of 209,981 followers on Facebook, which is 25% more than active users of all public libraries during 2019. In addition to watching, reading, and responding to posts, users participated in various ways in virtual library events. For example, they sent their suggestions for virtual exhibitions [25].

2. The experience of libraries in Ukraine

The global pandemic has put Ukraine's libraries in need of a rapid response to the challenges of closing the physical space of libraries and moving to online forms of communication with their readers. Quarantine restrictions did not preclude traditional library projects but led to their online implementation. For example, the at-home concerts, which were traditionally held in the spring at the Luhansk Regional Scientific Library, in 2020 took place in the format of the "Caring Bridge" international meeting. The Ukrainian diaspora in the United States joined the apartment, "the total online audience reached 600 people" [1, p. 2]. The Odesa National Scientific Library has created an "Odesa City Chess Federation" online club on the lichess.org platform. There is a shared viewing of games of famous chess players for fans of this game from all over the world, training and online tournaments [1, p. 2].

Antivirus Programme comprehensive reading project was presented at the Roman Ivanychuk Lviv Regional Library for Youth. The Lviv Public Library' branch No 38 offered literary quests to encourage readers to read. In the quest "#Guess the book from emoji", the title of the book is encoded in emojis [3]. The "4 letters" quest tests the knowledge of classic writers and modern Ukrainian masters of the word. You need to name the writer's name, having only 4 letters (Fig. 1).

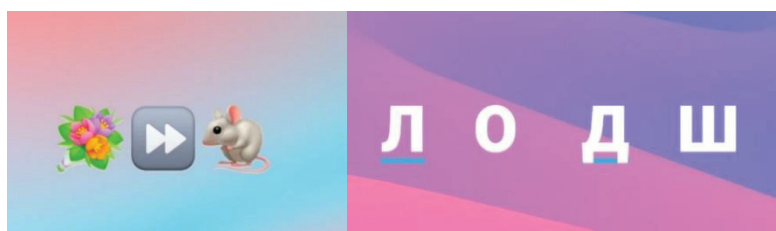

Figure 1. Literary quests.

Answer: "Flowers for Algernon" by Daniel Keyes; Lubko Deresh

Activities of university libraries in Ukraine

Analysis of the content of the "News" section and websites of 12 libraries of higher education institutions of Ukraine from Vinnytsia, Dnipro, Kyiv, Lviv, Poltava, Sumy, Kharkiv, Khmelnytsky showed that all book collections of universities were able to adapt to the requirements of safe service and actively offer online services.

The content of the news feed of university library websites can be organised by 4 categories of news:

- Live information (working hours or quarantine period)
- Available remote services
- On-going work (recent acquisitions, information literacy activities, loan conditions and terms, preparation of bibliographic indexes, reading promotion projects, promotions/flash mobs, etc.)
- Webinars, seminars, distance learning courses announcements, the participation of library staff in Internet conferences.

The mandatory list of *remote library services* includes the following:

- Access to E-catalogue and E-library (login required);
- Access to the electronic archive/repository of the university;
- Access to the database (ScienceDirect, EBSCO, Springer Nature, Wiley, etc.)
- Determination of UDC codes
- “Virtual help” / “Ask the librarian” Service
- Scientometrics, academic integrity, citation rules, compiling lists of sources consulting scientists and students via electronic communication networks.
- Promotion of university publishing projects (obtaining DOI, posting metadata articles on the websites of scientific periodicals, registration in international databases, etc.).

Among the interesting *formats of remote service* offered by libraries of Ukrainian universities during the spring-autumn quarantine, we will name podcasts¹, video lessons, online consultants, library guides, problem-oriented interactive posters.

For example, in the spring of 2020, the Scientific and Technical Library named after G.I. Denisenko of Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute introduced “*Look who spoke...*” **podcast** as a new format for information feeding. So far, 7 podcasts have been created, devoted to the history of the library, reading tips, assistance to researchers, etc. [14]. The Scientific and Technical Library of the Dnieper National University of Railway Transport named after V. Lazarian launched “*Hello, is this a Library? And tell...*» podcasts. There are two podcasts on the website and social media: “*How to get freshman literature in the Library?*” and “*How to find information using the WEB directory?*”. This direction is meant to be developed in future.

Such a form of remote service as “**Video Lessons**” is presented on the websites of the Scientific Library of the Ivan Franko National University of Lviv (for example, “How to make a bibliographic description?”) [17] and the Scientific and Technical Library of the Dnipro National University of Railway Transport named after V. Lazarian (“How to register on the site of a scientific journal”).

The **ONLINE Consultant service** is offered by the Scientific Library of Yaroslav the Wise National Law University (Kharkiv). Consultant in the Online mode “helps the user to carry out the correct and fast search for the information in the E-catalogue and resources of a site, to form inquiries and to issue the electronic order” [10].

3. The experience of the Scientific Library of the Kyiv National University of Culture and Arts

The Scientific Library of the Kyiv National University of Culture and Arts is a modern information, scientific, cultural, and educational centre of a higher education institution in Ukraine. The library’s main tasks are to provide educational, informational, creative needs of users to support scientific activity of departments and university.

The challenges of the global COVID-19 pandemic, which led to a three-month strict quarantine, intensified the library’s digitalisation, led to radical changes in the forms of activity and the transition to remote staff work.

¹ Podcast – a series of audio or video files in the style of radio / TV programs, which has a certain theme and frequency

To arrange remote service in the library, we redistributed the responsibilities of service and document storage departments' staff, keeping users informed through digital information channels: the library's website, social networks, e-mail. We consulted users by phone, through Messenger Viber, Messenger, Telegram, Google Meet video conferencing. All organisational aspects were solved thanks to the Zoom video link.

The leading information channel is the *library's website*, which provides access to the electronic catalogue, electronic library, digital products, websites of 16 scientific periodicals of the University, materials of international and the University All-Ukrainian scientific-practical conferences, etc.

Access to the Scopus and Web of Science international databases was possible in the local network of the National Library of the University; full-text resources of the Springer Link portal, in particular to the 2017 e-books and Springer journal for 1997–2020. From February 1 to April 30, 2020, through the Wiley Online Library platform, the University's scientists had test access to the full texts of books and journals published by Wiley.

The scientific and methodical department and the department of information technology staff filled the "*Digital products*" tab on the library's website with new multimedia content. In particular, in separate headings, we have allocated: bibliotransformer (bibliographic profile of the scientist); book trailers; Kahoot! online quiz and H5P, Genial.ly quest; video news; presentations of students' works; presentations of staff's presentations at scientific and practical conferences; longrid; interactive posters; developed by library staff in the framework of information and socio-cultural projects.

During 2020, 40,305 page views of the scientific library website and 15,351 users were recorded vs 34,004 page views and 12,061 users in 2019. Statistics of the most visited pages of the website for 2020 are shown in Table 2.

Table 2

**Statistics on the sections of the website of the Scientific Library
of the Kyiv National University of Culture and Arts, 2020**

Page title	Number of views	Number of users
«Treasures of the Nation» Cultural and Educational project	8466	5446
Virtual exhibitions	3003	1715
E-catalogue	2087	No data
Scientific journals	1877	No data
E-catalogue instruction	680	424
Digital products	676	422
Recommended reading	458	318

During the first months of quarantine, significant efforts had to be made by the management of the scientific library to organise the remote work of employees involved in the editorial and publishing processes of publishing scientific periodicals of the University. Electronic editions and mandatory verification of articles for originality in the Unicheck online service have been introduced in 16 editions of the University scientific journals. For practical cooperation of library staff and journal editors, we organised chats for meetings, communication, and file sharing with the help of MS Teams group work. We also managed a Reference bibliographer service to edit article lists of sources according to the citation styles used by the University journal: DSTU8302: 2015, Harvard, APA.

Technical editing and computer layout of 30 annual issues of scientific periodicals of the University are provided by the staff of the library's information technology department. These and other measures contributed to the fact that in 2020 6 scientific journals of the University were included in the List of the category "B" professional scientific publications of Ukraine. All University periodicals are displayed in the following databases and catalogues: DOAJ, Index Copernicus, ResearchBib, Scilit, SIS, WorldCat, BASE, Crossref, Google Scholar, VI Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Periodicals of Ukraine (URAN) [22].

During the spring quarantine, the University Scientific Library staff intensified the process of supporting the university scientists' publishing activities. The remote services as follows: the news of scientometrics and bibliometrics updates in the section "Researchers" on the library's website; guidelines for a digital ID of the ORCID scientist; guidelines for author profiles in Scopus, Web of Science, Publons, Google Scholar, research portal ResearchGate. We worked with the Scopus database and Web of Science. We created profiles of the Kyiv National University of Culture and Arts, added works, edited authors profiles (changed affiliations, merged profiles), and tracked the h-index.

To promote distance learning of students of the Faculty of Music, the scientific and methodological department staff created an interactive library guide "Musical documents in the fund of the Scientific Library of the Kyiv National University of Culture and Arts" [13]. The guide acquaints first-year students with the Scientific Library, rules of recording and using the electronic catalogue, contains a description of the types of musical documents available in the fund of the University Scientific Library and available for scientific, educational, creative work. BiblioGuide was created on the Genial.ly platform and presented in December 2020.

It should be noted that university libraries have been more technologically prepared for remote customer service due to automated library information systems, sufficient computer support, developed organisational structure, managerial qualities, and management competence, high professional qualification, and digital literacy majority of employees. However, according to the director of the library of Khmelnytsky National University named after O. Aivazian, the problem was the lack of "experience of remote work with staff, organisation of internal library processes on a remote basis, organisation of automated workplaces for librarians at home" [2].

Remote service issues that need to be addressed also include:

- lack of methodology for the use of ICT in library work;

- lack of experience with online platforms and video communication tools for some staff;
- providing librarians who work remotely with modern gadgets for the development of electronic communication channels with users.

Express survey “Remote work forms of university libraries staff in conditions of uncertainty”, conducted in May 2020 among the Ukrainian university libraries heads by T. Kolesnikova director of the scientific and technical library of the Dnipro National University of Railway Transport named after V. Lazarian [9, p. 52] showed that the largest number of 63 respondents – 32 managers (50.79%) – included their libraries in Model 2 (Profi) according to the level of organisation of staff remote work.

Conclusions and practical significance

Lockdown encouraged Croatian public libraries to use Facebook to provide engaging, high-quality, and relevant content, which can be further shared. The results of the research showed that libraries showed creativity and originality, engaging every day in providing new content to maintain the attention of the public and try to, at least partially, replace activities that were not available at that time so various forms and ways of entertainment and leisure were offered.

Public libraries in Croatia and Ukraine in the lockdown era did not neglect their task of encouraging reading and continued to provide their users with reading recommendations and organise virtual meetings of reading clubs, encouraging users of all ages to get involved in these events. The youngest could listen to their favourite stories read either by the librarians themselves or by external collaborators of the public libraries, as well as participate in various types of workshops and competitions organised by the public libraries. The promotion of information literacy was particularly represented through the commitment of librarians to collect and share reference data sources for all user groups. Students and scholars, as well as anyone involved in research work, were given credible sources for research and learning from home. However, through its publications, the public libraries also advocated other types of literacy advocated by the *Manifesto*, such as digital literacy, media literacy, visual literacy, and data literacy, as well as civic and ethical literacy, information, and education, sharing various types of sources.

Libraries continued to play an essential role in promoting general culture, but this time it was through social media. In addition to organising events that encouraged not only reading but also other activities, they shared information from related institutions, as well as other available sources offered by institutions, individuals, or groups. Many new services have also been provided so that users can continue to use library services.

This research leads us to the conclusion that Croatian public libraries made an important shift – in the online world public libraries transitioned from basic information providers to creators of diverse and quality content, encouraging the community to become increasingly involved in their virtual lives.

The study showed that remote customer service in public and university libraries of Ukraine during the quarantine period withstood the transformation of the content

load; actualised the use of information and computer technologies, electronic information delivery systems, electronic resources. A review of the work of libraries showed that the book collections of higher education institutions in Ukraine were able to best adaptation to remote work. To meet the informational, scientific, and educational needs of users, they quickly expanded the list of available and offered new online services: in particular, online library registration, development of electronic information literacy courses, creation of podcasts, virtual tours and guides, online consultations.

The University scientific library's activities, as well as other university libraries, during the spring quarantine, were focused on the provision of remote services. The management and staff of the library demonstrated a high level of organisation of corporate communication, information, and analytical activities, analysis, and data management. The authors hope that the considered practices will contribute to the dissemination of better experience of libraries during quarantine in general and online services in remote maintenance in particular/

List of used literature and sources:

1. *Агаркова В.* Досвід роботи бібліотек-партнерів ВГО Українська бібліотечна асоціація під час карантинних обмежень / В. Агаркова // *БібліоТека* : бюл. Укр. бібл. асоц. – 2020. – № 2. – С. 2–3.
2. *Айвазян О.Б.* Організаційна складова в дистанційній роботі університетської книгозбірні / О.Б. Айвазян // *University Library at a New Stage of Social Communications Development: тези доп. 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф.* – Дніпро, 2020. – Відомості доступні також через Інтернет: http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/paper/view/22160/11357 (дата звернення: 01.03.2021).
3. *Бібліотека на Ніщинського* [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – 2021. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/1040554326008130/photos/> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
4. *Білик О.* Пандемія COVID-19 та діяльність національних бібліотек світу / О. Білик // *Бібл. планета*. – 2020. – № 2. – С. 38–39.
5. *Брагінська В.В.* Інформаційно-бібліографічний сектор науково-бібліографічного відділу наукової бібліотеки університету в умовах карантину / В.В. Брагінська, В.В. Щабельник // *Короленківські читання 2020. Бібліотеки, архіви, музеї: історичний досвід та актуальні тенденції розвитку* : матеріали 23-ої Міжнар. дист. наук.-практ. конф. – Харків, 2020. – Відомості доступні також через Інтернет: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18105/1/Braginska_Shabelnik_.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
6. *Воробйова Л.М.* Дистанційна робота бібліотеки в умовах карантину (ВДПУ) / Л.М. Воробйова // *Бібліопростір*. – 2020. – Вип. 9. – С. 5–6. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Biblioprostir-9-2020-2-na-sajt.pdf> (дата звернення: 09.01.2021).
7. *Глоба Т.* Фейсбук як активне місце діалогу бібліотеки з користувачами / Т. Глоба // *Бібл. планета*. – 2020. – № 3. – С. 20–23.
8. *Долматова Н.І.* Сайт бібліотеки університету як платформа соціокультурної роботи в форматі онлайн [Електронний ресурс] / Н.І. Долматова // *Reading Tools*. – Електрон. дані. – 07 жовт. 2020. – Режим доступу: http://confliib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/paper/view/22163 (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
9. *Колесникова Т.* Бібліотеки закладів вищої освіти в умовах невизначеності: особливості організації віддаленої роботи персоналу / Т. Колесникова // *Укр. журн. з бібліотекознавства та інформ. наук.* – 2020. – № 6. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218608> (дата звернення: 01.03.2021).
10. *Консультант ONLINE* – Бібліотека НЮУ ім. Ярослава Мудрого [Електронний ресурс] // *Наукова бібліотека Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. – Електрон. дані. – Україна, 2012–2020. – Режим доступу: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=428:konsultant-online&Itemid=120 (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
11. *Лагута Л.* Карантин 2020 – чим зайнятися: публічні бібліотеки пропонують (вип. 3) [Електронний ресурс] / Л. Лагута // *Публічна бібліотека об'єднаної територіальної громади* : блог Нац. б-ки України

- ім. Ярослава Мудрого. – Електрон. дані. – 27 квіт. 2020. – Режим доступу: <https://oth.nlu.org.ua/?p=3730> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
12. Мельник М.І. Завжди на зв'язку ... (робота відділів обслуговування Наукової бібліотеки ВНМУ ім. М.І. Пирогова в період карантину) / М.І. Мельник // Бібліопростір. – 2020. – Вип. 9. – С. 3–4. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Biblioprostir-9-2020-2-na-sajt.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).
 13. Музичні документи у фонді Наукової бібліотеки КНУКіМ [Електронний ресурс] : бібліотечний гід // KNUCA Library_Information module. Music. – Електрон. дані. – 01 груд. 2020. – Режим доступу: <https://view.genial.ly/5fc62e77adec290d045097a2/guide-knuca-libraryinformation-module-music> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 14. Подкасти про Бібліотеку КПІ [Електронний ресурс] // Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка. – Електрон. дані. – 06 черв. 2020. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLotcMLgU7iIb4bMNhwPi-Mh-UrLleqYmR> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 15. Семенова Л.А. Цифрові мережеві технології в академічних бібліотеках під час сучасних викликів / Л.А. Семенова, Т.В. Щегініна, О.Т. Колесник // University Library at a New Stage of Social Communications Development : тези доп. 5-ї Міжнар. наук.-практ. конф. – Дніпро, 2020. – Відомості доступні також через Інтернет: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/paper/view/22181/11380 (дата звернення: 01.03.2021).
 16. Цвілишена О.М. Бібліотека ВНТУ – відкрита для всіх / О.М. Цвілишена // Бібліопростір. – 2020. – Вип. 9. – С. 9. – Відомості доступні також через Інтернет: <http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Biblioprostir-9-2020-2-na-sajt.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).
 17. Як зробити бібліографічний опис? [Електронний ресурс] // Наукова бібліотека ЛНУ імені Івана Франка. – Електрон. дані. – 06 черв. 2020. – Режим доступу: <https://lnulibrary.lviv.ua/category/news-ua/page/4/> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана
 18. COVID-19 – Priorčenje prvog slučaja [Електронний ресурс] // Hrvatski zavod za javno zdravstvo. – Електрон. дані. – 25 лют. 2021. – Режим доступу: <https://www.hzjz.hr/priorcenja-mediji/covid-19-priorcenje-prvog-slucaja>. (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 19. Example of virtual workshop – Virtualna radionica izrade uveza knjige «Knjige imaju svoju sudbinu» [Електронний ресурс] // Gradske knjižnice «Ivan Goran Kovačić» Karlovac. – Електрон. дані. – 25 лют. 2021. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/KnjiznicaKarlovac/posts/3745590642149582> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 20. Facebook Users by Country 2020 [Електронний ресурс] // World Population Review. – Електрон. дані. – 25 лют. 2021. – Режим доступу: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/facebook-users-by-country> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 21. Holcer D. Online Activities of Croatian Public Libraries During COVID-19 Spring Lockdown / D. Holcer // International Information & Library Review. – 2020. – Vol. 52, iss. 4. – P. 318–319. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834246> (дата звернення: 01.03.2021).
 22. Horban Y. The Library's Contribution to University Scientific Journal Publishing and Promotion: Practical Review / Y. Horban, V. Lukianenko, O. Skachenko // LIBREAS. Library Ideas. – 2020. – № 38. – P. 1–10. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://libreas.eu/ausgabe38/horban/> (дата звернення: 01.03.2021).
 23. IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice // IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Ch. Koontz i B. Gubbin. 2-izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2011. – S. 105.
 24. Leo F.H. Ma. Academic Library Services during COVID-19: The Experience of CUHK Library / F.H. Ma Leo // International Information & Library Review. – 2020. – Vol. 52, iss. 4. – P. 321–324. – Відомості доступні також через Інтернет: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834251> (дата звернення: 01.03.2021).
 25. Моја најдража knjiga – sudjelujte i vi! [Електронний ресурс] // Gradske Knjižnice Solin Teatrin. – Електрон. дані. – 20 квіт. 2020. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/2618937985046612/> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 26. Noć knjige [Електронний ресурс]. – Електрон. дані. – 25 лют. 2021. – Режим доступу: <https://nocknjige.hr/> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.
 27. Odluka o mjerama ograničavanja društvenih okupljanja, rada u trgovini, uslužnih djelatnosti i održavanja sportskih i kulturnih događanja [Електронний ресурс] // Narodne novine. – Електрон. дані. – 19 берез. 2020. – Режим доступу: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_32_713.html (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.

28. Otkrij naslov svog krimića – tajanstvena nagradna igra [Електронний ресурс] // Knjižnica i čitaonica Glina – Електрон. дані. – 23 квіт. 2020. – Режим доступу: <https://www.facebook.com/events/657315438162967/> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана
29. Summary : Facebook Statistics [Електронний ресурс] // Oberlo. – Електрон. дані. – 25 лют. 2021. – Режим доступу: <https://bit.ly/3oiOHnq> (дата звернення: 01.03.2021). – Назва з екрана.

References

- [1]. Aharkova V. Dosvid roboty bibliotek-partneriv VHO Ukrainiska biblioteczna asotsiatsiia pid chas karantynnykh obmezhen [Experience of work of partner libraries of the Ukrainian Library Association during quarantine restrictions]. *BiblioTeka: biulet. Ukr. bibl. Asotsiatsii* [Library: bulletin. Ukr. bibl. associations]. 2020, no 2, pp. 2–3.
- [2]. Aivazian O.B. Orhanizatsiina skladova v dystantsiinii roboti universytetskoï knyhozbirni [Organisational component in the remote work of the university collection]. *University Library at a New Stage of Social Communications Development: tezy dop. V Mizhnar. nauk.-prakt. konf.* [University Library at a New Stage of Social Communications Development: thesis add. V International. scientific-practical conference]. Dnipro, 2020. Available at: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/paper/view/22160/11357 (accessed 01.03.2021).
- [3]. Biblioteka na Nishchynskoho [Library on Nishchynsky]. Available at: <https://www.facebook.com/1040554326008130/photos/> (accessed 01.03.2021).
- [4]. Bilyk O. Pandemiia COVID-19 ta diialnist natsionalnykh bibliotek svitu [Pandemic COVID-19 and the activities of national libraries of the world]. *Biblioteczna planeta* [Library Planet]. 2020, no 2, pp. 38–39.
- [5]. Brahinska V. V., Shchabelnyk V. V. Informatsiino-bibliohrafichnyi sektor naukovo-bibliohrafichnoho viddilu naukovoï biblioteki universytetu v umovakh karantynu [Information and bibliographic sector of the scientific and bibliographic department of the scientific library of the university in quarantine]. *Korolenkivski chytannia 2020. Biblioteki, arkhivy, muzei: istorichniy dosvid ta aktualni tendentsii rozvytku: materialy XXIII Mizhnar. dyst. nauk.-prakt. konf.* [Korolenkivski chytannia 2020. Libraries, archives, museums: historical experience and current trends. development: materials XXIII International. dist. scientific-practical conference]. Kharkiv, 2020. Available at: http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18105/1/Braginska_Shabelnik_.pdf (accessed 01.03.2021).
- [6]. Vorobiova L. M. Dystantsiina robota biblioteki v umovakh karantynu (VDPU) [Remote work of the library in quarantine (VDPU)]. *Biblioprostir* [Bibliospace]. 2020, vol. 9, pp. 5–6. Available at: <http://library.vnm.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Biblioprostir-9-2020-2-na-sajt.pdf> (accessed 01.03.2021).
- [7]. Hloba T. Feisbuk yak aktyvne mistse dialohu biblioteki z korystuvachamy [Facebook as an active place of dialogue of the library with users]. *Biblioteczna planeta* [Library Planet]. 2020, no 3, pp. 20–23.
- [8]. Dolmatova N. I. Sait biblioteki universytetu yak platforma sotsiokulturnoi roboty v formati onlain [The site of the university library as a platform for socio-cultural work in the online format]. *Reading Tools*. Available at: http://conflib.diit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/paper/view/22163 (accessed 01.03.2021).
- [9]. Kolesnykova T. Biblioteki zakladiv vyshchoi osvity v umovakh nevyznachenosti: osoblyvosti orhanizatsii viddalenoï roboty personal [Libraries of higher education institutions in conditions of uncertainty: features of the organisation of remote work of staff]. *Ukrainskyi zhurnal z bibliotekoznavstva ta informatsiinykh nauk* [Ukrainian journal on library and information science]. 2020, no 6. Available at: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218608> (accessed 01.03.2021).
- [10]. Konsultant ONLINE – Biblioteka NluU im. Yaroslava Mudroho [ONLINE Consultant – Library of NSU named after Yaroslav the Wise]. *Naukova biblioteka Natsionalnoho yurydychnoho universytetu imeni Yaroslava Mudroho* [Scientific Library of the National Law University named after Yaroslav the Wise]. Available at: http://library.nlu.edu.ua/index.php?option=com_k2&view=item&id=428: konsultant-online&Itemid=120 (accessed 01.03.2021).
- [11]. Lahuta L. Karantyn 2020 – chym zainiatysia: publichni biblioteki proponuiut (vyp. 3) [Quarantine 2020 – what to do: public libraries offer (issue 3)]. *Publichna biblioteka obiednanoi terytorialnoi hromady: bloh Nats. b-ky Ukrainy im. Yaroslava Mudroho* [Public library of the united territorial community: the blog of the National Library of Ukraine. Yaroslav the Wise]. Available at: <https://oth.nlu.org.ua/?p=3730> (accessed 01.03.2021).
- [12]. Melnyk M. I. Zavzhdy na zviazku ... (robota viddiliv obsluhovuvannia Naukovoï biblioteki VNMU im. M. I. Pyrohova v period karantynu) [Always in touch poßora (work of service departments of the Scientific Library of VNMU named after M. I. Pirogov during the quarantine period)]. *Biblioprostir* [Bibliospace]. 2020, vol. 9, pp. 3–4. Available at: <http://library.vnm.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Biblioprostir-9-2020-2-na-sajt.pdf> (accessed 01.03.2021).

- [13]. Muzychni dokumenty u fondi Naukovoï biblioteki KNUCA: bibliotecznyi hid [Musical documents in the fund of the Scientific Library of KNUKIM: library guide]. *KNUCA Library Information module. Music [KNUCA Library Information module. Music]*. Available at: <https://view.genial.ly/5fc62e77adec290d045097a2/guide-knuca-libraryinformation-module-music> (accessed 01.03.2021).
- [14]. Podkasty pro Biblioteku KPI [Podcasts about the KPI Library]. *Naukovo-tehnicna biblioteka im. H. I. Denysenka [Scientific and Technical Library. GI Denisenko]*. Available at: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLotcMLgU7ilb4bMNhwPi-Mh-UrLleqYmR> (accessed 01.03.2021).
- [15]. Semenova L. A., Shchetinina T. V., Kolesnyk O. T. Tsyfrovî merezhevi tekhnolohii v akademichnykh bibliotekakh pid chas suchasnykh vyklykiv [Digital network technologies in academic libraries during modern challenges]. *University Library at a New Stage of Social Communications Development: tezy dop. V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. [University Library at a New Stage of Social Communications Development: abstracts V International. scientific-practical conference. Dnipro, 2020]*. Available at: http://confliib.dit.edu.ua/Conf_univ_Library2020/paper/view/22181/11380 (accessed 01.03.2021).
- [16]. Tsvilyshena O. M. Biblioteka VNTU – vidkryta dlia vsikh [Library of VNTU – open to all]. *Biblioprostir [Bibliospace]*. 2020, vol. 9, p. 9. Available at: <http://library.vnmu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/10/Biblioprostir-9-2020-2-na-sajt.pdf> (accessed 01.03.2021).
- [17]. Iak zrobyty bibliohrafičniy opys? [How to make a bibliographic description?]. *Naukova biblioteka LNU imeni Ivana Franka [Scientific Library of Ivan Franko Lviv National University]*. Available at: <https://lnulibrary.lviv.ua/category/news-ua/page/4/> (accessed 01.03.2021).
- [18]. COVID-19 – Priopćenje prvog slučaja [Electronic resource]. *Hrvatski zavod za javno zdravstvo*. Available at: <https://www.hzjz.hr/priopcenja-mediji/covid-19-priopcenje-prvog-slucaja> (accessed 01.03.2021).
- [19]. Example of virtual workshop – Virtualna radionica izrade uveza knjige «Knjige imaju svoju sudbinu» [Electronic resource]. *Gradske knjižnice «Ivan Goran Kovačić» Karlovac*. Available at: <https://www.facebook.com/KnjiznicaKarlovac/posts/3745590642149582> (accessed 01.03.2021).
- [20]. Facebook Users by Country 2020 [Electronic resource]. *World Population Review*. Available at: <https://worldpopulationreview.com/country-rankings/facebook-users-by-country> (accessed 01.03.2021).
- [21]. Holcer D. Online Activities of Croatian Public Libraries During COVID-19 Spring Lockdown. *International Information & Library Review*, 52(4), pp. 318–319. Available at: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834246> (accessed 01.03.2021).
- [22]. Horban Y., Lukianenko V., Skachenko O. The Library's Contribution to University Scientific Journal Publishing and Promotion: Practical Review. *LIBREAS. Library Ideas*, 2020, 38, pp. 1–10. Available at: <https://libreas.eu/ausgabe38/horban/> (accessed 01.03.2021).
- [23]. IFLA-in i UNESCO-ov Manifest za narodne knjižnice. *IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice / uredile Ch. Koontz i B. Gubbin. 2-izd. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo*, 2011. S. 105.
- [24]. Leo F. H. Ma. Academic Library Services during COVID-19: The Experience of CUHK Library. *International Information & Library Review*, 2020, 52(4), pp. 321–324. Available at: <https://doi.org/10.1080/10572317.2020.1834251> (accessed 01.03.2021).
- [25]. Moja najdraža knjiga – sudjelujte i vi! [Electronic resource]. *Gradske Knjižnice Solin Teatrin*. Available at: <https://www.facebook.com/events/2618937985046612/> (accessed 01.03.2021).
- [26]. Noć knjige [Electronic resource]. Available at: <https://nocknjige.hr/> (accessed 01.03.2021).
- [27]. Odluka o mjerama ograničavanja društvenih okupljanja, rada u trgovini, uslužnih djelatnosti i održavanja sportskih i kulturnih događanja [Electronic resource]. *Narodne novine*. Available at: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_03_32_713.html (accessed 01.03.2021).
- [28]. Otkrij naslov svog krimića – tajanstvena nagradna igra [Electronic resource]. *Knjižnica i čitaonica Glina*. Available at: <https://www.facebook.com/events/657315438162967/> (accessed 01.03.2021).
- [29]. Summary: Facebook Statistics [Electronic resource]. *Oberlo*. Available at: <https://www.oberlo.com/blog/facebook-statistics#:~:text=a%20daily%20basis.,Facebook%20is%20the%20leading%20social%20platform%2C%20reaching%2060.6%20percent%20of,ad%20revenue%20in%20Q1%202020/> (accessed 01.03.2021).

Надійшла 18.03.2021 р.

Холцер Дуня,

доктор філософії, радник бібліотекаря,
керівник дорадчої служби для публічних та шкільних бібліотек Сісако-
Мославинського повіту
Публічної бібліотеки та читальної зали Владо Готовац
Сісак, Хорватія
e-mail: dunjaholcer@gmail.com

Горбань Юрій,

кандидат культурології,
директор Наукової бібліотеки Київського національного університету культури
і мистецтв
вул. Є. Коновальця, 36, м. Київ, 01133, Україна
e-mail: y.i.gorban@gmail.com

Масіна Делія Діна,

старший бібліотекар
Бібліотеки Хорватської академії наук і мистецтв
пл. М. Субіка-Зрінських, 11, м. Загреб, 10000, Хорватія
e-mail: dinamasina@gmail.com

Скаченко Олена,

завідувачка відділу наукової комунікації і публікаційної діяльності
Наукової бібліотеки Київського національного університету культури і мистецтв
вул. Є. Коновальця, 36, м. Київ, 01133, Україна
e-mail: skachenko.nana@gmail.com

БІБЛІОТЕЧНІ ОНЛАЙН-ПОСЛУГИ ПІД ЧАС COVID-19: ДОСВІД БІБЛІОТЕК ХОРВАТІЇ ТА УКРАЇНИ

Стаття має на меті визначити діяльність з надання онлайн-послуг під час вимушеного карантину на прикладі діяльності публічних бібліотек Хорватії та університетських бібліотек України. Дослідження було спрямоване на виявлення, аналіз та характеристику онлайн-послуг, пропонує бібліотеками для встановлення віддаленого обслуговування клієнтів під час вимушеного карантину. Результати дослідження представлені у трьох розділах. Перший аналізує роботу хорватських публічних бібліотек; у другому – досвід українських бібліотек, у третьому – Наукової бібліотеки КНУКіМ. Наукова новизна статті полягає у визначенні практик надання онлайн-послуг бібліотеками Хорватії та України під час пандемії COVID-19. Дослідження показує, що як хорватські публічні бібліотекарі, так і українські продемонстрували, що можуть швидко адаптуватися та використовувати цифрові технології в інтересах своїх меценатів. Бібліотеки пройшли шлях від розробки образних практик до творчих Інтернет-просторів лише за пару тижнів. Результатом стала велика кількість створеного контенту, наприклад, майстер-класи для дітей та дорослих; трансляції онлайн-подій, організація віртуальних виставок та збір перевірених довідкових джерел для досліджень та навчання.

Ще одним із наслідків цієї кризи став прискорений розвиток цифрових бібліотечних послуг, включаючи онлайн-реєстрацію та придбання електронних книг публічними бібліотеками. Громадська реакція була більшою, ніж будь-коли, включаючи стеження, коментування та обмін цифровим вмістом, створеним або спільним для публічних бібліотек.

Дослідження показало, що проблеми пандемії COVID-19 посилили оцифрування українських бібліотек та призвели до змін у діяльності. Університетські бібліотеки швидко адаптувались до віддаленої роботи, пропонуючи своїм користувачам різноманітні віддалені послуги. Автори сподіваються, що розглянуті практики сприятимуть розповсюдженню кращого досвіду роботи бібліотек під час карантину загалом та онлайн-сервісів із дистанційного обслуговування зокрема.

Ключові слова: COVID-19, Хорватія, публічні бібліотеки, Україна, університетські бібліотеки, Інтернет-служби, Наукова бібліотека КНУКіМ

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1\(25\).231473](https://doi.org/10.18524/2707-3335.2021.1(25).231473)

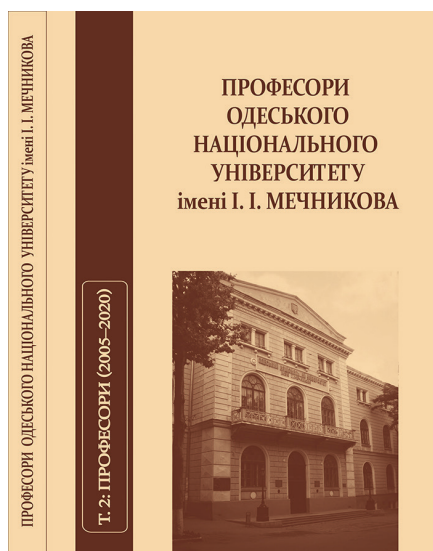
Гребцова Ірена Світозарівна,

доктор історичних наук,
професор кафедри всесвітньої історії
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
вул. Єлісаветинська, 12, м. Одеса, 65082, Україна
тел.: (048) 723 62 87
e-mail: isgrebtsova@gmail.com

**ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА СЬОГОДНІ:
ДОРОГУ ОСИЛИТЬ ТОЙ, ХТО ЙДЕ**

Рец. на кн.: Професори Одеського національного університету імені І.І. Мечникова: біогр. довід. : у 2 т. / Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечникова, Наук. б-ка ; голов. ред. І.М. Коваль ; відп. ред. М.О. Подрезова ; редкол.: В.В. Глебов [та ін.] ; упоряд. та бібліогр. ред.: О.С. Мурашко, В.П. Пружина, В.В. Самодурова. – Одеса : ОНУ, 2020. – Т. 1 : Ректори (1865–2020). – 160 с. ; Т. 2 : Професори (2005–2020). – 334 с.

До 155-річчя Одеського національного університету імені І.І. Мечникова колектив Наукової бібліотеки ОНУ сумісно з викладачами факультетів підготували нове двотомне видання, яке є продовженням розробок у галузі історії університету та досліджень біографій його науковців. Воно доповнює і продовжує попереднє видання «Професори Одеського (Новоросійського) університету», що побачило світ у 2005 році.

Перший том цілком присвячений ректорам університету й охоплює більш тривалий проміжок часу (1865–2020), ніж другий. У ньому висвітлено життєвий шлях і внесок у розвиток університету 24-х його ректорів. Хронологічна послідовність у розгляді кожної постаті адміністратора і науковця (в порядку керування закладом) дозволяє краще відчувати подих минулих епох, виявити напрямки розвитку університету, участі його професорів у суспільному житті міста і країни, простежити зміни у матеріальній базі та кадровому складі вищого навчального закладу.

Слід відмітити високий науковий рівень видання. При написанні усіх біографічних нарисів автори спиралися на цілком репрезентативну джерельну базу, що охоплює велике коло різноманітних джерел, включаючи документи Державного архіву Одеської області. Кожна стаття містить у собі список основних праць ученого та літературу про нього, тобто біографічний показник та біографічні публікації. Додатковий апарат, необхідний для кожного наукового видання, представлено «Хронологічною таблицею керівників Одеського національного університету імені І. І. Мечникова». Проте, на наш погляд, доречніше було б назвати дану таблицю, враховуючи хронологічні рамки першого тому, «Хронологічна таблиця керівників Одеського (Новоросійського) університету імені І. І. Мечникова», оскільки майже половина складу ректорів працювали у період діяльності Новоросійського університету, про що переконливо свідчать матеріали таблиці.

Книга має «Показник персоналій», що дає змогу читачеві швидко знайти постать, яка згадується в тексті першого тому. Історія університету в особах її керівників представлена не тільки вербально, а й візуально: статті вдало доповнюються портретами усіх ректорів. Крім того, біографічний довідник містить значний масив копій цінних документів з історії університету, а також фотографій найважливіших заходів, що проводилися в його стінах.

Науково-біографічні нариси другого тому розкривають головні віхи життєвого та наукового шляху 57 професорів, які захистили дисертації на ступень доктора наук та отримали звання професора у період з 2005 по 2020 рік. Серед них представники різних поколінь, різного досвіду, яких об'єднує любов до науки і бажання бути корисним Одеському національному університету. Працюючи над біографічними статтями про сучасників, редакційна колегія обрала найбільш продуктивний шлях: розробила за єдиним зразком особисті анкети, які мали заповнити професори, а потім перевіряла й уточнювала отримані дані, спираючись на принципи об'єктивності та історизму. Такий підхід дозволив авторському колективу виявити найбільш успішні напрями наукової та суспільної роботи кожного з професорів, зробити наголос на результативності внеску кожної особи в наукову скарбницю.

Усі статті другого тому розташовані в алфавітному порядку. На кожній сторінці перед читачем постають долі яскравих людей. Скрізь життєписи наших сучасників чітко простежується особливості їх шляху в науку, який не для всіх

був легким. Але той, хто йде до своєї мети, завжди осилить дорогу, якою б важкою вона не виявилася.

Нове видання доводить, що кадровий склад університету за останні 15 років істотно посилюється, виріс його науковий потенціал, з'явилися нові наукові напрямки і школи. Приємно, що серед професорів нового покоління чимало представників факультету історії та філософії, а також випускників нашого факультету. Це свідчить про значущість історичної науки на сучасному етапі й за-требуваність справжніх професіоналів для її подальшого розвитку.

Другий том, як і перший, супроводжується цінним науково-довідковим апаратом. Він, насамперед, представлений списком джерел і літератури з історії університету за весь період його існування: з 1865 року до нашого часу. Даний список є вельми важливим для професійних істориків і всіх, хто цікавиться історією найстарішого в Одесі вищого навчального закладу. Достатньо сказати, що цей список займає 48 сторінок книги. Отже, в дослідженні історії одного з найвідоміших університетів України вже зроблено багато, але розробки з його історії продовжуються й сьогодні. На відміну від біографічних нарисів професорів, перелік літератури, що цілком логічно, побудований за хронологічним принципом. Довідковий апарат тому доречно доповнюється іменним покажчиком, у якому вказано не тільки прізвища 57 нових професорів університету, а й авторів робіт з його історії.

Слід також зазначити, що оформлення обох томів з естетичної точки зору залишає дуже приємне враження.

Таким чином, можна констатувати, що авторський колектив здійснив велику і надзвичайно продуктивну роботу при підготовці фундаментального двотомного видання, присвяченого ювілею Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Книга фактично пов'язує минулі часи із сучасністю. На прикладах біографій талановитих вчених вона переконує: університет має не тільки славетне минуле, але й перспективне майбутнє.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

Журнал «Бібліотечний Меркурій» є науковим виданням, що включене до переліку друкованих наукових фахових видань України (категорія «Б») в галузі історичних наук (Наказ МОН № 1188 від 24.09.2020 р.), у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт. Видання було засновано у 2007 р. До 2019 р. журнал мав назву «Вісник ОНУ. Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство».

Видання «Бібліотечний Меркурій» було офіційно зареєстроване як засіб масової інформації з загальнодержавною сферою розповсюдження. Свідectво про державну реєстрацію КВ № 24165–14005ПР від 07.10.2019 р.

Проблематика журналу:

- ☐ дослідження з історії бібліотеки, формування її фонду, зокрема фонду стародруків та рідкісних видань;
- ☐ вивчення особистих книжкових колекцій (як іменних фондів, так і розпорошених колекцій), рукописних та архівних матеріалів;
- ☐ розкриття та вивчення фонду бібліотек закладів вищої освіти шляхом бібліографічних розвідок;
- ☐ дослідження у галузі бібліотечної біографістики;
- ☐ розгляд перспективних напрямків діяльності бібліотеки в умовах інформатизації суспільства;
- ☐ огляди нових наукових видань.

Журнал здійснює наступні типи публікацій:

- ☐ наукові статті
- ☐ короткі повідомлення
- ☐ рецензії.

Статті публікуються українською та англійською мовами. Рукописи статей, які подаються до редакції, повинні відповідати вимогам Постанови Президії ВАК №7-05/1 від 15.01.2003 «Про підвищення вимог до професійних видань, внесених до переліку ВАК України» та «Порядку формування Переліку наукових фахових видань України», затвердженого Наказом МОН України № 32 від 15.01.2018. Оригінальна стаття має складатися з наступних елементів: постановка проблеми в загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями; аналіз основних досліджень і публікацій, присвячених даній проблемі і на які спирається автор; виділення невирішених проблем, яким присвячена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів; висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Бібліотечний Меркурій» видається із періодичністю два рази на рік.

Термін подання рукописів:

- ☐ до 15 квітня кожного року
- ☐ до 15 жовтня кожного року

Технічні вимоги:

- ☐ загальний обсяг статті – до 20 сторінок;
загальний обсяг короткого повідомлення – до 6 сторінок.
- ☐ стандарти: бумага формату А 4; шрифт набору Times New Roman; назва, текст статті, додатки: кегль 12 pt, міжрядковий інтервал – 1,5; відомості про автора, анотації, ключові слова, резюме, список літератури: кегль 11 pt, міжрядковий інтервал – 1; поля – ліве - 30 мм, праве – 15 мм, верхнє – 20 мм, нижнє - 20 мм; сторінки без нумерації.

До редакції «Бібліотечний Меркурій» подається:

- ☐ друкований примірник, підписаний авторами;
- ☐ електронна версія на будь-якому електронному носії у форматі Microsoft Word;
- ☐ на окремому аркуші – відомості про автора: прізвище, ім'я, по-батькові; вчений ступінь, вчене звання; назва, адреса, телефон установи, де працює автор; контактний телефон, поштова та електронна адреса для співпраці.

Оформлення та послідовність розташування обов'язкових складових статті згідно ДСТУ 7152:2010 «Інформація та документація. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках» та вимогами міжнародних наукометричних баз даних.

Індекс УДК

Ідентифікатор DOI

Інформація про авторів набирається у наступній послідовності: прізвище, ім'я та по-батькові; наукове звання та посада; назва, адреса та телефон установи, де працює автор; електронна адреса автора; інформація щодо авторського ідентифікатора (ORCID, Resercher ID тощо) (кегель 11).

Назва статті повинна точно відбивати зміст дослідження (прописні букви, кегль 12).

Анотація мовою оригіналу друкується перед початком статті (11 кегль). Виклад матеріалу в анотації має бути стислим і точним (близько 50 слів).

Авторське резюме друкується після тексту статті обсягом не менш як 1800 знаків, включаючи ключові слова; зміст повинен повністю відбивати зміст статті, але в скороченому варіанті. Публікація українською супроводжується резюме англійською мовою. Публікація англійською мовою супроводжується резюме українською мовою.

Структура авторського резюме повторює структуру статті та містить:

- предмет, тема, ціль роботи (Purpose);
- метод чи методологія проведення роботи (Methodology);
- результат роботи (Finding);
- галузь застосування результатів (Practical value);
- висновки (Results).

Для можливості перевірки редакцією «Бібліотечний Меркурій» правильності перекладу резюме англійською мовою потрібно надсилати також і оригінальну версію, з якої здійснювався переклад (український аналог).

Ключові слова (українською та англійською) повинні бути лаконічними, відбивати основні терміни, поняття та прізвища осіб, про яких йдеться у статті. Це можуть бути слова та словосполучення. Друкуються після анотації мовою оригіналу та іншою мовою після резюме.

Текст статті.

Примітки (якщо вони є) розміщують безпосередньо після основного тексту. Бібліографічні посилання (при наявності) оформлюються за ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила».

Список використаної літератури, що приводиться наприкінці публікації, містить список джерел, на які посилається автор.

Список літератури до публікації подавати у наступній послідовності:

1) список літератури в традиційному варіанті із заголовком «Список використаної літератури», чи «Список використаних джерел», чи «Список використаних джерел та літератури». Відомості про джерела повинні розташовуватися в алфавітному порядку (архівні документи виносяться на початок списку) й бути оформлені у відповідності з державним стандартом України ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (кегль 11). Див. зразки оформлення: <https://bit.ly/2Ma6WYx>

Обов'язково до кожної цитованої публікації необхідно надавати ідентифікатор DOI (перевірка наявності DOI: <http://search.crossref.org>).

2) транслітерований та перекладений англійською список літератури з дотриманням вимог міжнародних стандартів оформлення бібліографічних посилань із заголовком

References:

- транслітерація кирилиці латиницею:
 - **українська мова**. Постанова КМ України від 27 січня 2010 року № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» затверджує офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею, встановлює діючі правила транслітерації прізвищ та імен громадян України латиницею у закордонних паспортах;
 - **російська мова**. Використовувати правила транслітерації Департаменту США (http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html).

- при оформленні посилань використовувати видозмінений бібліографічний стиль Harvard:
- **автори** – транслітерація
- **назва статті** – транслітерація [переклад англійською]
- **назва джерела** – транслітерація – курсивом (якщо видання має офіційно прийняту назву англійською, то вказувати її, якщо ні – транслітерацію за ISSN, а не довільний переклад)
- **місце видання** – переклад англійською
- **рік, номер, сторінки** – переклад англійською
- знаки «. –» замінити на «.»; знаки «/», «//» не використовувати.

П р и к л а д :

Zagurenko A. G., Korotovskikh V. A., Kolesnikov A. A., Timonov A. V., Kardymon D. V. Tekhnikoekonomicheskaya optimizatsiya dizaina gidrorazryva plasta [Techno-economic optimization of the design of hydraulic fracturing]. *Neftyanoye khozyaistvo*, 2008, no. 11, pp. 54-57.

Більш детально з прикладами оформлення можна ознайомитись на офіційному сайті «Бібліотечний Меркурій» у розділі «Подання»:

<http://vislib.onu.edu.ua/about/submissions#onlineSubmissions>

Дата надходження статті до редакції (проставляється редакцією).

Додаток (якщо він є) (кегль 12).

Тексти архівних документів чи витяги з інших документів у тексті статті набирати 11 кеглем.

Відомості про продовження публікації наводять в кінці кожної частини

«Продовження (Закінчення) у наступному випуску». На сторінці з початком кожної частини в підрядній примітці чи перед текстом – «Продовження (Закінчення). Початок див. ...».

Посилання на використані джерела в тексті статті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, через кому (з маленької букви «с.»), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Не подавати в тексті розгорнутих посилань, таких як (Іванов А. П. Вступ до мовознавства. – Київ, 2000. – С. 54).

Не робити посторінкових посилань.

Ілюстрації подавати в окремії папці у форматі JPG чи TIF з обов'язковим зазначенням місця їх розташування в тексті статті. Список ілюстрацій слід подавати в окремому файлі у форматі Microsoft Word.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційну правку рукописів. Гонорар за опубліковані роботи авторам не сплачується, друкований примірник не видається.

Статті до редакційної колегії журналу приймаються:

- за адресою:
Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, вул. Преображенська, 24, 65082, м. Одеса, Україна
- електронною поштою за адресою: visn_bibl@onu.edu.ua
- через офіційний сайт видання <http://vislib.onu.edu.ua/> (для того, щоб мати можливість подавати статті через сайт необхідно зареєструватись <http://vislib.onu.edu.ua/login>).

Рукописи статей та електронні носії авторам не повертаються.

Офіційний сайт видання «Бібліотечний Меркурій»
<http://vislib.onu.edu.ua>.

Українською та англійською мовами

Адреса редколегії журналу:
вул. Преображенська, 24, м. Одеса, 65082
Наукова бібліотека ОНУ імені І. І. Мечникова

Верстка В.Г. Вітвицька

Підписано до друку 24.12.2020 р. Формат 70×108/16. Ум. друк. арк 15,05.

Тираж 50 прим. Зам. № 2290.

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.
65082, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12, Україна
Тел.: (048) 723 28 39
e-mail: druk@onu.edu.ua